

శ్రీరెవాజీచరిత్రము

గ్రంథకర్త

శ్రీ కొమణ్ణాజు వే.నటలక్ష్మణరావు, M A

ఆదర్శప్రచురణ
బదవ ముద్రణ
డిశంబరు, 1966

SREE SIVAJI CHARITRAMU
by
Komarraju
Venkata Laxmana Rao, M A

వెల: రు. 4

Printed at
SRI PRINTERS

Published by
Adarsa Grandhamandali,
Vijayawada-2

మెండటికార్పు పీఠిక

ఆంధ్రభాషయందు చరిత్రగ్రంథము లత్యల్పముగ నున్నవి కాన, జేతనై సంతవరకు మాతృభాషాసేవ చేయవలయు ననిన యిచ్చతో నీ చరిత్రగ్రంథము వ్రాసినాడ శక్తివంశనరేక యకముందు విటులనే భాషాసేవ చేయవలయుననిన యిచ్చగలవాడను.

ఈ చరిత్రకు ముఖ్యాధారములు మహారాష్ట్ర చరిత్ర గ్రంథము లైవందున విందు విశ్వానరసాత్ర మగు సంగతులే పెద్దింపబడినవి పరదేశ స్థులచే వ్రాయబడిన యంగ్లీషుగ్రంథాదులలో బక్షపాతాదులుండవచ్చును చరిత్రభాగములు కొన్ని తిన్నగా దెలియనందున జరిత్రలో గొరత యుండవచ్చును. కాన, మూల మహారాష్ట్రగ్రంథముల ననుసరించి యీ చరిత్ర వ్రాయబడినది.

- (1) చిటసీసు కృతమైన బఖరు,
- (2) శివ దిగ్విజయము.
- (3) మహారాష్ట్రాచార ఇతిహాస

అను మూడు మహారాష్ట్ర చరిత్రగ్రంథములు నాకు ముఖ్యాధారి ములై యుండె.

దేశాంతర ప్రయాణమువలనను, దేశానారోగ్యతవలనను నీ చరిత్రంబు నేను బూర్తిచేయవలయుననినంత శీఘ్రముగా బూర్తిచేయ లేక పోయితివని యెంతయు జింతిలైద ఇట్టి యాలస్యమున కోర్చియు, నన్ను గ్రంథము పూరించుటకు బురికొల్పుచు నీ గ్రంథమును సంచూర్ణముగా నచ్చొత్తిచ్చినందులకు “సర్వస్వతి” పత్రికాధిపతులకు గృతజ్ఞతా పూర్వకముగ వందనమొనర్చుచున్న వాడను

ఇట్లు

ఆంధ్రభాషా సేవకుడు

గ్రంథకర్త

వచనాడవకూర్పు పీఠిక

శ్రీ కొవ్వత్తుజు వేంకిట లక్ష్మణరావు పంతులుగారు శ్రీ శివాజీ చరిత్రను ఇప్పటికి రమారమి ముప్పదియైదేండ్ల క్రిందట రచించిరి అప్పటికి తెలుగులోనే గాక ఇంగ్లీషులోకూడా శివాజీని గూర్చిన యిట్టి యుద్ధగ్రంథము వెలువడియుండలేదు.

భారతీయులు బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రమున జిక్కి పారతంత్ర్యమున బడియుండినందువలన చాలాకాలమువఱకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వక్రి పాతముల బొధించు పక్షపాతపు జరిత్రలే రచియింపవడుచుండెను గాని, స్వదేశ స్వధర్మములపై నభిమానము బురికొల్పుగల జాతీయచరిత్రలుగాని, మహాపురుషుల జీవితచరిత్రలు కాని వెలువడకుండెను

క్రీ శ 1905 నఁ॥ ప్రాంతమున మహారాష్ట్ర ఎంగ దేశము లందు ప్రజలలో విజ్ఞాన వికాసమును, జాతీయ చైతన్యమును కలిగెను. అక్కడ దేశాభిమాన పూరితములైన జాతీయ వాఙ్మయము బయలు దేరెను దీనినిజూచి శ్రీ లక్ష్మణరావు గారాండ్రభాషలోకూడ అట్టి వాఙ్మయ రచనను ప్రోత్సహింపదలించి, విజ్ఞాన చంద్రిక మండలిని స్థాపించి అనేక గ్రంథములు ప్రకటించి గొప్ప భాషాపేవచేసినారు

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారనేక శాస్త్ర గ్రంథములు, చరిత్రగ్రంథములను ఇతరులచేత రచియింపింపబడుచున్నగానీ, తానుకూడ బహుగ్రంథావలోకనము గావించి చరిత్ర పరిశోధనముచేసి అనేకవ్యాసములను, గ్రంథములను రచించినారు వారు తచించిన హిందూదేశ కథాసంగ్రహమును భారత జాతీయ చరిత్రలోని హిందూ మహమ్మదీయ మహాయుగములు ఇప్పటికిని తెలుగులో సుప్రసిద్ధ జాతీయచరిత్రలుగా నున్నవి. వారు

మహారాష్ట్ర యుగమునకూడ రచించదలచి ముందుగా వీ శివాజీ చరిత్రను రచించిరి

ఐకపత్యములేక యందొరులతో పోరాడుకొను వివిధ మహారాష్ట్ర తెగలను ఏకబాతిగాజేసి బలముతప్పిన మొగలాయి సామ్రాజ్యము యొక్క విగ్రహ శవధి స్వయమును దిక్కిరించి, స్వధిగ్రము సాధ్యమిది స్వరాజ్యమును స్థాపించి మహానుభావుడైన శివాజీయొక్క ఓర్వీకరిత పారితంత్ర్యమున పాశ్చాత్యవ్యామోహమున బడియున్న భారతీయులను మేల్కొల్పి, వారికి స్వధిరత్వ స్వదేశాభిమానములను గలిగించి స్వరాజ్య కాంక్షను కలిగించగల జాతీయ ఉతిహాసము భారతీయగౌరవమున్న గిట్టని అంగ్ల చరిత్రకారులు శివాజీ గూర్చి తెలియని వ్రాతలు వ్రాసి అయిన గుఱిలములను నిఘోషించుచు కాలి మహారాష్ట్రదేశమునందా పురుషుని జీవితచరిత్రను గూర్చియు, గుఱిలములను గూర్చియు కవులు గాయకులు చరిత్రకారులు బహుచక్కగా వర్ణించి దేశీయులలో శివాజీ భక్తిని కలిగించిరి. దీని ఫలితముగా మహారాష్ట్రలో జాతీయ చైతన్యమును, స్వరాజ్యకాంక్షయు కలిగెను

శ్రీ లక్ష్మణరావువంతులుగారు సంస్కృతాంధ్రములందు మాత్రమే గాక, మహారాష్ట్రమునందుగూడ అనమాన పాండిత్యము గలవరగుటచే వారాభాషలోని గ్రంథములనెల్ల పరిశీలించి శివాజీచరిత్రను రచించిరి శివాజీయొక్క గుఱిలములనుగూర్చి యాంగ్ల చరిత్రకారులు దేయు విపర్యవములెల్ల బండించి అతడు స్వధిరత్వక్షణముదేసి, స్వరాజ్యము స్థాపించి, దేశము నుద్ధరించిన మహానుభావుడను విషయమును చక్కగా విరూపించిరి. శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు వసుగ్రమైన మహారాష్ట్ర దేశచరిత్రనుగూడ రచించదలచి గాని మన దురిదృష్టవశమున ఏబది యేడ్లయిన వింతక పూర్వమే 1923 లో స్వర్గస్థులైరి

శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు చరిత్రానివసదప మహారాష్ట్ర దేశమున జరిగిన చరిత్ర పరిశోధనలను బరిశీలించి, తెలుగున మరల : ట్టియుద్గ్రం

ధమును రచించినవారు లేకపోయిరి తెలుగులోనే కాదు—ఇంగ్లీషులో
పైతము మొన్న మొన్నటివరకు నట్టిగ్రంథము వెలువడలేదనియే చెప్ప
వచ్చును. ఇటీవల గోకండరాంబాబారం పద్దెకాయ గారట్టి చరిత్ర నొక
దాని ఇంగ్లీషులో రచించినారు కేవలము మహారాష్ట్రభాషలోనేగాక.
పాఠినీ, పోర్చుగీసు, డచ్చి, ఫ్రెంచిభాషలలోగూడా మహారాష్ట్రచరిత్రకు
పనిగవచ్చు విషయములున్నవి వాని నెల్ల తెరచి యొక పుష్క
గ్రంథము వెలువడవలసి యున్నది ఇటీవల ప్రకటించబడిన చరిత్రలలో
శివాజీ జీవితమునుగూర్చి కొన్ని విశేషములను, మాతవాంశములను
కనిపిచున్నను శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు శివాజీ జీవితమును వ్రాసిన ప్రధా
నాంశము లందుగావి, శివాజీ గుఱు శీలములను గూర్చి చేసిన చర్చల
యందు గావి, వారు గావించిన శ్రద్ధాంతములందుగావి, ఎట్టి మాధులను
చేయవలసిన అగత్యము కలుగుటకేదు అందువల్ల లక్ష్మణరావునకులు
గారి చరిత్ర విప్పటికిని ప్రచు జగ్రంధముగానే ఎంచవలసియున్నది.

శివాజీ తన జీవితమెల్ల స్వధర్మ స్వదేశముల సుద్ధరించుటకే ధార
పోసెను అతడెన్ని దిగ్విజయములను సేసెను అవి కేవలము పరరాజ్య
ముల వాక్రమించి సామ్రాజ్యమును స్థాపించుటకుగాక, స్వదేశమును
మేల్చులనుండి విడిపించి స్వధర్మమును స్థాపించుటకే అట్లు చేసెనని
తెలియగలదు. అతడు దాదాజీ వరసప్రభువునకు 1645 లో వ్రాసిన లేఖ
లందు “హైందవీ స్వరాజ్య” మను పదమును వలుమరు వాడుచుండుట
వలన దానిని స్థాపించుటయే అతివి యుద్దేశమును పంగతి వెల్లడి యగు
చున్నది శివాజీ యందాభ్యాత్మిక చింత మెండుగా నుండెను. అత డే
దిగ్విజయమున కేగినను అయా ప్రాంతములందరి దిగ్విజయములనెల్ల
దర్శించి, అన్నటి దైవముల వారాధించు చుండును. శ్రీకైలమునందతడు
కొంతకాలముగడి మర్రికార్థును నర్పించెను అప్పుడతడు ద్యాన విష్ణు
యందు మునిగియుండగా వా నమాధినుండి యాతనిని మేలుకొలుపుటయే
దు స్తరమయ్యెను. శివాజీ రానుదాసస్వామికి శిష్యుడై తన రాజ్యమునెల్ల

అయినను ధారపోసినాడు. అయిన యాజ్ఞన్యై శిరిసావహించి హిందూమత ధర్మములను రక్షింప నాగెను హిందూమతి ధర్మములకు ముసల్మానుల వలన నెట్టి ఇక్కట్లులు కలుగుటకును శివాజీ సహించుకొందెను అయితే మహమ్మదీయులు తమ తమ ధర్మముల ప్రకారము జీవించుట కతడెట్టి యాటంకములను కలిగించలేదు. మహమ్మదీయ మతమునుగాని, మహమ్మదీయులనుగాని అతడు ద్వేషించి యెరుగడు శివాజీకి హిందూ మహమ్మదీయ మహాత్ములయందును, దివ్యస్థలములందును సమానగౌరవముం దెను రాయగడమున నతడు జగదీశ్వరాలయమును నిర్మించుటయొక్క, ముసల్మానుల కొఱకొక మశీమనుగూడ నిర్మించెను తెల్పి కాపురస్తుడైన బావాయాకత్ అను ముసల్మాను మహాత్ముని ద్వ్యస్థలమునకు శివాజీ యిచ్చిన జాగీరు లిప్పటికిని ఉన్నవి శివాజీ రాజ్యమునందు చాలమంది మహమ్మదీయుల కతడుద్యోగము లిచ్చెను వానిను అతనియందు భక్తి విశ్వాసములు కకగియుండిరి అతని యాంతరంగిక కార్యదర్శి (మున్షీ) యైన ముల్లా హైదరు అతనికెంతో విశ్వాసపాత్రుడుగ నుండెను ఇట్లే అతని యాంతరంగిక భృత్యుడైన మదారీ మెహతర్ అను మహమ్మదీయుడు శివాజీ ఆగ్రా కోటనుంచి తప్పించుకొని పచ్చుటలో సహాయము చేసెను శివాజీ కొలువునందు దొలతఖాను సిద్దీలను మహమ్మదీయులు నావికాదళాదవముగా నుండిరి.

శివాజీ స్థాపించిన ప్రభుత్వపదానము అష్టప్రధానుల ప్రభుత్వమని చరిత్ర ప్రసిద్ధమైనది అతడు రాజ్యవ్యవహారములనెల్ల ఎనిమిది శాఖలుగా చేసి, ప్రతిశాఖను విర్వహించుటలో తనకు సహాయముచేయుట కొక్కొక మంత్రి నేర్పరచెను. న్యాయాధీశుడు తప్ప, తక్కిన మంత్రులందరును యుద్ధసమయములందు సేనాధిపతులుగాకూడ నుండిరి ఈ మంత్రులలో ముఖ్యునికి పేష్వా యనిపేరు. శివాజీ కాలములో భయభక్తులతో మెలగుచుండిరిగాని, ఆయన అనుచిరము పేష్వా బలవంతుడై తనే దేశపరిపాలకుడయ్యెను. తరువాత చాలకాలముపాటు మహారాష్ట్రరాజ్యములందెల్ల ఈ అష్టప్రధానుల పద్ధతి ప్రకారమే ప్రభుత్వ వ్యవహారములు జరుగుచుండెను.

తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగరమును రాజధానిగా దక్షిణ హిందూదేశమనెల్ల ఏకచ్ఛత్రముగా పరిపాలించిన ఆంధ్ర చక్రవర్తులు స్థాపించిన ప్రభుత్వవిధానమునే శివాజీ గ్రహించి, దానిని కొన్ని మార్పులతో అష్టప్రధానుల ప్రభుత్వపద్ధతిగా జేసెనని శ్రీ లోకమాన్య జాల గంగాధరతిలకు మహాశయుడు 31.3.1918 వ తేదీన చెన్నవట్టణమున గోఖలే హాలులో సుసన్యసించుచు స్పష్టముగా చెప్పియున్నాడు.

విజయనగర చక్రవర్తుల ప్రభుత్వ పద్ధతులు వారు క్రొత్తగా నిర్మించినట్టివికావు అవి చాంఠలుకు పూర్వకాలమునాటి హిందూరాజనీతి శాస్త్రములందు నివరించబడిన రాజధర్మముల సనుసరించి ఏర్పింపబడినవే. ఈ ప్రభుత్వపద్ధతి క్రిక్కిరించుచున్నది అది ఆముక్తమాల్యదలో వర్ణించియున్నాడు. ఈ పరిపాలనావిధానమునందు విజయనగర చక్రవర్తులకుగూడ ఐదుగురు పాంతులుండిరి అందులో ముఖ్యుని నర్వశిరః, శివాని యనుచుండిరి ప్రభుత్వము వివిధకాఖలుగా విభజింపబడి చిక్కిగా ఏర్పాటుపెట్టబడినది అయితే ఇందులో కొన్ని లోపములుండెను. విజయనగర సామ్రాజ్యమునుండి యుద్ధ్యోగులకు గొప్ప గొప్ప మాన్యములు జాగీరునిచ్చుచుండిరి వారు వివిధ రాజ్యభాగములకు ప్రభువులై కోటలు గట్టుకొని బలవంతులై తుదకు చక్రవర్తి యధికారమునే దిక్కిరించి స్వతంత్రులైరి. శివాజీ తన యుద్ధ్యోగులకు రొక్కపూజీతమునే ఇచ్చుచుండెనుగాని జాగీరులు రాజ్యములు వివ్వలేదు మొగలాయి రాజ్యమునందువలె మాములను గుత్తొచ్చు పద్ధతి, పన్నులు ఇకలా కిచ్చు పద్ధతి ఆవలంబింపక ప్రభుత్వాదాయమును వసూలుచేయు జమీందారులను అదుపు ఆజ్ఞలలో నుంచెను.

శివాజీ కాలమున ఉద్యోగములు వంశపారంపర్యంగా గాక, వారి శక్తిసామర్థ్యములనుబట్టి యొకరినొకరు దేశములో కొంతభద్రతలను గావించు కార్యమును, న్యాయపరిపాలనా వ్యవహారములను, గ్రామపంచాయతీల వశము చేయబడెను దేశదక్షిణమున కొన్ని స్వచ్ఛందములను జరిగినవియును నిర్మించెను. అందుకొకటి గొప్ప కట్టడాలులకు

తోచిడుపబడిన గొప్ప సైనికదళమును, నౌకాదళమును గూడ నిర్మించ బడెను. నముద్రవ్యాపారమునకు వీలు కలిగించబడెను.

శివాజీకి ధర్మశాస్త్రములందు, మత ధర్మములందు గౌరవమున్నను పూర్వాచారములు గాని, మత విశ్వాసములుగాని, రాజ్య పరిపాలనకుగాని, దేశక్షేమమునకుగాని అడ్డువచ్చుట కిష్టపడక అవసరమైనప్పుడు వానిని విత్పయముగా తృణీకరించి సంస్కరించుచుండెను. దేశ రక్షణమునకు, వాణిజ్యమునకు నౌకాదళ మావశ్యమైనందువలన నముద్రయానము చేయ గూడదని పూర్వాచారసరాయణులు చేయు విషేధము నతడు తృణీకరించెను. దేశము స్లేచ్ఛాక్రాంతమైన స్థితిలో బలవంతముగా వితర మతము లందు గలుపుకొనబడిన హిందువులు వర్ణభ్రష్టులుగ పరిగణింపబడుట యన్యాయమని యెంచి, శివాజి వారికి బ్రాయశ్చిత్తములు చేయించి, మరల హిందూధర్మమునందు గలుపుకొనునట్లు చేసెను.

మొగలాయి సామ్రాజ్యమునందు పారసీభాష రాజభాషగా నున్నందు వలన, హిందువులభాషనభ్యసించి వ్యదేశవేష భాషలం దలిమానమును విడనాడి మొగలాయి వాగరికతకు దాసులగుచున్నారని శివాజి గ్రహించి, తనరాజ్యమునందు పారసీభాషకు బదులుగా దేశభాషయైన మహారాష్ట్ర భాషను రాజభాషగా జేసెను. అంతేగాక — దేశభాషలకెల్ల జననియైన సంస్కృతమునకు విశేషగౌరవము విచ్చి రాజ్యవ్యవహారమునం దుపయోగించు పరిభాషనెల్ల సంస్కృత పదములతోనే విరియించి, అట్టి పారిభాషిక పదములుగల రాజవ్యవహారకోశమును నొక సంస్కృత విఘంటువును నిర్మించెను.

శివాజీయొక్క సైనికవ్యవస్థయు, యుద్ధవద్దతియు చాలకట్టుదిట్టములకు లోబడినదై భారతదేశ చరిత్రలో ప్రసిద్ధి కెక్కినది. శివాజీసైనికులెల్లరు క్రమశిక్షణలనంది గొప్ప సేనాధిపతులచే నడవబడు చుండిరి. వారి శక్తిసామర్థ్యములనుబట్టి వారికి బ్రోత్సాహ మొనగబడుచుండెను. ప్రతి సంవత్సరము సుసరాత్రి యుక్సవములందు రాజనభలో వారివారి యోగ్యతలనుబట్టి నన్యానములు జరుగుచుండును. శివాజి సైనికులును

సేనాధిపతులును యుద్ధమునందు శౌర్యదైర్యములను జూపుటయేగాక, వీరి మత ధర్మములందు విరతిని కలిగి ప్రవర్తించవలసి యుండిరి. యుద్ధము లందుగాని, దండయాత్రలందుగాని, స్త్రీలకు, పిల్లలకు, బ్రాహ్మణులకు, గోవులకును, వ్యవసాయకులకును ఎట్టి హానియు చేయరాదని శివాజీ శాసించెను.

శివాజీ కాలమున యుద్ధానంతరము జయింపబడిన శత్రుపైవ్యముల వస్తువాహనములను విశేషము తీసికొను నాచారముండుటయేగాక, శత్రు దుర్గములపైన, నగరములపైన దండయాత్రలుచేసి, కొల్లగొను నాచారము కూడ ఉండెను. ఈ విషయమున శివాజీని విందించిన అంగ్లేయ చరిత్ర కారులు తమ జాతీయులు చేసిన దండయాత్రల నంగతిని, దోపిళ్ళ నంగ తిని, వక్షపాత బుద్ధితో కప్పిపుచ్చినారు. టిప్పుసుల్తాను యుద్ధమున మర డింపగా ఇంగ్లీషువారి చేతబడిన శ్రీరంగవట్టజము నాంగ్ల పైవికులు కొన్నాళ్ళపాటు విచ్చలవిడిగా దోచుకొనిరి. దానివలన నా నగర వాసుల కపారమైన నష్టము కలిగెను. దోపిడి సొమ్ములో నాంగ్లేయ సేనాధిపతుల వంతునకు కొన్ని లక్షల రూపాయలు వచ్చెను. శివాజీ చేసిన దండ యాత్రలయం దాతని పైవికులిట్టి అన్యాయములు చేయవీలులేకుండ వివిధ ములైన కట్టుబాట్లు చేయబడెను. యుద్ధానంతరముగాని, దండయాత్రల యందుగాని శివాజీ ముందుగా నగరములోని దనికులైన వర్తకులను విలిచి కొంతసొమ్ము నష్టపరిహారముగా వివక్షవలసిందని కోరును. అట్లు చేయ నిరాకరించినప్పుడే ఆతడు నగరములను కొల్లగొనును. అప్పుడు కూడ రైతుల యిండ్లు వాకిండ్లుగాని, వంటలుగాని నష్టపరచుట కతడిష్ట పడదు. యుద్ధములందును, దండయాత్రల యందును కొల్లగొనినప్పుడు పైవికు లెవరిచేతికి దొరికినదీ వారు దోచుకుని హరించుటకు వీలులేదు. వారికి దొరికినదెల్ల పై యధికారులకు వశపరువవలసి యుండిరి. దండ యాత్రలకుబోవు ప్రతిపైవికునికిని అతని స్వంత వస్తువులవట్టిక యొకటి ఇవ్వబడుచుండును. యుద్ధానంతరముగాని, అతని దుర్గరమున్న తక్కిన వస్తువులెల్ల నతడు నర్కారునకు వశపరుప వలసివడే. అట్లు చేయక మోసగించినవారు శిక్షింపబడుచుండిరి.

శివాజీ తన ప్రైవిటును తన నిర్దలవలె జూచుకొనుచు వారి కష్ట సుఖములను తనిపెట్టి వారిని కాపాడుచుండెను యుద్ధములందు మరణించిన వారి కుటుంబముల కుపకార వేతనములనిచ్చి పోషించుచుండెను. గాయపడి పట్టుబడిన శత్రు ప్రైవిటులపట్ల కూడ అతడు దయగలిగి వారికి చికిత్స చేయించి తరువాత విడిచిపెట్టుచును.

శివాజీ ఏ యుద్ధము చేసినను, ఏ కార్య మొనరించినను అతని ప్రధాన లక్ష్యము వ్యధర్మ, వ్యకాజ్య సంస్థాపనమే అతడందుకొరకుదీక్ష వహించి, స్వార్థమును వ్యజించి కష్టసుఖములను లెక్కపెయ్యక అవశా కాత్రములు పొలువడుచుండెను. అనార విహరములం దతడు సాటించు తన వయసుములను జూచివిడేకియుతాశ్చర్యపడుచుండిరేగాని, అవియెల్ల ఆయన కార్యదీక్షతోని తాగనుని గుర్తింపరైరి. ఇట్లే శివాజీ జీవితమును, చర్యలను విమర్శించిన అంగ్లేయు చరిత్రకారులను, ఆయా యర్థములను తేవలము తన స్వార్థముకొరకు గాక తాను వరమార్థముని ఎంచిన లక్ష్యములను సాధించుట కొరకే అతడాయా కార్యములను చేసియుండెనను విషయమును గమనింపలేకు

అంగ్లేయ చరిత్రకారులవలెను, వారి ఈ యభిప్రాయములను అనుకరించు ఇతర చరిత్రకారులవలెగాక, శ్రీ లక్ష్మణరావు వంతులుగారు శివాజీ జీవితమును స్వతాపమును శిలమును పైన చెప్పినదృష్టితో పరిశీలించి వాని నుంచి చెడులను విషృక్షపాతముగా చర్చించియున్నారు.

తెలుగు }
11-8-47

జిట్ట,
దిగవల్లి వేంకటశివరావు

నాల్గవ ముద్రణము

పీ ఠి క

ఈ గ్రంథము మూడవసారి అచ్చువడి ఇప్పటి కారేంజయినది. సుప్రసిద్ధ చరిత్ర పరిశోధకులును, సహృదయులైన చాకరు నేలూరి వెంకట రమణయ్య వంతులుగారు శివాజీ చరిత్ర మూడవ తూర్పును గూర్చి (1948 సం॥ జనవరి) పర్వజిత్తునామ సం॥ మార్గశిర్షమాసపు శాక తిలో నిట్లు వ్రాసియున్నారు.

“అంద్రదేశమునందు ప్రఖ్యాతినందిన చరిత్రకారులలో కీ॥ శే క్రి కే వి. లక్ష్మణరావు వంతులుగా రగ్రగణ్యాలు. ఇరువదియవ శతాబ్దపు ప్రారంభం దశయందు తమ రచనలచే శాశ్వతమౌనము కలిగించిన మహావీరులలో వీరొక్కరు

“వీరు మహారాష్ట్ర చరిత్ర పరిశీలనా సాంప్రదాయమున తరిపిడు నంటి రానడే, రాజవాడే, మొదలయిన మహారాష్ట్ర చరిత్ర పరిశోధకుల రచనల నాదర్శముగ నుంచుకొని చరిత్ర రచనకు గడగిరి

“అప్పటికి అభించిన చరిత్రాంశముల నన్నిటిని సమకూర్చి పరిశోధించి లక్ష్మణరావుగారి గ్రంథమును వ్రాసిరి నాటికిని, నేటికిని అంద్రమునగల శివాజీ చరిత్ర ఇది యొక్కటియే. లక్ష్మణరావుగారి గ్రంథముయొక్క యొక్కొక్కతమ దెబ్బబడి యొక్కటిదానినూ, కాని లక్ష్మణరావుగారి శివాజీ చరిత్ర ప్రకటనపడిన విమర్శలు లాచి చరిత్ర పరిశోధన జరిగినది, పెక్కు మాతన విషయములు జయిల్పడినవి వీరి వలన లక్ష్మణరావుగారి గ్రంథమున కొన్ని నెరవలు జయిల్పడినవి,” అని ఈ క్రిందివాని సుదాహరణముగ పోషినారు

శివాజీ చరిత్ర ౪.౫ పుటలలోని ఆర్కొబ్టానికలో శుద్ధహాడివ
బడిన రామరాజీయములోని పద్యమున పేర్కొనబడిన శ్రీ రంగరాయలు
అశ్వయ రామరాజా తండ్రి శ్రీ రంగరాయలు కాదు అతడు 16.1 మొదలు
16.16 వరకు విజయనగర సామ్రాజ్యము నేరిన శ్రీరంగరాయలు. తిరుమల
రాయల పుత్రుడు

“శివాజీ చరిత్ర ౨౨ పుటలో శహాజీ విజయరామపుని గెలిచి
తంజావూరును రాజరావిగ తేపికొనెనని వ్రాయబడినది. శహాజీ తుమారు
దైన ఏకోజి మధురనాయకునిగెలిచి తంజావూరు స్వాధీనపరచికొనివాడు

“ఇట్టి లోనములు పాలలోని నలుసులవంటివి. గ్రంథముయొక్క
గుణాతిశయము వీనివలన దరుగజా దు”-అని శ్రీ వెంకటరమణయ్య
గారి పేరినిచ్చినారు

ఇటీవల జరిగిన చరిత్రపరిశోధనల ఫలితముగా శ్రీ లక్ష్మణరావు
గారు వ్రాసిన కొన్ని చరిత్రాంశములు, వాదమున కెడము లేనట్లుగ పీఠ
పడినవి ఉదాహరణమునకు శివాజీ ఆన్జాల్ భానుని మోసగించి వధించె
నని కొంద యాంగ్లేయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి అన్జాల్ భానుడే శివాజీని
ఏమరపాటున చంప వ్రయత్నింపగా శివాజీ యతనిని వధించెనని మహా
రాష్ట్ర గ్రంథమునందు వ్రాయబడిన సంగతిని శ్రీ లక్ష్మణరావుగారు
గ్రహించినారు. ఇటీవల జరిగిన చరిత్ర పరిశోధనలవలన మహారాష్ట్ర
గ్రంథములలో నుజాహరించబడిన సంగతులే విజయుని పీఠపడినవి
ఇట్లే శివాజీ గుణశీలములను విమర్శించువట్లగూడ పరిశోధనల ఫలిత
ముగ పాశ్చాత్య చరిత్రకారుల యభిప్రాయములలో కొంతమార్పు కలుగు
ఉత్తును, లక్ష్మణరావుగారి యభిప్రాయములే నమంజనములని ధృవపతు
ఉత్తు అవకాశము కలిగినది.

శ్రీ లక్ష్మణరావు వంతులుగారి గ్రంథమున్న గ్రాంథికకైరిలో
వ్రాసినాడు. అయితే వానిని మూడవసారి ముద్రింపవలెనని అతడు చెప్తు

అను హాదిద్దువారి లోపమువలన కొన్నికొన్ని చోటులతో తాషాద్ షములు
 తొరిలివని దీనివిగూర్చి వెంకట రమణయ్యగారు తమ విమర్శలో పేర్కొని
 యున్నారు ఈ నాణగవ కూర్పు ఫలిత్వరితముగా ముద్రింపవలసివచ్చుట
 వలన గ్రంథ ప్రకాశకు నీముద్రణమందుకూడ ఈ లోపమును సవరింప
 తేకపోయితి. గుణగ్రహణ పారీణులగు పాఠకు నీ పొరబాటును
 మన్నించి గ్రంథము నాదరింతురనుటకు పండేహములేదు

బె జ వా ద }
 8-17-1952 }

ది. వే. 9.

విషయ సూచిక

	పేజీలు
దేశస్థితియు, శివాజీ పూర్వం వృత్తాంతము	1_ 10
శివాజీ జన్మమును, బాల్యదశయు	11_ 20
యుద్ధపన్నాహము, ప్రథమ పరాక్రమము	21_ 38
పూవాదిని బలపరచుకొనుట	37_ 50
గురువదేశము	51_ 63
అఫజల్ ఖానుని వధ	64_ 77
దంతయాత్రలు	78_ 90
మొగలులతో యుద్ధము	91_ 104
ధీర్లీ ప్రయాణము	105_ 112
రాజ్యవ్యవస్థ	113_ 125
మొగలులతో మఱియొద్ధము	126_ 140
రాజ్యాధిపతి మహాత్మ్యము	141_ 145
కర్నాట ద్రావిడ దేశములపై జాతినెడలుట	146_ 156
శివాజీ అంతిమయము	157_ 188

శ్రీ రస్తు శ్రీ శివాజీ చరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

దేశస్థితియు, శివాజీపూర్వులవృత్తాంతమును

శివాజీ యనఁ బడునేడవ శతాబ్దంబున నుదయించి తన మాతృ భూమియైన మరాఠదేశంబునకు నదీవఱకుఁ దురుష్కులచేఁ గలుగు చుండిన తాపంబు నివారించి మహారాష్ట్రులకు స్వాతంత్ర్యం బొసంగి స్వరాజ్య సంస్థాపకుం డనులిరుదు నహించిన మహానుభావుడు! ఆంధ్రులచేఁ గర్ణాటదేశంబున స్థాపింపఁబడి, మహావైభవశిఖరమునకు నెక్కి బుక్కరాయకృష్ణరాయలను ప్రవంఢకిరణంబులచేఁ గొంతకాలము నఱకు యవనపాఠికులను గ్రుడ్లగూబలఁ జేసిన విజయనగర రాజ్యమార్తాండుడు, సృష్టినియమంబు ననుసరించి తాలికోబకో క్రీ. శ. 1584 వ సంవత్సరమున నస్తమింప యవనరాజ్య మను చిమ్మచీకటిలో ముంచి యున్న దాక్షిణాత్యులకుఁ దిరిగి స్వరాజ్యకిరణంబులఁ జూపిన బాలాచంద్రుం డితండె! ఉత్తరదేశమునుండి దక్షిణదేశమంతయు మునుంగునటుల వఱదలుగా వచ్చెడి మోగలుల స్రవాహమునకు నడ్దము తగిలి దానిని నెను కికు మరణించిన దీర్ఘాన్నతపర్వతంబితండ! ఆంధ్రమరాఠకర్ణాటదేశంబు లందుండి హిందూమతంబు లను రమ్యోద్యానంబులఁ జొరఁబడి సుందరంబులయిన పుష్పఫలవృక్షములఁ బాడువేయుచుండిన బహుమనీ భుభుష్కరాఽ రూపంబు లగు మదపుతేనుంగుల తీర్థ యుడంచిన

మగసింగం వీతండ్రిగట్లు హిందువుల యొక్క హిందూత్వము పోకుండఁ గాపాడిన మహామహుని చరిత్రం బందఱును ననుకరణీయంబు గాక పోయినను, నాదరిణీయంబును, నాహ్లాదకరంబును నగు నని తలంచి తచ్చరిత్రరీతనం బాంధ్రంబున వ్రాయఁ బూను చున్నాఁడను

శివాజీ జీవిత మంతయుఁ దురుష్కరాజులతోఁ బోరాడుట యందే కడచినందున నాతని జన్మసమయమునను గొంతికాలము తత్పూర్వము నను నే యీ తురుష్కరాజ్యము లెక్కి దెక్కిఁడనుండెనో తుర్కరాజులకు నొందోరులయెడ నెట్టిభావ ముండెనో స్పష్టముగాఁ దెలిసినఁగాని శివాజీ చరిత్రము చదివరులకుఁ దిన్నగా బోధపడిదని యెంచి యప్పటి రాజకీయస్థితి సంగ్రహముగా నిచ్చటఁ జూపెద

శివాజీజన్మమున కెన్నియోదినములు పూర్వమే, దక్షిణములోని బహమని యను యగనరాజ్యం బంతరించి, యందు నుండి యైదు స్వతంత్రరాజ్యంబులు పుట్టెను వానిలో రెండంతరించి మన చరిత్ర నాయకుని కాలమువఱకు మూఁడు రాజ్యంబులు మాత్రము కేషించి యుండెను. అవి యేవి యన —

1 అహమదునగరరాజ్యము—దీనికి నిజాముశాహి యని పేరు
క్రీ శ 1618 వ సంవత్సరమున మోగలులచే నీ పట్టణము జయింపఁ బడి యచటిరాజు చెఱుపట్టఁబడెను కాని మాలికాబరినువాఁడు రాజవంశములోని యొక కుఱ్ఱవానిని సంహరించునముపైఁ గూర్చుండఁబెట్టి, మరల రాజ్యమును స్థాపించి కొన్ని సంవత్సరాల వఱకు మోగలుల ధిక్కరించు చుండెను శివాజీ పెద్దవాడై స్వరాజ్యం బు స్థాపించి యత్నముచేయు వఱకు నీ రాజ్యము పూర్ణముగా మోగలులచేతబడి నాశనమొందినది కాన మన కీ చరిత్రలకులో నీ రాజ్యంబుతో నంతగాఁబనిలేదు అయినను శివాజీతండ్రి యగు శివాజీ తన జీవితకాలములోఁ జాలభాగ మీరాజుల సేవలోనే కడపినందునను శివాజీ చరిత్రము తిన్నగా బోధపడినఁగాని శివాజీచర్యలు చక్కఁగా బోధపడినేరిపు గనుకను నీ సంస్థానంబు ప్రస్తుత చరిత్రంబులోని సంస్కరణీయ రాజ్యంబులలో నొక్కటి యనందగు.

గోలకొండరాజ్యము—దీనిని కుతుక్ కాహి యనియెదరు రామదాసు కీర్తనలచే నాంధ్రదేశంబున నజరామరంబు లయిన 'తానీష' 'గోలకొండ కోట' 'వెజుల' మొదలయిన నామాంబులు తెలుగువారికిఁ గ్రొత్తలుగాక ఎదీర్ఘకాల పరిచితంబులే ఈ రాజ్య మాంధ్రదేశంబునం దుండినందున ఏది శివాజి ప్రోవలోనికి నంతగా వచ్చినదికాదు కాని యీ రాజులకును శివాజీని నొకటిరెండు సర్వాయంబులు పోరాట కల్గగా ఆక్కన్న మాదన్న లను పింగళివంశస్థు లయిన మంత్రిపుంగువుల నాతుర్యప్రభావంబున 'తానీషా' యనఁబడు అబూ హుసేనునకును శివాజి కిని స్నేహంబే కలిగెను

3 బీజాపూరురాజ్యము—దినికి ఆదిల్ కాహి యను నామాంతరము కలదు మన చరిత్రనాయకుఁడు ముఖ్యముగాఁ బోరాడినదియుఁ గొన్ని నమయములయందు మైత్రి చేసినదియు నీ సంస్థానంబుతోడనే ఈ యాదిల్ కాహి రాజులు మిక్కిలి మున్నెత్తులై యెల్లప్పుడును నైజా మ కాహివారితోను విజయనగర సంస్థానముతోను విరర్ధకిముగాఁ బోరాడుచుండిరి అహమదునగరము రాజ్యముఁ బాడుచేయుటలో నీరాజులే మెగలులకు ముఖ్యముగా సాయముచేసి, తుదకుఁ దామును మెగలులను నగ్నికి నాహుతు లైరి

ఇట్లు దక్షిణములోఁ బడునేడవ శతాబ్దమధ్యమున మూఁడు ఊరక రాజ్యము లందెను † ఈ మువ్వరు రాజులను బిర్పూరి ద్వేషము గల వారలయి యెప్పుడును యుద్ధములుజరుపుచుఁ బ్రజలకును దమకును నమితములయిన బాధ కలుగ జేసికొనుచుండిరి వీరిలో పీరికిఁ గల వైరము లటుండ వీ రుపలకు సామాన్యశత్రుం దొరఁ బుత్తరదేశము నుండి వచ్చుచుండెను ఆతం దెవ్వఁ డన —

ఈ మూఁడు తురుష్కరాజ్యములను మనయాంధ్రరాజులు గెలిచి యుండిరి కృష్ణదేవరాయ లీ రాజ్యము లన్నింటిని గెలిచినమాట జగత్ప్రసిద్ధంబై తాలికోటలోఁ గాలపశంబునఁ బడిన రామరాజు తండ్రి యగు రంగరాజు కూడ రాజ్యత్రయంబుగెల్పె ననుటకు

డిల్లీబాదుషహ్, — అగ్గురుబాదుషహ్ కాలమునుండియు దక్షిణ దేశములోని ప్రాజెప్సిన తురుష్కరాజ్యములను గెల్చుటకు డిల్లీశ్వరులు యత్నించుచుండిరి బికాపూరు మొదలైన రాజ్యములకుఁ గూటస్థుం డైన మొదటిబహమనీరాజు డిల్లీశ్వరుని దండనాయకుఁడు అతఁడు దక్షిణమున స్వతంత్రుం డై, డిల్లీశ్వరుని బాటింక యుడెను గాన నట్టి రాజద్రోహుల గెలిచి సేతుపర్యంతము డిల్లీప్రభుత్వముఁ జేయవలయు నని యక్కురు, జహ్ గీరు, తిత్తుత్రుఁ డైన షహజహను, నాని కుమారుఁ డగు అవరంగజేబు దాక్షిణాత్యతురుష్కులతో ఘోరముగాఁ బోరుచుండిరి శివాజి జన్మనవయమున షహజహను డిల్లీపీఠము నలంకరించి యుండెను బొరంగజేబు రారాజుగా నున్నప్పుడు శివాజి ప్రబలెను

ఇట్లు మహమ్మదీయరాజులకుఁ బరస్పరకలహములు సంభవించి దేశ మంతయు నల్లకల్లోలముగా మన్న నమయమందు అహమద్ నగరమురాజునొద్ద నిద్దఱు మహారాష్ట్రవీరులు గొప్ప యుద్యోగముల పై

నాదారిం బున్నది ఈయనను గుఱించి రామరాజీయముతో నిట్లు వ్రాసియున్నది —

సీ కడువిజౌరవర కామిసీగర్వముల్ భేదించు నెవ్వని భేరిరవము
దామికిఁబోయి నిజాముపట్టణముల ధూళిగాఁజేయు నే దొరబలంబు
గోల్కొండవజ్జీ కోటలకాయముల్ చించునేరాజేంద్రు చేతికత్తి
నకలభూపాలక స్థానసన్నుతిఁగాంచి వెలయు నేళూరుని విజయలక్ష్మి
యతఁడు కేవలస్వతీయే యఘ, దూర, చర్యుఁ డాశ్రితరజ్జు

విచక్షణుండు

జీక్ష్ణకర్ణాక్షి, రావుగోరీవనుఁడు, రియ్యగజశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి
ఆంధ్రకవుల యి వ్రాతలన్నియు నసత్యములని కొందఱాధునిక
నాగరకులు చెప్పెదరు కాని తురుష్కులు వ్రాసిన గ్రంథములను
పూత్రమునమ్మి యాంధ్రుల వ్రాసిన గ్రంథములను నమ్మకపోవుటకు
స్వదేశాభిమానకూన్ము కప్ప వేటుకారణము లేదు.

నుండిఁ బడఁడు శివాజి తల్లితండ్రి యైన యశోజాధపుఁడు, రెండవ వఁడు శివాజి తండ్రితండ్రి యైన యానోజి వీరిద్దఱును మరరాజాతికాదు. ఈ మరరాజాతివార, దిఱును దాము రాజు త్రస్థానములోని క్షత్రియుల మని చెప్పకొనియెడిది కాని యా జాతికానిగా నజ్ఞత్రులకును మహారాష్ట్ర దేశములోని రాజపుఁజ్జులకును గలిగిన సంతకయని సామాన్యపదాతి కలదు మరరాజాతితల్లి లేవరియినను దండ్రులు రాజపుత్రస్థానములోని క్షత్రియులే యనుటకు సందేహము లేదు శౌర్యదైర్యసాహసము లను రాజపుత్రగుణములును, పాటుపడుట, కష్టమును దుప్పట, దంభరాహిత్యము, కుయుక్తిచేత నైన శత్రువును బరివార్జించుట యను మహారాష్ట్రదేశీయ గుణములును నీ మరరాజాతియ గ్రహింపు కనుక విది మిశ్రమజాతి యనియే తోచుచున్నది ఇట్టి మరాఠకాతి వీరులనెఱుఁగు నిజా మాది తురికరాజులయొద్ద నుద్భోగములలో నుండిరి. వారియందరలోఁ బైఁ జేర్కొనిన యర్జునులను ప్రముఖ లగుటకు నందే యము లేదు

యశోజాధపుఁడు దేవగిరి (యిప్పటి దోలకాబాదు) యాదవరాజుల వంశజుఁడు అప్పటి మరాఠ + వీరులచే సంఘటించుటకును, అధికార సంపన్నుఁడును మఱియొకఁడు లేఁ దియ్యె ఇతఁడు పిదపుదేశము (Berars) లోని శివదఖేడుపఁగజాకు దేశములువు (దేశములు)గా నుండిఁ బదివేలగుఱ్ఱపురౌతులకు సదికారియై యుండెను. క్రీ. శ. 1621 సంవత్సరమున తిఁడు మిలికాంబరునకు సహాయుడై మోగిలులను నర్జుదానది యవకలి తీరమునకుఁ బాఱఁ దొలెను

యశోజితులవాత యిది యంతవాఁడు మాలోజీ ఇతిని యింటిపేరు

† మహారాష్ట్రము 'మరాఠ' యనయు, నాండ్రులు 'మరాఠ' యనయు వ్రాసెదరు గావ నేనుభయరూపముల మపయోగించెద

† భోసలా మాలోజి స్వవరాక్రమముచే కొలఁది స్థితినుండి గొప్ప దశకు వచ్చెను. ఇతివితండ్రి యగు బాబాజి కొన్ని గ్రామములకుఁ బఠేలుగా నుండెను పఠే రంగఁగాఁ బ్రస్తుతపు గ్రామముననుపటి యొక చిన్నయధికారిము. ప్రధమమున మాలోజి, బుకిజీయొద్దనే యుద్యోగము సేయుచుండెను అతని తెలివి తేటలఁజూచి బుకిజీజాధవుఁడు సంతసించి, అహమదునగరమురా జయిన మొదటి మూర్తీజానిజాముశహా యొద్దకు నతనిని పిలికొనిపోయి, క్రీ. శ 1571 వ సంవత్సరమున నతనికి 'శలేదార' యను నొకయధికార మిప్పించెను శలేదారుఁ డన నశ్వపైనికలలోని యొక చిన్న యధికారి. మాలోజి తిన్న తిన్నఁగాఁ దనయశ్వపైనికి లసంఖ్య హెచ్చించి ఘన మైన రాజకార్యముల నిర్వహించుచుఁ దన గౌరవమును వృద్ధిపఱచుకొను చుండెను ఇంతిలో వెంకోజి వింబాళకరుఁడను బీజాపూరరాజ్యములోని సంస్థానకుఁ దొకఁడు దీపాబాయి యను కన్యచెలియలి విచ్చి మాలోజికి వివాహము చేసెను. ఈ దంపతుల కనేకదినములపఱకు సంతతియే కలగకుండెను పుత్రసంతానార్థ మీదంపకు అహమదునగరములోని శాహాసరీఫను పేరునకు మ్రొక్కులిడిరి అందుపైఁ క్రీ. శ 1574 వ సంవత్సరములో వారికి నొక కుమారుఁడు గలిగెను శహాసరీఫను తురకపేరు కృపచే నీపుత్రుఁడు గలిగె నని యెంచి యాపల్లవానికి "శహజీ" యని పేరు పెట్టిరి. మాలోజికి క్రీ. శ 1596 వ సంవత్సరమున వింకొక కుమారుఁడు గలిగెను వానికి 'శరఫజీ' యని నామకరణము చేసిరి

మాలోజి జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డగు శహజి చిన్ననాటి నుండియు స్వరూపమందుఁ జక్కనివాఁడుగను, శైఖావమునందు, బుద్ధిమంతుఁడుగను, ప్రజ్ఞాతిశయములు గలవాఁడు గను నుండెను అందుచే లాకజీజాధి పుఁడు గూడ నీ కుఱ్ఱవానిని మిక్కిలి ప్రేమించు చుండెను. క్రీ. శ

† ఇంగ్లీషు పుస్తకములఁ జూచి మనవాం ద్రీశబ్దమును భోసలా యని యుచ్చరించెదరు కాని యది తిప్పు ఇందలిద్రుతలఱు పూర్తిగా నుచ్చరింపక మిక్కిలొ ననఁగ ననునాసికము నుచ్చరింపవలయును

“||” లో ననగా శహజి యైదు సంవత్సరములవాఁడయిన నప్పుడతనిని వెంటబెట్టుకొని మాలోజి + “రంగవంచమి” యను పండుగ రోజున, లుకజీజాధవుని యింటికి వెళ్లెను అక్కడి కప్పుడు లుకజి యొక్క బంధువులును, ఇతర సరిదారులును వచ్చి యుండిరి. లుకజి శహజిని తనయొద్దకుఁ బిలిచి, ముద్దుపెట్టుకొని, తన తొడమీదఁగూర్చుండిన జిజాయను తన కూఁసనొద్దఁగూర్చుండ బెట్టుకొనెను లుకజీకుమార్తె యగు జిజియు మిక్కిలి చక్కనిది ఆ యిద్దఱు పిల్లల చక్కఁదనమును, నమవయస్కతయుఁ జూచి మనంబున సంతసించి “పిరియరు దువతులగుటకుఁ దగుదురు. జిజా! నీకిమగఁడు కాఁబలయునా?” యని నవ్వుల కనెను ఇంతలో నాపిల్ల లిద్దఱును గులాబు బుచ్చూడఁజొచ్చిరి: ఈ బాలక్రీడలకు నభారదు లందఱు మిగుల సంతసించిరి ఇంతలో మాలోజి యచ్చటివారి నందఱును జూచి “చూడుఁకి మీయందఱముందటినే లుకజీ నేఁటినుండి మా వియ్యకుఁడయ్యెను ఈమాట తప్పుదాదు సుఁదీ” యని యొత్తి పలికెను తరువాతి నెవరియింటికి పరు వెళ్ళిరి.

రెండవనాఁడు మాలోజినిజాధవరావు (లుకజి)భోజనమునకుఁబిలువఁగా నిర్బటిమాట మీరు నిశ్చయపఱచినట్లయిన నేను భోజనమునకు వచ్చెద నని యతఁడు చెప్పి పంపెను లుకజీ జాధవున కంతగా నసమ్మతంబు గాక పోయినను నీ సంబంధం బెంతమాత్రమును నతిని భార్యకు నమ్మితంబుగా దయ్యె, జాధవరావు శ్రమింతుఁడు, మనసబదారుఁడు, దేశముఖఁడు మాలోజియో, యీ యధికారము లేమియు లేని చిన్ని కేకారుఁడు అత గొప్పవశములోని తన కూతురు నింతకాలఁకి వంశములోని కుట్టువాని కిచ్చుటకు జాధవునిభార్య యిష్టపడ దయ్యెఁ గాని యీ సంబంధమునకు ననే జాధవునివంటి యరంభిదేశముఖులకు యజమానుఁడై దిల్లీకొని పిగు రారాజును గూడ దిద్దిమ్మని నాట్యమాడించు

మహావ్రతాపఠాలి యైన శకకర్త యుద్భవింపఁగలఁ డని యాయమ్మ కప్పదేమి యెఱుక?

జాధవునితో సమానమైన స్థితి మనకు నుండున నతఁడు సునఁ దిల్లి సీమ్యసంశయించుచున్నఁ డని యెఱింగి, యతనితో సముముగాఁ దూఁగునంత యైశ్వర్యమును నదికొరములు సంపాదించి యతినికూడునే నా కుమారునిఁ జేసికొనియెఱుంగి మారోజి పట్టు పట్టెను. తనమఱియిగు వెంకొజినింబాళకదిని సహాయముపలనని, ఎనబద్ధివిశేషముచేతను ద్వారలోనే మారోజి యహమమనగుము రాజునొద్ద నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులకు నాధిపత్యమును, 'రాజా' యను పదవియు, శివనెరుచారము లను రెండుదుర్గముల యాధిపత్యములు, ఆ దుర్గములను సమీపము దున్న ప్రాంతమునకు దేశముఖియు పూర్వముగా యను పరగణాల జవాగీరులు సంపాదించెను ఇదియుఁ గాక యల్లు పట్టటమఱునాది త్రవ్వించుండఁగో లేక మఱి యేహేతువుచేతనో ఘామి త్రిప్పుమందఁగా నతనికి నమితమైన ధనము దొరికెను అప్పటి నమ్మికను బట్టి వా రాధనము తమకు భవానిదేవయే యొనఁగె నని నమ్మిరి, ఆ నమ్మికయే ప్రకటించి నిజస్థితి యిట్లుండఁగా గ్రాంటుడవ్ దొరవారు తమ "మరారాల యతిహాసము" లో (History of Mahrathas) మారోజి కుయ్యులదే ధనము సంపాదించె నని వ్రాసిరి ఈ మాట నిరాధార మైనది

ఇట్లు మారోజి లఖాజితో సమానముగా మనసయివారుఁడును దేశముఖుఁడును దనవంతుఁడును నై నందున శహాజి? జిజ్ఞాసిచ్చటను లఖాజి యొప్పెను ఇదియుఁగాక అహమదనగరము నవామి లఖాజితో శహాజిపి నల్లుఁ జేసికొను మని, బోధించెను శ్రీ శ (1) వ నఁద త్వరమునో శహాజిని జిజ్ఞాసించిని, అమితమహోత్సవముతో వివిహము జరగెను ఆ వివాహమునకు స్వయముగా నహమదనగరము నులతాను వచ్చి యుండెను. ఈ ఉపవతులే మన చరిత్రనాయకుని ల్లు యుఁ దండ్రియు.

కొన్నిరోజులకు మాలోజి స్వర్గస్తుడు కాగా సర్వాధికారింబు శహాజికీ బ్రాహ్మ మయ్యెను జానవుడును శహాజియును సంగరము రాజులకు ముఖ్యధారులుగా నుండిరి క్రీ శ ౧౮౪౪ సంవత్సరమున మోగలులు అమదునగర రాజ్యముపై దండెత్తి వచ్చిరి అప్పుడా రాజ్యముపై మాలి బిరుదువాఁడు మంత్రిగా నుండెను వాఁడు యిక్కడ శివాక్షిల సహాయముచే మోగలులను బూర్ణముగా నోడించెను మాలికాంబుడు క్రీ శ ౧౮౪౫ లో గలించెను ఇరవ మంబాసుతర షహమదు నగరరాజ్య మంతయు సరాజక మై రాజునకును మంత్రిలకును, మంత్రి లలో మంత్రిలకును గలవాఁడులు గలిగి, యిరవహములకు నా పట్టణము పుట్టినిల్లయి యుండెను ఈ కలహముల నన్నిటిని అడచి యా రాజ్యమును మోగులచేతినుండి రక్షించుటకు శహాజీరాజు వారి ప్రయాసపడెను యజ్ఞీజాధవుఁడు తనరాజును వదలి మోగులలో గలసి నవ్వుటికిని శహాజి యుండునగరపురాజునే ఇట్లుకొని యుండెను క్రీ శ 18౪౭ లో విడి మోగలులతో బోరాడుట యసాధ్యమని తలచి శహాజి దిల్లీశ్వరునితో సుధి చేసికొనెను. అప్పుడు దిల్లీవాడుషహా యగు షహజహాను శహాజికి నాటువేల మనసలును, నైదువేల గుల్తూ రొతు లపై నధికారమును నొసంగెను ఇట్లు దిల్లీశ్వరునితో విరుగుట నపుడు సుధిచేసికొనినను, శహాజిలక్ష్మమంతయు నైజాముశాహి నెల పుటయందే యుండెను క్రీ శ 18౪4 లో శహాజి, యిది మంబినషయము గదా యని తలచి యహమలు నగరరాజ్యముపై దండెత్తి పిల్లవానిని గూర్చుండిబెట్టి నిజాముశాహాకి జీవము పోయ యత్నించెను ఈ కాల ముల నెఱుఁడు దిల్లీశ్వరుని మోగలు నైవ్యముల నెన్నియో పర్యాయము లోడించెను బ్రాహ్మజాధికారుల గొందఱును నియమ వి, కొంత రాజ్యము జయించి, బాలరాజుపేరటఁ దాను రాజ్యముచేయఁ జొరవించెను. మీరు మేము గూడిమోగలుల గెలచెద మని చెప్పి జాగ్రత్త వాఁడు లు గలుపుకొని మోగులలో సుధి చేసికొనినందున క్రీ శ. 18౪7 వ

సంవత్సరమున అహమదు నగరరాజ్యము పూర్తిగా వినాశ మొందెను తరువాత శహాజిరాజు విజాపురాజునొద్ద మద్యోగమున కుండెను

విజాపురమురా జగు మహమ్మదు అదిల్ శహా శహాజివి నాదరించి, యతః నైజాముళాహిలోని జాగీరు లన్నియు వతవి కిచ్చి, యతనిని ఖీమా, సిరా యను నదులవడును నున్న ప్రాంతమునకు వధికారిగా నేర్పఱచెను అతః రావనిలోఁ గిర్తి చెందిన పిదప వతనిని రెండవ దండనాయకునిగాను రణదుల్లాఖా నను నానిని మొదటి దండనాయకునిగాను నేర్పఱచి, వారిని నవాబు కర్ణాటవిజయయాత్రకుఁ బంపెను ఈ దండయాత్రలో విజయశ్రీ గైకొని వచ్చినందునకు మెచ్చి, నవాబు శహాజికిఁ గర్ణాటకములోని కోలారు, బంగలూరు, బారాకోట, బాలాపూరు, శిరకట మను ప్రాంతములు జాగీరుగా విచ్చెను అటుపిమ్మట శహాజి జన్మమంతయు పిరాజాల కొలువులోనే యుండెను.

ఇట్లీరువది సంవత్సరములవఱకును రారాజులైన డిల్లీశ్వరులతో హొరముగాఁ బోరాడి నైజాముళాహి పెడకుండ విలుపుటకై యమితప్రయత్నము చేసి, విజాపురరాజులచే నవ్రతిమ గౌరవము చెందిన కూరాగ్రేవరుండు చరిత్రనాయకుండగు శివాజికి జనకుండు అలగ్నాం దరుయొక్క విశ్వవిఖ్యాతయైన కీర్తికి సతవిశంధి యైన పిలివరాజు యొక్క పూర్వప్రయత్నంబు లెట్లు సోపానప్రాయంబు లయ్యెనో యటులనే శివాజియొక్క స్వరాజ్యస్థాపనంబునను శహాజియొక్క శౌర్యంబును వతఁడు సంపాదించిన జాగీరులును మూలాధారంబు లయ్యెను

రెండవ ప్రకరణము

శివాజిజన్మమును, బాల్యదశయు

శహాజీమహారాజయొక్క యుద్యోగసంబంధ మైన రఘుచరిత్ర క్రిందటిప్రకరణములో వర్ణింపబడినది కాని శహాజీయొక్క పుట్టుంబ సంబంధమైన చరిత్ర యింక రమ్మమైనది కాదు. క్రీ. శ. 1814 వ సంవత్సరములో శహాజీ జిజ్ఞాసాయిలగు బహుదూరముతో వివాహము జరిగెనని వెనుక వ్రాసియుంటిమి, కాని యీ వివాహబంధనము వధూవలంకిరువురకును సౌఖ్యప్రదంబు గా దయ్యె. దంపతులకు ప్నేహంబు గలుగుటకు మాటుగా వైరంబు గలిగె ఈ వైరమునకుఁ గారణ మేమో చరిత్రకారులు స్పష్టముగా వ్రాయలేదు ఐన నిందులకు జిజ్ఞాసాయియొక్క స్వాభిమాన (Self-Respect) ప్రధానం బయిన స్వభావమే కారణంబయి యుండు నని కొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు గొప్పవంశంబునఁ బుట్టినది యై నందునఁ దన్ను నొక రసుమాటలావె నహింస దయ్యె శహాజీ తురుష్కులయొద్ద నుద్యోగము చేయుచు ఎక్కి భూషించుచుండెను జిజ్ఞాసాయియో తురుష్కులను సహ ద్వేషించుచుండెను. ఇట్టిదంపతులకుఁ బరస్పరవిరుద్ధము లయిన స్వభావములు గలిగియుండి నందున వారి యంతఃకరణములు కలియవయ్యె ఇట్లువారి మనస్తాపంబు దినదినంబు వృద్ధి యొనెందున క్రీ. శ. 1831 వ సంవత్సరమున శహాజీ తుకాబాయి యను రెండవస్త్రీని వివాహమాడెను. శహాజీ చేసికొనిన యీ పునర్వివాహము వలన జిజ్ఞాసాయివత్తింత యలిగితన పుట్టినంటి బంధువులయొద్దకుఁ బోయెను ఇట్టిసతీవతులకు వియోగము సంభవించుటకుఁ బూర్వమే వారి కిరు రు పుత్రులు గలిగిరి పెద్దకుమారునిపేరు శంభాజి తండ్రికి నీ పుత్రునియం దత్యంతప్రేమ యున్నందున సతఁ డెప్పుడును దండ్రీయొద్దనే యుండెను.

శహాజిమహారాజుయొక్క రెండవకమారుడు మహారాష్ట్రరాజ్య సంస్థాపకుండును, మనకథానాయకుండును, నగు శ్రీ శివాజిమహారాజు. ఈ షహాపురుషుని జన్మంబు శివనేరీ యను పర్వతదుర్గమునందు క్రీ. శ. 1627 వ సంవత్సరమున నయ్యెను ఈ సంవత్సరరాజంబు హిందూదేశ చరిత్రమునందు సువర్ణాక్షరంబులతో వ్రాసి యుంచునంత యోగ్యతగలది యని దెప్పుటకు సందేహముగలదా? శివాజిమహారాజు ముందు చూపిన యపరిమిత పరాక్రమముయొక్క శుభసూచన లేమియు నతని జన్మ కాలమున దుఃగానిపించి వి కావు. ఇందులకు విరుద్ధముగా నతినిజన్మ కాలమందేమి తైశవదశయందేమి యతనిని విరుత్సాహకరంబు లగు నిబ్బందులే చుట్టుకొని యుండెను తల్లిదండ్రులకు సానుకూల్యము లేక బోవుటయే మొదటి యిబ్బంది. ఇదియుఁగాక యప్పుడు శహాజిమహారాజు మోగలులతో యుద్ధము చేయుచుండెను శివాజీమాతామహం డగు జాడవరావు మోగలులవైపున మున్నందున నతనికిని, శహాజీకిని, ఘోరమైన వైరంబుసంభవించె. ఇట్లు మాతామహానికిని దండ్రీకిని వైరంబు గలుగుట రెండవంబుగది తండ్రిమోగలులతో యుద్ధముచేయునపుడు నీబాలుఁడును, నతనితల్లియు ననేకపర్యాయములు శత్రువులచేతఁ జిక్కువారైరి కాని యాసమయములయందు, వీరపత్నియు వీరమాతయు నగు జిజాబాయియొక్క బుద్ధిప్రభావంబుచే నాబాలుఁడు సంరక్షింపఁబడియె. నేడు కొండాణాదుర్గములో నుండిన రేపు శివనేరుకోటలో నెల్లండి కొంకణదేశములోని షహాలికిల్లాలోను నుండి యల్పకాలములో స్థలాంతరంబులు చేయుచు, మగఁ దొల్లయాసాద్వి ముందు శకకర్త గానున్న తనకుమారుని సంరక్షించెను ఇట్లు మహాదక్షతతో సంరక్షించుచున్నను, క్రీ. శ 1633 వ సంవత్సరమున జిజాబాయి తనయాతేంద్రకుమారునితో వైజాపురంబున నుండ నక్కడి దుర్గాధిపతికి లంచమిచ్చి, మోసముచేసి మోగలులు జిజాబాయిని ముందు మోగలులగండఁడు గానున్న బాల శివాజిని జెఱఁబట్టిరి కాని మోగలులపైన్యములో నున్న కొందఱు షరారాపరదారులు షడ్వస్తలయి, “శహాజి రెండవపెండ్లి చేసికొని జిజాబాయిని పదిలిపేసినుడున నీమెను పీమెపుత్రునిఁ జెఱఁ

బట్టుట న్యాయము కా" దని చెప్పి యా మెను విడిపించిరి. ఇట్లు కుటుంబకలహములవలనను, శహాజికిని మోగలులకును యుద్ధము జరగు చున్నందువలనను బదిసంవత్సరముల వయసుగలవాఁ డగువఱకు శివాజి తన తండ్రిని జూడఁ గలుగఁబోయెను విజాపూరునవాబులు మోగలులతో సంధి చేసికొనినపిదప క్రీ. శ 1631 వ సంవత్సరమునందు శహాజి విజాపూరుమునకు నుద్దేశ్యగార్థము వచ్చినప్పుడు నాతఁడు తన పెద్ద భార్యయగు జిజాబాయిని గుఱుఁ డగు శివాజిని దనయొద్దకుఁ బిలిపించుకొనెను శహాజి క్రీ. శ 1632 వ సంవత్సరమున పయ్యాబాయి యరిన పిల్లను దెచ్చి శివాజికి వివాహము చేసెను

ప్రప్రథమముందు శివాజిఁ దురకలయందు ద్వేషము గలుగుటకుఁ గారణము, మోగలుల యుదమవలన నాతనికి, నాతనితల్లికిఁ గలిగిన యపరిమితకష్టమే ఇట్లతనినుఁ బునఁ దిన్నతనములోనే యవనద్వేష ముంకురింప దానిని వృద్ధిపఱచినది. యుని తల్లి యగు జిజాబాయి చిన్న పుత్రును డియుఁ దల్లియొద్దనే యున్నందున శివాజిఁ దల్లిచన వధికముగా మఁడెను. ఆమె యతనికిఁ దమపూర్వలంకాక్రమవర్తిత్రంబులును, వైభవ కథలును జెప్పి దైర్యోత్సాహంబులు గలుగఁజేయుచుండెను. "యవనులు మనదేశ మంతయు నాక్రమించి యున్నారు, ధర్మమును బాడుచేసినారు, దేవాలయములఁ బడఁగొట్టుచున్నారు. గోత్రాహ్మజనంహారము పడివిరు గడ లేకుండఁ జేయుచున్నారు ఇట్టి దుష్టులభీతిచేతనే కదా మన మీ కష్టముల ననుభవించుచున్నాము వీరి నొడించు శకకర్త మనకులంబున నుద్భవింపనున్నాఁ డని యనేకదృష్టాంతము లదివఱ కయియున్నవి ఆ మహాపురుషుఁ దెప్పుడు జన్మించునో! మన మెప్పుడు సుఖముగ నుందుమో †" ఇట్లనేకవర్షాయములు దనకుమారునకు బోధించి యామె, శౌర్యము, దైర్యము, యవనద్వేషము, స్వదేశస్వమతాభిమానంబు లను గుణంబు లాతివికి నుగుసాలతోఁ గలుపెను శివాజిబాలుఁడగా నున్నప్పు డును, విజాపూరరాజులతోఁ బోరాడునప్పుడును, డిల్లీళ్వరునియొద్దకుఁ

† చిజునుకరకృత మైనమహారాష్ట్రుల చరిత్రము—అఖ్యుదియము

బోవునప్పుడు, నావీరమాత యావీరున కిట్టియుపదేశమే చేసెను: “భర్త
యనుషతి లేక యుండినను జిజ్ఞాసయి తాకొమారుఁ దగు శివాజీ
యొక్క తెలివితేటల కానందించుచు, నతనికి స్వదేశస్వమతములయందలి
యభిమానమును వృద్ధిఁజేయు నఁడెను. అమె భర్త తురుష్కప్రభువుల
యొద్ద నఁదాడిగా నున్నను నామె కా మ్లేచ్ఛప్రభుత్వమునం దధికద్వే
షము కలిగియఁడెను. అమె సద్బోధిణి ననే శివాజి మిగుల సూరుఁడయి
తమదేశము నఁదలి తురకప్రభుత్వమును రూపుమాపి మరాఠీరాజ్యమును
స్థాపించెను. ఆయన చేసిన పరాక్రమమున కంతకును జిజ్ఞాసయియే
మూల మనుటకు నందియము లేదని న్యాయమూర్తులగు మహాదేవ
గోవింద రానడేగారు వ్రాసి యున్నారు. శివాజి తా నేవనిని జేసినను దల్లి
యనుజ్ఞ పడయఁ చేసెడివాఁడు కాఁడు. మ్లేచ్ఛులతో వైరముచేయుట
యతని తండ్రి కెంతమాత్రమును సమ్మతించి రాని తల్లిసహాయమువల
ననే మిగుల విఖ్యాతిఁగాంచెను. జిజ్ఞాసయి తానేమిమహాకార్యము చేయఁ
జాలకున్నను దినకుఁగల స్వదేశస్వమతాభిమానములను గొడుకునకు
బోధించి తనకుఁగల యుద్దేశముల నునిచి నెఱవేఱఁజేసెను†. ఇట్లు
తల్లి పవిత్రోపదేశంబవలనఁ గుమారుఁడు రాజ్యసంస్థాపకుం డయి మన
తను వహించిన యుధాహరణ మిది యొకటి. తప్ప వేరొకటి ఁటి యేదేశ
చరిత్రమునందును గానపించుట దుర్లభం బని నాయఃప్రాయము. తల్లుల
గుణావగుణముల ననుసరించి పిల్లల గుణావగుణము లుండును గాన
మనసంఘమునందలి స్త్రీల దుస్థితి, సంస్కరింపవలయు నని ప్రతిపాదిం
చెడి నవనాగరకవీరులకు నీశివాజి జిజ్ఞాసయు, చరిత్ర యొకయత్కంతోప
యోగకరం బగుశత్రుంబే యని చెప్పవలయును.

శివాజీఁ జిన్ననాటినుండియు శౌర్యోత్సాహంబులు వృద్ధియగు
టకు రెండవకారణము పురాణశ్రవణము, అయిదాటు సంవత్సరముల

† అస్మజ్జ్యేష్ఠపహాదరి యగు సౌ॥ భండారు అప్పమాంబగారిచే రచి
యింపఁబడిన “అదిలానప్పరిశ్రుతముల — అమమభాగము

వయసువాఁ డయినప్పటిను కియు భారతరామాయణములలోని కథల నాతఁడు మిక్కిలి శ్రద్ధతో వినుచుండెను ఋషులను బాధపెట్టురాక్షసులను రాముఁడు వధించినకథయు, భీమాష్టునాడు అచ్చుతపరాత్రిమముఁ జూపి కర్ణ ఋర్యోధన దుశ్శాసనాదుల వధించినవ్రాతములను వినునప్పుడు బాంబాళి శరీర ముగ్ధింగి, గోబ్రాహ్మణరాశ మొనరించు యవనులఁ బాలును నటులనే ? మారింపవలయు పరిఁ మోచన లాతని మనస్సునం దుద్భవించి టోడఁగెను శివాజి యనేది రాత్రులు కేవలము భారతరామాయణములలోని యుద్ధప్రకరణముల పనుటయందే కడిపుచుండెనఁట

ఇట్లు క్రి శ 18 ల వ సంవత్సరమున శివాజి, తండ్రి యొద్దికు వచ్చిసప్పు తాతనిచి త్తం బులయు యవసర్వస్వముచే నింకియుండెను అతనితండ్రి యగు శివాజి చిన్ననాఁడుండియు యువనుల సేనలోనే యుండి గొప్పయుద్వోగములు చేసి జూగీరు సంపాదించినవాఁ డునుందున నాతఁడు తనకుమారుని రాజప్రేక్షణున కెంతయుఁ జిఁతిల్లుచుండె ఒకనాఁడు తనకుమారునిఁబిలిచి యతఁడు “నాయనా! నీవు పది వంద్రెండు సంవత్సరములవాఁడ వయితివి ఇక దినదినము నావెంట వనాబుపేరోలగమునకు (దరబారునకు) వచ్చి నవాబునకు సలాము చేసి తిన్నతిన్నఁగా సతినియనుగ్రహము సంపాదించిన నీకు మేలు కలుగఁగల”దని యుపదేశించెను అందునకు శివాజి యిట్లు ప్రత్యుత్తర పుచ్చెను — “యవను లత్యంతనీచులు, వారి నాశ్రయించుటకును వారికి సలాముచేయుటకును నాకెంతమాత్ర మిష్టము లేదు రాజవీధులలో జరిగుచున్న గోవులవధఁ జూచి ఎధచేయుయవనులను వెంటనే చంపవలయు ననిన యిచ్చ నాకుఁ గలుగును గాని యటులఁ జేసిన మీ రే మిఁదెదిలో యవినభీతిచేతఁ గోపము నవటనే యుడిచి చున్నాఁడను గొప్పగొప్ప తురకయధికారులనుంటిఁ బోయి వారి నాశ్రయింప నే నొల్ల ఒకనొక ప్పుడు యవనుస్పర్శ సంభవించెనేని నే నావత్తములఁ బరిత్యజించెదను.”

ఈవచనంబులు విని శహాజి మిగుల నచ్చెరువొంది పుత్రునితో నిట్లనియె..
 “నీవు చెప్పినమాట లన్నియు సత్యంబులే. కాని ప్రస్తుతము వృద్ధివికంత
 టికి యవనులు రాజు లయియున్నారు వారిసేవ చేసి, మనము మనమత
 మును రక్షించుకొనుచు నుండుటయే యీశ్వరసంకల్ప మని తోచు
 చున్నది అటులఁ గావించెద మన స్వరాజ్యమేల పోయి యుండును?
 నేను మీకొక కత్యంతశ్రమచేసి వైభవమును సంపాదించినాఁడను నేను
 సంపాదించిన దానిని రక్షించుకొనుచు మీరు నవాబుదయకుఁ బాత్రు లగు
 టయే మీకు ధర్మము” అందుపై శివాజి యుత్సాహము లేనిముఖముతో
 నిట్లనియె, “మీ యాజ్ఞా శిరముని వసానీయమనుటకు సందేహములేదు.
 కాని గోబ్రాహ్మణపేదకు లగుయవనులను జూచుటకంటెఁ బ్రాణంబులఁ
 బరిత్యజించుట మేలని నాయభిప్రాయము”†

ఇట్లు తండ్రి కొడుకులకు నప్పు డప్పుడు సంభాషణ జరగుచుండ
 నొకనాఁడు బలవంతముగా శహాజి, శివాజిని నవాబు పేరోలగమునకుఁ
 బంపెను అంతకంటెఁ బూర్వము నవాబు మంత్రియగు మురారావు,
 నవాబుతో శివాజియొక్క కౌర్యాదిగుణనంపదను గొనియాడియుండెను.
 కాని శివాజి రాజనభకుఁ బోయి నవాబునకు సలాముచేయకయే దూరము
 గాఁ గూరుచుండెను అందుపై నవా బీతఁడేనా శహాజిరాజుకొమారుఁ”
 డని యడుఁగగా మురారా వితినిది చిన్నవయసు, ఇదివరకెన్నఁడును
 రాజనభ చూచినవాఁడు కాఁడు” అని చెప్పి యా నవాబు నెటులనో నమా
 దాన పఱిచెను ఇంటికిఁ బోవునపుడు బాలశివాజికి నవాబు వస్త్రాద్యలం
 కారము లిప్పించి పంపెను కాని ఇంటికిఁ బోయినతొడనే యావస్త్రములు
 తీసివేసి శివాజి సచేలస్నానము చేసెను

శివాజియొక్క యీ ప్రవర్తనయంతయుఁ జూచి మురారావును,
 శహాజియు, శివాజి రాజధానియైన బిజ్జూరిములో నుంచుట మంచిది
 కాదని తలఁచిరి ఇంతలో శహాజి మహారాజునకు, నవాబుయొక్క అజ్ఞ
 వలనఁ గర్ణాటకద్రవిడేశములపై దండవెడలవలసి వచ్చెను కాని

నాతఁడు జిజ్ఞాసించిని, శివాజిని, శివాజిభార్యయగు నయ్యాబాయిని దనజహాగీరులో నున్న పూనా† పట్టణమునకుఁ బంపెను. పూనా మొదలయిన జాగీరులపని చూచుటకును భార్యాపుత్రాదులను గాపాడుటకును శివాజి వెంట శహాజి దాదోజికొండదేవుఁడను బ్రాహ్మణుఁడగు గుమాస్తానొకఁని బంపెను. తనవెంటఁ బెద్దికొమారుఁడగు సంఖాజిని చిన్నభార్యయగు తుకాబాయినిఁదీసికొని శహాజి క్రీ. శ. ౧౬౩౬ వ సంవత్సరములోఁ గర్ణాటకమునకుఁజొచ్చెను. అక్కడఁ బరాక్రమముచేఁ బ్రసిద్ధి చెంది పండున నవాబుతనికి వచ్చుటనే కొన్ని జాగీరు లిచ్చెనని వెనుకటిప్రకరణములో వ్రాసియుంటిని ఈ జహాగీరును జక్కఁబఱచుచు, జిన్నచిన్న సంస్థానముల జయించుచు శహాజి మరలిరాక ద్రవిడకర్ణాటక దేశము లలోనే యుండ నిశ్చయించెను. తంజావూరు (Tanjore) సంస్థానాధిపుఁడగు విజయరాఘవుని గెలిచి శహాజి యాగ్రాముమే తినుకు రాజు దానిగా నేర్పరుమకొనెను. ఇంతలో నతనికి ద్వితీయభార్య యగు తుకాబాయివలన వెంకోజీ యనుపుత్రుఁడు గలిగెను. ఆపుత్రునియందు విశేష మమత గలవాఁడయి, యతనికిఁ దంజావూరురాజ్య మీయఁదలంచి శహాజి మహారాష్ట్రమునకుఁ దిరిగి వచ్చుట మాని పూనాజాగీరు పని దాదోజి కొండదేవుఁడు చూచునట్లును, వచ్చిన పైకముతో జిజ్ఞాసించి శివాజి మొదలయినవ రిఖర్చు జరుపునట్లును, మిగిలినపైకము తనకుఁ బంపు నట్లును నేర్పాటు చేసెను.

ఇట్లు తండ్రిచేఁ బూర్ణముగా విడువఁబడిన శివాజిని దాదోజికొండదేవుఁడు తండ్రికంటె నధికప్రేమతోఁ బెంచెను. జిజ్ఞాసించి యుపదేశము వలన యవనుల జయించు ఎచ్చ శివాజికిఁ గలిగినటుల నతనికి యవనుల

† ఇంగ్లీషువారు “పూనా” యనియు, నాంధ్రులు “పునహా” యనియు వాడుకొనుపట్టణముయొక్క విజయన మహారాష్ట్రనామము “పుణే.” ఇప్పటికి మరాటీవారిచే నీపేరే వాడఁబడును.

జయించు సామర్థ్య మీ దాదోజికొండ దేవునియొక్క సుశిక్షవలననే కలిగిన దనుటకు సందేహము లేదు ఈయన యనేక సంవత్సరముల నుండి శహానియొద్ద రాజకీయోద్యోగములో నున్న బ్రాహ్మణశూరుడు. ముస్సద్దీపనిలో నితినితో నమాను లాకాలమున నెవ్వరును లేకుండి రనుటకు సందేహము లేదు పూనా జాగీ రీతనిచేతికి వచ్చునటుకు బహుద్దర్ శలో నుండెను దొంగలవలనను దోడేళ్ళనునను లోకులు బహుబాధితులయి జాగీరు వదలి పాటిపోయిరి దాదోజి లోకులకు బహుమానము లిచ్చి తోడేళ్ళ నన్నిటని జంపించి యుగ్రశాసనమున దొంగల రూపు మాపి కొంచెపాటిశిస్తులకుఁ బోయియు రయితుల కిచ్చి జాగీ రంతయు శీఘ్రకాలములోనే పొందుపఱచెను ఇట్లు రాజ్యకార్యనిపుణుడగు దాదోజి కొండదేవుడు పదినంవత్సరములలోఁ జాలధనము మిగిలిచి, యనేకభటులను దనసేవకులుగా నేర్పరించి, పడిపోయిన కోట లెన్నియో మరలఁ గట్టించి, శత్రుభీతి లేకుండ జాగీరును రక్షించు చుండెను బ్రాహ్మణక్షత్రియ కార్యములందుఁ బ్రవీణుఁ డగునీ బ్రాహ్మణుడు శివాజీకి నావశ్యకములయిన సకలవిద్యలు నేర్పెను శివాజీకి నక్షరజ్ఞానము లేకుండెననియు, నతఁడు దస్కతుఁగూడఁ జేయలేకుండెననియుఁ గొందరింగ్లిషు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు ఇందులకు విరుద్ధముగ మహారాష్ట్ర గ్రంథకారులు కొందఱు శివాజీ సకలశాస్త్రములందును సకలకళల యందును బ్రవీణుడని వ్రాసిరి. ఈ రెండు సంగతులను నతిశయోక్తులని నా యభిప్రాయము. శివాజీ దాదోజివంటి సుస్సద్దీయొద్ద నున్నందునను నతఁడు దనతమ్ముడును దంజాపూరురాజును నగు వెంకోజికి వ్రాసిన యత్తరమువలనను నతనికి మాత్పిభాష వ్రాసి చిదువునంతజ్ఞానముండెననుటకు సందేహములేదు ఆకాలమున మరాఠావారి పిల్లవాండ్ర కింత కంటె పదికవిద్యతోఁ బనియు లేక యుండెను యద్ధుఁడేయుట వారి పనిగాని గుమస్తాలలె జాబితాలు వ్రాయుట వారిపని కాదు. అందుచే వితరవిద్యలకంటె ధనుర్విద్యయందే వారి కిత్యాదిర ముండెను కాన దాదోజి కొండదేవుడు శివాజీకి ముఖ్యముగా గుఱ్ఱముపై నెక్కి నవారు

చేయుట, బద్ధముతో సాముచేయుట, గుఱ్ఱముపై నుండి బల్లెముతోఁ బోరాడుట, మొదలయిన యుద్ధవిద్యలన్నియు నేర్పెను తరువాత జనూరించి చేయువద్దతి న్నాయపరచి చేయు పని, తమకుఁ బ్రతికూలముగా నుండునంగతుల సన్నిహితుల క్రిందఁ దమకు ననుకూలము లగునట్లు మార్చుకొను సుపాయము, మొదలయిన లౌకిక వ్యవహారము లన్నియు నేర్పెను ఇట్లు క్రొత్తరాజ్యమును సంపాదించుట కావశ్యక మైనవిద్యలును, రాజ్యము సంపాదించిన తరువాత దానిని స్థిరపఱచుట కావశ్యకమైన విద్యలును నారాచకొమరుఁడు సంపాదించెను

దాదోజికొండదేవుఁ డీవిద్య లన్నియు శివాజికి నేర్పునపుడతఁడు తురకలతోఁ బోరాడవలయు నని నేర్పినవాఁడు కాఁడు మరాఠావారి పిల్లల కీవిద్య లావశ్యకము అనియు, శివాజి పెద్దవాఁడయి శహసనలెనే తురకరాజుల మెప్పించి జాగీరులు పొందవలయు ననియు నేర్పెను శివాజి పెద్దవాఁడయిన కొలఁది దాదోజి యతనిని జాగీరుపఱిగింపఁ జొరఁబెట్టఁ దొడఁగె జమాబందీపద్ధతి బాగుగ తెలియవలయునని యితనిని వెంటఁబెట్టుకొని ప్రతిగ్రామమునకుఁ బోవుచుండెను కాని చిన్న జాగీరు లక్షింపకొనుచుఁ గూర్చుండుటకంటే గొప్పదియగు స్వరాజ్య సంస్థాపనం బను వేతొక మహాకార్యంబు చేయవలయు నని నిశ్చయించిన వాఁడగుటచే శివాజి జాగీరుపనియం దంత లక్ష్యముంజక యుద్దిష్టమహాకార్య మెట్లు నెఱవేఱునా యని యోచించుచుండెను దాదోజి చేతిక్రిందఁ బని చేయుచున్న కొండలు మున్నదీలకుఁ దనయాలోచన తెలిపి వారిని దన కనుకూలముగాఁ జేసికొనెను వారును నవయోధనములో నున్నందున శివాజియొక్క సాహసకార్యము వారికి పన్నుతింబయ్యెను

ఇట్లు శివాజి తురకలతోఁ బోరాడి స్వరాజ్యము స్థాపించుప్రయత్నము చేయుచున్నందుల కెంతయో చింతిల్లి దాదోజి యొకనాఁడు శివాజిని దనయొద్దకుఁ బిలిచి యిట్లు బోధించెను — మీరు స్వరాజ్యము స్థాపించుటకుఁ జేయుచున్న యత్న మత్యంతస్తుత్య మనుటకు సంభవాములెదు కాని ప్రస్తుతకాల మిందుల కనుకూలముగాలేదు పృథ్వి ముంయు యు

మలు జయించినారు. కోటలు వైవ్యములు మొదలయిన వన్నియు వారికి స్వాధీనములై యున్నవి. హిందూరాజులుగూడ వారికే సహాయముగా నున్నారు మీరారంభించినపనికి హిందూరాజులందఱు సహాయముగా మండి, హిందూ వైవ్యము లంతటను వ్యాపించియుండవలయును ఈశ్వరానుకూలతయు సిద్ధుల యాశీర్వాదములుగా గవలయును కాని ప్రస్తుతము కాలదేశవర్తమానములును కవనుకూలముగా నున్నందున మీరారంభించిన పని నాకు సమ్మతముకాదు. దీనిపర్యవసానము శుభప్రదము కాఁజాలదు మీకంద్రిగారు మహాపరిశ్రమచేసి ధనమును గీర్తియు సంపాదించినారు వానిని బోఁగొట్టి లోకవింద పడయవల దని మాయభిప్రాయము "

ఇట్లుపదేశించినందువలన సతనితో "మీ యనుజ్ఞప్రకారమే వర్తించెద" పని చెప్పి శివాజీ యతనికిఁ దెలియకుండఁ దన కార్యనిధి కొఱకు సాధనంబులు సేకరించుచుండెను

ఘోషప్రకరణము

యుద్ధసన్నాహము-ప్రథమపరాక్రమము

తురుష్కరాజులనోడించి స్వతంత్రరాజ్యము స్థాపించవలయునని విశ్వయించి, శివాజి యందులకుఁ బగిలె యత్నంబును జేయఁదొడఁగె నని రెండవప్రకరణమునందు వ్రాసియుంటిమి. తనమహోద్దేశము సాధించుటకై యతఁడు చేసిన మొదటిపని కొండలలో స్వయముగాఁ దిరిగి యావర్తత ప్రదేశము లన్నిటిని బూర్జిముగా నెఱుఁగుట వీలయినప్పుడు శత్రువులపై నొక్కసారి పడి వారిని జెల్లచెదరుచేయుటకును, వీలు లేనప్పు డెవరికిఁ దెలియకుండ దాఁగి యుండి స్వరక్షణము చేసికొని సురక్షితముగా నుండుటకును, షణ్ములో శత్రువులకు నెదుటఁ బ్రత్యక్షమై, మెఱపువలె షణ్ములో నదృశ్యమగుటకును బర్వతప్రదేశంబు లత్యంతసాహాయ్యకరంబు లని తనచిన్ననాటియనుభవమువలన నెఱింగినవాఁడు గాన, శివాజి కొంకణము, మాళవా, యనుప్రదేశములలోని భయంకరమైన కొండలలో నెల్లప్పుడుఁ దిరుగుచు, నచ్చటిగుట్టలు, గుహలు, గుప్తమార్గములు, జలాశయములు దుర్గనిర్మాణయోగ్యస్థలంబులు మొదలయిన వాని కన్నింటికిని దృఢపరిచితుఁ డయ్యెను

స్వకార్యనిధికొఱ కయి శివాజి యవలంబించిన రెండవ మార్గము కొండతావులలోనున్న లోకులతో స్నేహముచేయుట. మావళా యను ప్రాంతము శివాజియొక్క జాగీరులోనిది అది పర్వతప్రదేశము అచ్చటి మావళే యనఁబడు జనులు కడువీడలు దినమంతయుఁ బాటుపడినఁగాని వారికిఁ దినుటకు నొక జొన్నరొపై దొరకక యుండెను. వారి మేనికొక గోఁచి తప్ప మఱియేమియు వస్తుముడిదు ఇట్లు వారి చూచుటకు కడు వీడలుగను మూర్ఖులుగను నుండినను దీర్ఘకాయులుగను, ఆజానుకూలములు

గను, అమితబలవంతులుగను నుండిరి. ఇంతియకాదు. అనువమ స్వామి భక్తి యను సదగుణతన్నంబుచే నాజాతీయంతయు విభూషితంబై యుండె తమకుఁ గట్టకొనుటకయి యొకకొప్పినమును నోటఁబెట్టకొనుట కొకరొట్టి యను ఇచ్చిన ఎఱిగొటకు వారు ప్రాణముల నైన నిట్లురు. చూచుటకుఁ బిచ్చివారివలె నుండినను నెన్నికష్టములకైన నోర్చి భగీరథ ప్రయత్నము చేసి స్వామికార్యము నెట్టులైన సాధించునట్టి యద్భుతప్రజ్ఞ యీ మావశే యనఁబడు అరచెంచుల కుండెను పీరు కొండలలో నుండువా రగుటచే నచ్చటిత్రోవ లన్నియు వారికిఁ గరతలామలకము లయియుండెను అరణ్యప్రదేశములలో నుండువా రగుటచే హింద్రవళువులవలనఁ దమకు హాని కలుగకుండ వారు పవిత్రప్రకారంబు లయినధనుర్విద్య లభ్యసించి యుండిరి. ఏవంగుణవిశిష్ట లయినమావశేవాండ్రు తనకు నమకూలు రయినఁ దనకార్యంబు సులభంబుగా సీద్ధించునని యెఱింగివహఁ డయి శివాజి యాపర్వతవాసులతో మైత్రి చేసెను! వారి యొద్దనుండి రావలసిన పన్నులు వదలివేసియు, వాండ్రకు నన్నవత్తంబు లిచ్చి సంతోషించియుఁ గొందఱను జాగీరులోని యుద్యోగములలో నియమించియుఁ దాను నెల్లప్పుడును వారిలోఁ గలసి మెలసి యుండియు వివిధోపాయములచే శివాజి మావశేవారి యంతఃకరణములను వశపఱచుకొనెను వారికి శస్త్రాస్త్రంబు నొసఁగి వ్యూహ క్రమంబుల నెఱింగించి యుద్ధపద్ధతుల నన్నింటిని గఱపి సంగరయోగ్యులఁ జేసెను ఇట్లు శివాజీఁ దోడ్పడిన మావశేవారికి నధి పతులును దేశములును అయిన ముగ్గురుమహారథులు ప్రారంభమునుండి శివాజీకిఁ గుడిభుజములుగా నుండిరి వా రెవ్వ రనిన,—

1 తానాజీమాలసురే — ఈ మావశేవీరుని నామము మహారాష్ట్ర దేశపు చరిత్రములలో నేమి చరిత్రగీతములలో నేమి (Ballads) యజ రామరమై యున్నది ఇతఁడును, ఇతని తమ్ముఁడగు సూర్యాజీయు శివాజి మహారాజునకు బహిఃప్రాణము లయియుండిరి ఈ వీరుఁడు తనప్రాణ ముల సమర్పించి వాజికి సేవాగఢ మనువర్వతదుర్గమును సాధించి యుచ్చెను

2 ఏసాజీకంక్. ఈతఁడు మావశేషపాతము యొక్క ముఖ్య సేనాని శివాజియొక్క ప్రధమవిజయములలో నితని శౌర్యసాహసములే మిక్కిలి యక్కఱకు వచ్చెను అపజ్జితభానుని వధనముయందునను, షాహస్తేభానుని ధంగవతిచినిపుడును నితఁడు శివాజికిఁ దోడుగా నుండెను ఇతఁడును తాతజియు శివాజివెంట దిల్లీకి వెళ్ళియుండిరి

3. బాకీసల్కర్ —పై నువహరించిన యిద్దఱు కూరులవలెనే యీతఁడు శివాజి సేవలోనుండి ప్రాణసమర్పణమునకై న వెనుదివియక స్వామికార్యముల నిర్వహించుచుండెను కొంతకాలప్రాంతములో యిద్దఱుమఱియును నీతఁడు కీర్తిశేషుడయ్యెను

ఈమువ్వురు మావశేషీరులు శివాజియొక్క ప్రధమవిజయములు ప్రాణస్నేహితులు వీరుగాక శివాజికి సాయముచేసిన మావశేష మహారథులనేకులుండిరి వారిలో ముఖ్యులీక్రింది వర్ణింపఁబడినవారు

నేతాజీసల్కర్, —ఈతఁడు దిశ్యసైనికులకు నధిపతియైయుండెను తనపేరిట రెండు శతాబ్దములపఱకు దేశంబులనన్నింటి గజగజవడఁకఁ జేసిన మరాఠాగుఱ్ఱమునకు నీతఁడు కూటస్థుడని చెప్పవచ్చును ఇతఁడు సామాన్యసాహసము కలవాడయి అహమదనగరము వఱకును అవరంగాబాదు వఱకును దండు వెడలుచుండెను ఎక్కడఁజూచిన దానెయై రాజ్యమునకువచ్చు నాపద లన్నింటిని నిర్భయముగా నెదుర్కొనుచుండెను

ప్రతాపరావుగుజర్ —ఈతఁడు గుఱ్ఱపు రౌతులకు మఱియొక మొనగాఁడుగా నుండెను శివాజి కీతనియొద్దత్యంత విశ్వాసము కలిగి యుండెను ఈతఁడు మోగలల సైన్యమును బీజాపూరుసైన్యము నోడించెను దిల్లీబాదషాతును శివాజికిని సంధి గలిగిన రెండు సంవత్సరము లీయన భారంగబాదులో సైన్యసమేతుడై యుండెను ఒకసారి బీజాపూరు సైన్యములను నీతఁడు తగినరీతిని వెంబడింపనందున నీతనిపై శివాజికిఁ గొంచెము కోపమువచ్చెను కాని యాకోపమును దీసివేసి మరల శివాజి యనుగ్రహమును సంపాదించవలయునని తలచి యీతఁడు మఱియొక

సారి తురక సైన్యము నోడించి యా యుద్ధమునందు దామను గూలి జయమును సంపాదించెను. ఆహా! ఇట్టి సేవకు లుండినందునఁ గదా శివాజీ స్వరాజ్యమును స్థాపింపఁగల్గుట!

ఇట్లు శివాజీయొక్క జైత్రతేజము స్వదేశస్వమతాభిమానములు సాహసము మొదలయిన నద్గుణములఁ జూచి యనేక మహారాష్ట్రపీఠ పీఠని చుట్టుఁబోగైరి. శివాజీయొక్క స్వాభావికమధుర సంభాషణకు ఎఱులై యీ శూరు లందఱును నతనితో స్వదేశమునకై ప్రాణములను గూడ నర్పించెదమని కృతవిశ్చయములై కార్యమునకుఁ బ్రారంభించిరి

స్వరాజ్యము స్థాపించునిమిత్తమై ప్రప్రథమునఁ గొన్ని పర్వతదుర్గములను స్వాధీనముచుకొనినఁగానిమి నమందఱును సురక్షితములమై స్వకార్యము నిర్వహింపఁజాల మని వారందఱు నిశ్చయించిరి ఏల యన నిది వఱకు రాజ్యము చేయుచున్న నవాబు ప్రచండ సైన్యములతో రజరంగమునందు హోరాహోరిగాఁ బోరాడుంతశక్తి తమకుఁ బ్రారంభముననే గలుగుట యసంభవ మనియుఁ గొన్ని దినములవఱకును దా మిష్టము వచ్చినప్పుడు పోరి యిష్టములేనపుడు దాగియుండుటకుఁ బర్వతదుర్గము లుండుట యావశ్యక మనియు నాపీఠ లండఱుఁ దెలిసి యుండెను. ఇట్లు యోజించి వారు ప్రథమముందు తోరణాయను దుర్గమును సాధింపఁ దలంచిరి శివాజీ తోరణాకిల్లాపైకి దండెత్తి ఖోయి కొంతభయము చూపియుఁ గొంత యాశచూపియు నాదుర్గాధిపతిని పశపఱుచుకొని దుర్గము నాక్రమించుకొనెను ఇట్లు క్రీ శ ౧౬౬౬ వ సంవత్సరమున ననఁగా శివాజీ పందొమ్మిది సంవత్సరములవాఁ డయియుండఁగా నతఁడు తోరణాయనుదుర్గమును సంపాదించి తాను ముందు స్థాపించునట్టి స్వరాజ్యమునకుఁ దోరణము గట్టెను.

తోరణాకిల్లా ఖీజాపూరు (విజ్ఞాపూరము) సంస్థానమునోనిది. అందు వలన ఖీజాపూరు నవాబు కోపించి కనమీఁదికిఁ బెద్దసైన్యము పంపునేమో యనియు వాంఠందఱి మొట్టమొదటనే యెదిరించుట దుర్లభమనియుఁ దలంచి శివాజీ ఖీజాపూరు నవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. “తోర

జాకిలా నేను దీసికొనుట మీకొకటె ఇంతకుఁ బూర్వమున్న లేదారు
(చుర్రాధిపతు లందఱును రావలసిన పైకమేమియు దేవరవారిఁ జెల్లిం
చినవారుకారు ఈ దుర్గము మాచేతిలోనే యుంచిన యెడల మేము
పూర్వపుచుర్రాధిపతులకంటె నధికధనము చెల్లించెదము ఇదియుఁగక
యీ దుర్గప్రాంత మొకమూల నున్నందున నిట్టిచోట మావంటి విశ్వానఘ్న
రైన సేనలు లుండుట మీకుమేలు " ఇట్లు సులతానునకుఁ దియ్యని
మాటలతో వార్తనంపి తాను స్వాధీనపరచుకొనిన తోరణాదుర్గము పరుల
కభేద్యమగునటుల దృఢముగాఁ గట్టించి సైన్యమును వృద్ధిపఱుపఱగెను
కోటపని జరగుచున్నప్పు డొక ప్రాంతగోడనందున శివాజికి నమితధన
సంచయము దొరకెను. తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు మెచ్చి
తన కులస్వామిని యగు భవానియే యా ధన మిచ్చెనని తలచి శివాజి
తోరణాకిల్లాకు సమీపముననే యున్న కొండపై మరియొక దుర్గము
నిర్మించెను ఈ క్రొత్తదుర్గ మొక నవంత్పరములోఁ గట్టించి యది
యత్యంతాభేద్య మైనందున దానికి రాజగడ మని నామమిడి దానినే తన
రాజధానిని జేసి నెను

ఇట్లు శివాజి నవీనదుర్గములను నిర్మించుచుండఁగా నీసంగతి యం
తయు బీజాపూరునవాఙుకుఁ దెలిసెను. కాని యీ కోటలే ముందుఁ దన
రాజ్యమునకు నాశహేతువులగునని యా నవాఙునకుఁ దెలియనందున
నాతండు విశేషము భయపడఁడయ్యె కాని మొద్దనుండు ముసలి సరి
దారులు వెంటవెంట హెచ్చుక సేయఁ దుదకాఁడు నీవు దుర్గములను
గట్టుట మానుమని శివాజి ని నీకొడుకిట్లు కోట నేల కట్టుచున్నాడని
ద్రవిడదేశమందున్న శహాజికిని వార్తవంపెను శహాజికి నంతకుపూర్వము
తనకొడుకిట్లు క్రొత్తదుర్గముల నిర్మించుచున్నాడన్న వార్తయే తెలియదు.
కాన నవాఙునొద్దనుండి వచ్చిన వార్తవిని యతనికిఁ దనకుమారునిపై
గోపమువచ్చెను గాని నవాఙుకుఁ గోపము రాకుండ నతఁడిట్లు వార్త
వంపెను నాకొమారుఁడు నన్నుగకయే క్రొత్తకోటలను గట్టుచున్నాడు.

అయినను నేనును వాడును మీ సేవకులమే నాకొడుకు చేయుచున్న పని మీరిచ్చిన జాగీరును రక్షించుకొనుటకయి కాని మఱియొక దురిచ్చచే గాదనుటకు సందేహములేదు." ఇట్లు నవాబును సమాధానపఱచి శహాజీ దాదోజి కొండదేవునకును శివాజీకిని గోపముతో నుత్తరములు వ్రాసి కోట పని వెంటనే యాపివేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించెను ఈ యుత్తరము చూచుకొని దాదోజికొండదేవుడు ఇన్నిరోజులు పేరు ప్రతిష్ఠలతో గడచినను నితమీద శివాజీవలన దనకు నపకీర్తి రాగలదని యెంచి శివాజీని దనయొద్దకుఁ బిలిచి యిట్లనియె "నేను మొదటినుండి చెప్పుచుండినను మీరు వినకపోతిరి మీయవిచారకృతములను విని శహాజీ రాజుగారికి మిగుల కోపమువచ్చినది మీరు చేయుచున్న కృత్యమువలన మీగొప్ప కుటుంబమునకు హాని కలుగఁ గలదు మీ రి పిచ్చిపనులను జేయక మీ తండ్రివలెనే నవాబుల సేవ చేసి కీర్తినిబడయుడి" అందుపై శివాజీ సరియేయని తలఁపఁచి తాను జేయఁదలచిన పనుల నన్నిటిని నిరాటంకముగాఁ జేయుచుండెను ఇట్లు శివాజీ తన మాటవినక కులనాశన మగు పనులనే చేయుచున్నాడని చూచి దాదోజికొండదేవుడు చింతచే డిఁచి పసాగెను కొన్నిదినములు గడచినపిదప నతఁడు మరణోన్ముఖుడై నిప్పుదతఁడిట్లు యోచింపసాగెను "శివాజీ సామాన్యమానవుడుగాఁ గాని పింపఁడు అతఁడు చేయుచున్న పని మే మనుకొనినటుల వింద్య మునునది కాదు. అతని చనుఁగు త్రిప్పటకై నేను జేసినయత్నము లన్నియు నిష్ఫలములైనవి ఇందుచే నీతఁడు చేయుపని యీశ్వరునకు సమ్మతంబే యని యేల తలంపఁగూడదు ఇతని బుద్ధియుఁ బరాక్రమ మును జూడఁగా నితఁడు నద్వితీయుడని తోచుచున్నది. ఈ వంశమున యవనులను సంహరించు శకకర్త యొకఁడు పుట్టఁగలడని యొక ప్రసిద్ధి కలదు. అతఁడే యీతఁడేల కాఁగూడదు ఇట్లు చింతించి యీతఁడు మరిణ నమయమున శివాజీనొద్దకుఁ బిలిచి జాగీరు పని యంతయు నతనికి నప్పఁజెప్పి యిట్లనియె 'నాయంత్య కాలము నమీపించినది ఇంత

వరకు మీరారంభించిన వని నలదని వివరించుచుంటేని గాని మీ బుద్ధియు బరాక్రమమును జూచి మీరాపనిని నిర్వహింపఁగల రనిన నమ్మికనాకుఁగలిగెను కాన మీరికఁబడె ననుమానింపఁగలదాస్వరాజ్యముస్థాపింపయత్నము చేయుఁడి. మీకు నీశ్వరుఁడు నిశ్చయముగా యశము నియ్యఁగలఁడు మీరు గోత్రాహ్వాణులను రక్షించి దేవాలయములను బాడుజేయుచున్న యవసులను సంహరింపుఁడి ఇన్ని దినములు మీ తండ్రిగారు నన్నుఁ బోషించినటుల వికఁబడె మీరు నాకుటుంబమును బోషింపుఁడి—ఇంతియ నా ప్రార్థన ” ఇట్లువడేశించి యావృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు ప్రాణములు విడిచెను.

దాదోజికోండదేవుఁడు గతించిన పిదప జహగీరి సంబంధమైన సర్వస్వాతంత్ర్యంబులను శివాజీకిఁ బ్రాప్తమయ్యెను అప్పుడు వెనుకటి వసూలుబాకీ యడుగుటకయి కర్ణాటకము నుండి శహాజీయొక్క మనుష్యులు వచ్చియుండిరి కాన తాను ప్రారంభించిన మహాకార్యమునకు ధన మధికముగాఁగావలయునని యెంచి శివాజి తనతండ్రి కిట్లు వార్తవంపెను. “వృద్ధుఁడయిన దాదోజికోండదేవుఁడు మృతుఁడయ్యెను ఇప్పుడు మీరు వసూలిమ్మనిన నేనెట్లయ్యఁగలను? ఇక్కడఁ బ్రతిదినము నాఖర్చునకే పైకము చాలకున్నది. నావ్యవహారము నిబ్బంది యభివృద్ధిమీఁద నున్నది ఇక మీఁదఁ గర్ణాటకములోని యాదాయమువలననే మీరు మీ వ్యవహారములను జరుపుకొనుట మంచిది

శివాజి పాలింపఁదొడఁగిన జహగీరిలో నదివఱకు శహాజీచే నియమింపఁబడిన పురాతనాధికారులు కొందఱుండిరి వారు శివాజి యనుజ్ఞగా మింపఁజొచ్చిరి ఇట్లు శివాజియొక్క యాజ్ఞను నతిక్రమించిన వారిలో చాకణ్ అను కిల్లాకు నధిపతియైన పిరంగాణీనరసాళా యనువాఁడొకఁడు నీనితోఁ బోరాట పెట్టుకొనిన యెడల సంతకలహములకుఁ బ్రారంభమై తన మహోద్దేశమునకుఁ బుష్పము కలుగునని తలచి శివాజి తియ్యని మాటలచే వాని వశపఱుచుకొని వాని యుద్వోగమునందే చానుంచెను

శివాజీకి లోబడని రెండవయధికారి శహజీయొక్క ద్వితీయభార్యయైన తుకాబాయికిఁదోబుట్టు వగు నాజీమోహితే ఎఱియనుపరగణా యితని చేతిలో నుండుట యే కాక యితనియొద్ద మూడువందల గుఱ్ఱపురొతు లుండిరి. శివాజీ యెన్ని సారులు పిలిపించిన నీతఁ డతనిదర్శమునకు వెళ్ళిన వాడు కాడు. శహజీయొద్దనుండి శివాజీకి నీస్వాధీనములో నున్న పరగణా యిమ్మని నాకు నాజ్ఞవచ్చినఁ గాని యీ పరగణా మీకు స్వాధీన నుచుటకు వీలులేదు, అని శివాజీకి వార్తలంపుచుండెను వీఁడు మంచి మాటలచే స్వాధీనపఁడఁడిని తెలిసికొని శివాజీ యొకనాడు తన మావకా సైన్యంబును వెంటఁబెట్టుకొని మధ్యరాత్రి బాజీమోహితే యింటిని ముట్టడించి యతని నతనిపక్షిమువారి నందఱను జెఱఁబట్టి పరగణాయంతయు స్వాధీనపఱచుకొని కర్ణాటకములో శహజీయొద్దకు బొమ్మని యతనినివదలి వేసెను

శివాజీయొక్క జహగీరులో కొండాణా యనియు పురందర మనియు రెండుగొప్ప దుర్గంబులుండెను ఈ దుర్గములకు నధిపతులు బీజాపూరునవాబుచే నియమింపబడినవారు వారు శివాజీకిఁ బ్రథమము నుండి మిత్రులయ్యుండిరి కొండాణాయను దుర్గాధిపతి యగు తురు మ్మికి ధనమిచ్చి శివాజీ యాదుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనెను ఇంతలో బురందర దుర్గాధిపతి యగు నీలకంఠీహైబతరావు మృతిఁజెందెను వానికి ముగ్గురుపుత్రులుండిరి అందుఁ బెద్దవాఁడు బీజాపూరు సుల్తానుయొక్క యనుజ్ఞ లేకయే దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనెను అందుకు నతనికి నతని యిద్దరుతమ్ములతో వైరము సంభవించెను. ఈతగవు తీర్పవలయు నని వారు ముగ్గురును శివాజీ యొద్దకు వచ్చిరి వారితగవు తీర్ప శివాజీ తన సైన్యముతో బురందరదుర్గము క్రింద డిగెను, శివాజీ చిన్నతమ్ముల పక్షపాతియై యుండెను. దుర్గాధిపతి కుమారులిద్దరును న్యాయనిర్ణయము నకు నతనిని దుర్గముపైకి దీసికొనిపోయిరి దుర్గాధిపతి పెద్దకుమారుఁడు నిద్రించుచున్న సమయమునఁ జిన్నకుమారులచే నుండి కైదుచేయించి

మూడవ ప్రకరణము

శివాజి తన సైన్యమును దుర్గముపైకి రప్పించి దుర్గము స్వాధీనపఱచుకొనెను తరువాత శివాజి ముగ్గురు తమ్ములనుగలపి వారి పరస్పర ద్వేషంబుల రూపుమాపి వారిఁ గొప్పిఁగారు లిచ్చి తనయొద్దఁ గొన్ని యధికారంబు లొనఁగెను వారును శివాజియొడ భయభక్తులు కలవారయి యేక నిష్ఠతో శివాజిని భజించి ఖ్యాతి వహించిరి

ఇట్లు కంచవత్పరములోపల శివాజి రక్తసాత మెంతమాత్రమును జేయకయే యభేద్యము లయిన మూఁడు ప్రచండదుర్గములను సంపాదించి వానిక 'తె నధికప్రచండిమైన యొక దుర్గమును నిర్మించెను ఇట్లు మహారాష్ట్ర సైన్యరాజ్యంబునకు మూలాధారం బేర్పఱచుకొని శివాజి యంతకంటె నధిక సాహసకృత్యంబులఁ జేయ నుద్యమించె

కొంతకాల ప్రాంతము ప్రథమమున ఆమదునగర రాజ్యములోనిది యైనను క్రీ శ ౧౬౩౬ లో విజాపూరు నవాబుల సాధీనమయ్యెను. అందలి కొంతభాగమునకు ముల్లాచా అహమ్మద్ అనువాఁడు సుబేదారుగా నుండెను ఆ ప్రాంతమందు స్థలదుర్గములును పర్వతదుర్గములును వనేకము లుండెను కాని యాసుబేదారుఁ డనమర్దుం డగుటచే నా దుర్గంబు లన్నియు సులభసాధ్యంబులగా నుండెను తనచారులను బంపి శివాజి యా ప్రాంతములోని దుర్గరహస్యంబు లన్నియుఁ గనుఁగొనుచుండెను

ఒక పర్యాయము సుబేదారునొద్దనుండి విజాపూరమునకు నగదు ఖజానా పోవుచున్నదని చారులవలన శివాజికిఁ దెలిసెను. ఈ సంగతి తెలిపిన తోడనే మూఁడువందల గుఱ్ఱపు సిబ్బందితో బయలుదేఱి శివాజి యాఖజానాను సెడ్దగింది దోచుకొనెను. అధన మంతయు రాయగడకుఁ దెచ్చి సురక్షితముగా నుంచెను. ఇట్లవితదనార్జనము చేసి శివాజి వెంటనే కాంగారీ తికోనా లోహగడ్ థోరప్ కేలనా మొదలయిన దుర్గముల నన్నింటిని గెలిచి మూవళాప్రాంతము సంతయు స్వాధీనపఱచుకొనెను తరువాతఁ గొంతకాలములోనే శివాజి తనే మోసాళే రాయరీ మొదలయిన

† మహారాష్ట్రపు విజాపూరు అనియుఁ దుర్గకలు బీజాపూరు అనియు వాడెదరు

కిల్లాలను సాదించి కొన్ని శత్రుగ్రామముల దోచికొనెను ఇట్లు కొలఁది కాలములోనే శివాజీ యనేకద్వర్ములను అసంఖ్యధనమును సంపాదించెను ఈ సమాచారము లన్నియు రమారమి శ్రీ శ ౧౬౪౮ వ సంవత్సర ప్రాంతమున జరిగెను

కాని కేవలము ధనము సంపాదించుటయే శివాజీపని కాకయుండెను ధనము సంపాదించుట యతఁడు తలపెట్టికొనిన మహాకార్యమున కొకసాధనము మాత్రమయ్యుండెను గాన ధనము దొరికినవె టనే శివాజీ ఆబాజిసోనదేవుఁ డనువానిని మహారాష్ట్రములోని కళ్యాణపురము వైపునకు యుద్ధమునకుఁ బంపెను అతఁడు నాకస్మికముగా మిల్లానా అహమ్మదను ప్రాంతాధిపతిని నెదుర్కొని చెఱఁబట్టి యాప్రాంతములోని కోటల వన్నింటిని స్వాధీనముచుకొనెను ఈ పృథ్విరము తెలిపిన తోడనే శివాజీ కళ్యాణమునకుఁ బోయి యాబాజీ సోనదేవుని నాతనికార్య సాహసములకునై యంతయు మెచ్చి యతఁడు గెల్చిన ప్రాంతమునకు నాతనిని సుబేదారు (ప్రాంతాధిపతి)గా నేర్పఱచెను.చెఱలో న్న ముల్లానా సుబేదారుని జెఱ విడిపించి గౌరవించి విజాపురమునకు పోవఁ పెరి విచ్చెను. చేతఁజిక్కిన శత్రుని నిట్లు సన్మానించి పంపుట శూరలక్షణమే కదా

ముల్లానా సుబేదారుఁడు చెఱఁజిక్కినప్పుడు వానికోడలును మరారా వారిచేతిలోఁ జిక్కెను ఈ యవన శ్రీ యతిరూపవతియై యుండెను ఈ రూపలావణ్యవతిని మీరుంచుకొనఁ డి యని ఆబాజీసోనదేవుఁడు శివాజీకి సూచింపఁగా నాపురుషపుంగవుఁ డాసూచనను ధిక్కరించి యతివీతివిశారదత శోభిల్లునట్లుగా నిట్లనియె

† “ఈశ్రీ నాకుఁ దల్లితో సమానమైనది యశస్సు కోరువారు పరశ్రీని నతిలపింపఁగూడదు పరదారాఖిలాషచే రావణాదులు నశించిరి ”

ఇట్లు చేతఁజిక్కిన సుందరయవనశ్రీని దిల్లిగా నెంచి బాదామిముక్తను జేసి నృజనమునొద్దికిఁ బంపిన మహామహాని యింద్రియనిగ్ర

† చిటపవీసుక్యతమైన బిబరు

హమును పాపభీరుడను ఉదాత్తనీతి ప్రవర్తనమును (High moral conduct) వేయికోట్ల గొనియాడినను దనివితీరునా! ఇట్టి యాత్మ నిగ్రహముగల రాజు లరుదు. కాన నట్టి రాజశిఖామణిని లోకులు దేవాంశ సంభూతివిగా నెంచుట యాశ్చర్యముగాదు. మహారాష్ట్రులందఱును శివాజిని శివుని యవతారముగా నెంచెదరు ఇట్లెంచుటకుఁ గారణ మాతని యందలి యుత్తమనగుణములే హిందూత్వీలను జెఱఁబట్టి భంగవలుచుచున్న తురుష్కలత్రీ యొర్తు చేతఁ జిక్క నామెను సత్కరించి పంపినఁడన్న మాట యొక్కటిమే శివాజియందు దేవగుణము లున్నవనుటకుఁ జాలును.

కల్యాణప్రాంతమునుగెలిచినతోడనే శివాజి యాప్రాంతముయొక్క జమాబందీపనికిఁ బ్రారంభించెను లోకుల మిరాసుల మాన్యములహక్కులు స్థిరపఱిచెను దేవస్థానములయొక్కయు, బ్రాహ్మణులయొక్కయు నాదాయముల స్థిరపఱిచి కొన్నింటిని నధికముచేసి ప్రజలకునెల్లవిధముల సుఖము కలుగునటులఁజేసి యారాజేమాకు నెల్లప్పుడుండుఁగాకయని వారుదేవునిఁ బ్రార్థించునటులఁ బ్రజాపాలనము చేసెను కల్యాణప్రాంతమునకు దక్షిణమున జింజిరా యనుసిద్దీల (Negro) రాజ్యముండెను. ఆ రాజ్యము లోనివి యగు తళే, ఘోసాళే, రాయరీ మొదలయిన దుర్గములను శివాజి యదీవళితే సంపాదించియుండెను ఈ సిద్దీలరాజ్యము తనకు భయంపడు నటులఁ జేయవలయునని తలఁచి శివాజి రాయరీదుర్గమునకు సమీపముగా లింగాణా యనుదుర్గమును ఘోసాళాదుర్గమునకు సమీపమున చిరవడీ యనుదుర్గమును గ్రోత్తగా విర్మించెను.

శివాజి ఖజానాదోచుకొనెను, దుర్గములను సాధించెను, సుబేదారురునిఁ జెఱపట్టి ప్రాంతమంతయు స్వాధీనపఱుచుకొనెను, నూతన దుర్గములను విర్మించె ననుమొదలయినవార్త లొకదారివెనుక నొకటి వెంట వెంట విజాపురమునకు రాఁగా నచ్చటిజనులలో సంక్షోభము పుట్టెను గాని యిందువలన సులతానునకుమాత్ర మెంతమాత్రము భయము కలిగినది

కాదు శివాజీ చేయునంగకు లన్నియు నీతనితండ్రి యగు శహాజీయే చేయుచున్నాడని యతనియభిప్రాయమై యు దెను. కర్ణాటమునుండి రణదుల్లాఖాను డు తిరిగివచ్చిన తరువాత నచ్చట శహాజీయొకడే యుండుటవలన నాతనియధికారము నానాటికి నధికమగుచుండెను ఇదియుఁ గక శివాజీ చేయుచున్న యుద్ధాదులన్నియు శహాజీయొక్క ఆహ్వానించు నమీషమునను అతఁడు అధికారిగానుండిన ప్రాంతములలోను జరగు చున్నందున నతనినిబట్టి కైదుచేసిన యెడల శివాజీ చేయు దుడుకుతన మంతయు నాగిపోవు నని యాతఁడు తలఁచుచుండెను ఇట్లు తలఁచు చున్నవాఁడు గనుక సులతాను శివాజీతోఁ బోరాడ నేమియు సైన్యమును పంపక శహాజీయొద్ద నున్న దేశములు బాజీ ఘోరపడే యనువారికి శహాజీని నాకస్మికముగాఁ జెఱచిబట్టి తనయొద్దకుఁ బంపుడని గుప్తముగా వార్తపంపెను ఇట్లు సులతాన్ మహమ్మద్ ఆదిల్ శహాజీయొద్దనుండి వార్తమానము రాగా బాజీఘోరపడే యొకనాఁడు శహాజీని దనయింటికి భోజనమునకుఁ బిలిచి నమ్మించి క్రీ శ ౧౬౪౯ లో చెఱచిబట్టెను అతఁడు శహాజీని వెంటనే విశాపురమునకు నవాబునొద్దకుఁ బంపెను

విశాపురమునకు వచ్చినతర్వాత శహాజీనిఁ జూచి నవాబు మిగుల నాగ్రహపడి నీవుత్రుఁడు చేయు రాజద్రోహకార్యముల నన్నింటికిని నీవే ప్రేరకుడ నని నాకు నిశ్చయముగాఁ దెలిసినది నీవు నీ కుమారులకు సుత్తరము వారి యతఁడు రాజద్రోహము మానునట్లుగాఁ జేసినఁ గాని విన్నుఁ జెఱునుండి విడువను అని పలికెను అందులకు శహాజీ విషయ ముతో నిట్లనియె నాకుమారుని రాజద్రోహమునకు నే నెంతమాత్రమును సుత్తరవాదిని గాఁజాలను వాఁడు నన్నెంతమాత్రమును లక్ష్యపెట్టఁడు వాఁడు మీయెడల రాజద్రోహము చేసినటులనే నాయెడలను బిర్హద్రోహము చేసినాఁడు మీకిష్టమున్న యెడల సైన్యమునంపి నానిశ్చయ పచ్చును వారి దండించుట నాకు నమ్మతమే ఇట్లు శహాజీ తనకుమా ఁడు ప్రారంభించిన కార్యములోఁ దాను లే నని సులతానుతో నెంత

చెప్పినను నాతఁడామాటలు నమ్మినవాఁడు కాఁడు శహాజి తాను నిరసరాధినని చెప్పిన కొలఁదినిఆదిలక్షహాకుఁ గోప మధిక మయ్యెను. అతఁడు శహాజిని నొకచీకటినేల గదిలో బంధించి యుంచి 'కొలఁదిరోజులలో నీ కొమారుఁడు మాకు"శరణుచొరనియెడల ఈగది యొక్క ద్వారము మట్టితో మూసివేసెదము' అని భయపెట్టెను.

తండ్రికి సంభవించిన యాపద వినినతోడనే శివాజి మిగుల చింతాక్రాంతుఁడయ్యెను తాను దలపెట్టిన స్వరాజ్య సంస్థాపనం బను మహాకార్యమైన వదలివేయవలయు లేక పరమపూజ్యం ఁడయిన తన తండ్రియొక్క ప్రాణంబులయినఁ దురుష్కునిచేతిలో వదలి వేయవలయు మూఁడవమార్గము లేదు ఈ రెండు కార్యంబులును శివాజికిఁ దన ప్రాణంబులకంటె నధిక ప్రియంబులు వీనిలో నొకటి వదలుటకును నిష్ఠములేక శివాజి యేమి చేయుచునా యని చింతించు చుండెను ఘనుల బుద్ధి బలంబులఁ బరీక్షించు ప్రసంగంబు లిట్టివియే. పామరసామాన్యం దిట్టినమయమున సంగీకృతకార్యంబు మానుకొనును ఘనుండు తన యమిత బుద్ధిబలముచే సంగీకృత కార్యంబు పరిత్యజింపకయే యాపదల గెలుచును గాన నాపత్సమయమున నే పండితపామరభేదంబు తెల్లం బగుఁ గనుక ప్రస్తుత సంకటసమయమున శివాజి ఏమి చేసెనో చూచెదము

అదిలోషహా నవాబునకు శరణుచొచ్చి తండ్రిని విడిపించుకొను టయే మేలని కొండలు శివాజికి సలహాచెప్పిరి కాని యాసలహా యతని కిని, సతఃకార్య యగు సయీబాయికిని రుచింపదయ్యె ఆ భార్యామణి భర్తకిట్లనియె "నవాబునకు శరణుచొచ్చి యతనిచేతిలోఁ జిక్కినయెడల మనయిష్ట కార్యము (స్వరాజ్య సంస్థాపనము) సిద్ధింపదు నవాబు మన మాట వినునటులఁ జేసిన మేలుకాని యతనికి మనము లోఁబడుట మంచిదికాదు" అహ! వీరవత్స! కీమాటలు తగినవే గదా!

అందఱు యువదేశము నుండి శివాజీ యొకయుక్తి యొచించెను. ఈయుక్తివలన శివాజీయొక్క బృహస్పతిసమాన బుద్ధికుశలత వ్యక్తమగును ఇన్నిరోజులవఱకు శివాజీ విజాపురరాజ్యములోనే యుద్ధములు చేయుచుండెను దిల్లీరాజ్యమునకు నెంతమాత్రమును బాధ కలిగించిన వాఁడు కాఁడు దిల్లీశ్వరులగు మోగలు అధికబలవంతు లనియు వారితో నిప్పుడే బోరాటపెట్టుకొనుట క్షేమకరము కాదనియు వారితో స్నేహభావముతో నుండినయెడల విజాపూరు నవాబుతోఁ బోరాడుటకుఁ దనకు వారెప్పుడైన సాయము చేయఁగల రనియుఁ దలచి శివాజీ దిల్లీరాజ్యము జోలికిఁ బోయినవాఁడు కాఁడు. ఈస్నేహభావ మప్పుడు శివాజీకి నుపయోగించెను శివాజీ తన తండ్రికి విజాపురపు నవాబువలనఁ గలిగిన యావద దిల్లీశ్వరుండగు శహాజిహానునకుఁ దెలిపి యాతనిని విడిపింపుమని వేఁడుకొనెను దిల్లీశ్వరునకు శహాజీ పరాక్రమమును శివాజీ పరాక్రమమును దెలిసియున్నందున నట్టిపరాక్రమవంతుల నుపకారముచే స్వాధీన పఱచుకొనినయెడల వారు తనకు దక్షిణరాజ్యములు (గోలకొండ మొదలయిన) గెలుచటలో సహాయము చేయఁగల రనియెంచి శహాజిహాను శివాజీమహారాజున కిట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను శహాజీని విడువవలసిని దని మేము విజాపూరు బలతానునకు వ్రాయఁగలము, మీ తండ్రి మాకుఁ బూర్వము (అహమదు నగరరాజ్యములో నున్నప్పుడు) చేసిన యుపకారము మఱచి యాతనిని మన్నించెదము. అతనిని మానౌక రీతి నుంచుకొనియెదము ఇదియుఁ గాక మీకు విడిగా నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతుల మననబుదారీ యిచ్చెదము ఇట్లు శివాజీకి వ్రాసి దిల్లీశ్వరుండు విజాపూరునవాబునకు శహాజీ చీఁకటి గదినుండి తీయునటులను ఇతరబాధలు పెట్టకుండు నటులను నాజ్ఞాపత్రిక వ్రాసిపంపెను. అందుపై శహాజీకిఁ జీఁకటికొట్టునుండి మోషము కలిగెను ఉండిలేనటులఁ గొంచెము రాచచెఱ మాత్ర ముండెను ఇట్లు శివాజీ తన బార్హస్పత్యబుద్ధికౌశలమువలనఁ దన స్వాతంత్ర్యఁబునకు హాని కలుగకుండఁ దండ్రీచెఱ

విడిపించెను ఈ యుక్తిని నింగ్లీషు చరిత్ర కారులు రాజతంత్ర శిఖామణి (master stroke of policy) యని యభినందించియున్నారు

తరువాత శహాజి నాలుగు సంవత్సరములవఱకు విజాపూరిముఠోనే యుండెను అంతవఱకు శివాజి విజాపూరిరాజ్యము నెంతమాత్రమును కాధ పెట్టినవాఁడు కాఁడు ఈ నాలుగు సంవత్సరములను విజాపూరి నవాబు శివాజిపైకి దండు పంపినవాఁడు కాఁడు ఇట్లు చేయుటకు పీఠిద్దఱకును నొక్కొకకారణ ముండెను విజాపూరిరాజ్యములో యుద్ధములు జరిగిన యెడల మరలఁ దనతండ్రిని నేలగదిలో వేయుచు రేమో యని శివాజి యుముండెను శివాజితో యుద్ధము పెట్టుకొనినయెడల నతఁడు డిల్లీళ్ళ రువితోఁ గలిసి తాను విజాపూరిరాజ్యములో నుండి సంపాదించిన స్థలము లన్నియు డిల్లీళ్ళరున దిచ్చివేయునని విజాపూరినవాబునకు భీతి కలిగి యుండెను తాను డిల్లీళ్ళరునకుఁ గట్టవలసిన కప్పము కట్టనందున నతఁడు తనపై వెడలవచ్చు నేమో యనియు వచ్చిన వానికి శివాజి సహాయము చేయుననియు నతనికి జంకు గలిగియుండెను ఇట్లు ఒకరి కొకరు భయపడు చున్నందున నాలుగు సంవత్సరములవఱకు వారిరువురు (ఆదిల్ షహా, శివాజి) ఒకరిజోలి కొకరు పోయినవారు కారు.

ప్రత్యక్షముగా యుద్ధమునకు రాకపోయినను విజాపూరి నవాబుగ ఆదిల్ షహా శివాజిని దొంగతనముగాఁ జంపించుటకు యత్నము చేసెను కొందఱు మహారాష్ట్రులను గుప్తముగా శివాజియొద్దకుఁ బంపెను గాని వారి దురుద్దేశము దూరదృష్టి గల శివాజి కనుఁగొని వారినే బంధించెను. శివాజి మోసగాఁడనియు మోసము చే నెందఱినో చంపె ననియు నింగ్లీషు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు కాని చరిత్రమువలన శివాజికి మోసము నేర్పినవారు తురుష్కులే యనియు నతనిప్రాణములు దీయఁబలయు నని యెందఱోత్తురుష్కులు ఎందఱో తురుష్కులలోఁ గలసిన మహారాష్ట్రులు మాయోపాయములచే యత్నింపఁగా దుదకు శివాజి యాత్మరక్ష

కార్తపై మాయోపాయములు వన్నవలసినవాఁ డాయెననియు చరిత్రము వలన స్పష్టపడఁగలదు.

శ్రీ శ ౧౬౫౨ వ పంచత్సరమున అదిల్ షహా శహాజీవి కర్ణాట కములోని యతని జాగీరునకుఁ బంపెను కర్ణాటకమునకుఁ జోవుచు శహాజీ తన కొమారుఁడగు శివాజీ కిట్లువార్త పంపెను "వీవు నానిజమైన కుమారుఁడ వైన నన్ను నమ్మించి భంగపఱిచి చెఱఁబట్టిన బాజీపూర వడేను భంగపఱిచి నావగ రీర్పుము "

శహాజీ కర్ణాటకమునకుఁ జోయివతరువాతఁ గవకగిరిలో గొప్ప యుద్ధములు జరిగెను. ఆ యుద్ధములో అఫజలిఖాన్ అనువాని మోసము వలన శహాజీ పెద్దకుమారుఁడును శివాజీ యన్నయు నగు సంఖాజీ మృత్యుఁడయ్యెను

నాల్గవ ప్రకరణము

పునాదిని బలప జ్ఞుచుకొనుట

శివాజిమహారాజాయొక్క తండ్రియైన శహాజిని కైదురేకుండఁజేసి యతనిని బీజాపూరు సుల్తాను కర్ణాట (ద్రవిడ) దేశములోని యతని సొంత జాగీరునకుఁ బంపెనని వెనుకటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిమి ఇట్లు తన తండ్రి బంధవిముక్తుడై నవాబు చేతిలో రేకుండా బీజాపూరు వదలి కర్ణాటకమునకుఁ బోయెనని తెలిసికొని శివాజి తన యవన విదారణమును సంగీకృత కార్యమును మరలఁ బ్రారంభించెను బీజాపూర రాజ్యములో మరల మహారాష్ట్రవీరులు తమ దౌర్జన్యమును జూపసాగిరి. శహాజికొఱకు నాలుగు సంవత్సరముల వఱకు బయటఁ బడక లోలోపల రవ్వలుకొనుచున్న శివాజి కొర్కాగ్ని తండ్రి బంధ విముక్తతతోఁ బ్రజ్వలించెను ఇటుల నేనమయమునందేవని మానవలయునో యేకాలమున నే కార్యము ప్రారంభింపవలయునో తెలిసి ప్రవర్తించుటయే సారాసార విచారము

శివాజి యాటుసంవత్సరముల క్రిందట సంపాదించిన రాజ్యము నకు సమీపముగాఁ జంద్రరావుమొరేయను మరాటి జాగీరుదారుఁ డుండెను. ఆతఁడు జావళియను గ్రామము తన రాజధానిగా నేర్పఱచుకొనెను. ఆతఁడు శివాజి కులస్తుడే సమానజాతి వాఁడయినందున నత

† నవాబు శబ్దమును సుల్తాను గించిద్విన్నార్థకము లయినను జనసామాన్యవ్యవహారము ననుసరించి యీ శబ్దములు పర్యాయపదములుగా వాడఁబడును సుల్తాను పదమునకు నాంధ్రంబున సుల్తాను అనియు సంస్కృతమున సురత్రాణ అనియు రూపాంతరములు గలవు.

నిని తన పక్షమునకుఁ ద్రిప్పుటకు శివాజి యెంతయో ప్రయత్నించెను కాని చంద్రరావు శివాజి ప్రారంభించిన క్రొత్తయుద్వ్యోగమునకు ననుకూలఁడు కాకపోయెను నీపక్షము నే నవలంబింప నని స్పష్టముగాశివాజితోఁ జెప్పక సగ మనుకూలముగాను సగము ప్రతికూలముగాను బ్రవర్తించుచుండెను. ఇంతియకాదు, పైకి మీరు పెద్దలన మీరు పెద్దలని స్వగాల వినయములు బలుకుచుఁ గపటోపాయములచే † శివరాయనిఁ జంప యత్నించుచుండెను బాజికామరా వనువాఁడు మోసముచే శివాజిని జంప యత్నించి భంగపడెనని క్రిందటి ప్రకరణములో వ్రాసియుంటిమి. ఆ మోసమున కీ చంద్రరావు మోరేయను జాగీరుదారుఁడును సహాయుఁడుగా నుండెను. ఇట్లు చంద్రరావు గొప్ప మోసగాఁడనియు నతఁడెప్పు డే యుపాయముచేఁ దన ప్రాజములకు మోసము తెచ్చి తన యంగీకృత కార్యంబయిన స్వరాజ్యస్థాపనమునకు భంగము కలిగించునో యనియుఁ దలచి యుక్తులపుట్టి నిల్లయిన శివాజి యతనిని యుక్తిచేఁదొలఁగింప నిశ్చయించెను

చంద్రరావు బలవంతుఁడును గుయుక్తిపాఠీఁడును నయినందునఁ బ్రత్యక్షముగా యుద్ధముచేసి యతనిని గెలుచుట దుర్లభమని తలంచి యతని మోసమునకుఁ బ్రతియగు మఱియొక మోసముశివాజి కల్పించెను చంద్రరావు కుమార్తెను దన కిమ్మని శివాజి చంద్రరావునకు వర్తమాన మంపి యావివాహమును గురించి రాయబాఁదము చేయుటకు రామోబిల్లాలు సభాజికావజి యను తన సరదారులఁ జంద్రరావు నొద్దకుఁ బంపెను ఆ మాయరాయబారులు తాము పిల్లను గుదుర్చుటకు వచ్చినారమని పైకిఁ జెప్పుచుఁ జంద్రరావు నొద్దకు మాటిమాటికి వెళ్ళుచుఁ దాము గుదుర్చు వచ్చినారమని చుట్టరికిము గురించి మాటలాడుచుఁ దాము వచ్చిన కార్య

† శివాజి శివునియవతార మని మహారాష్ట్రీల యభిప్రాయమైనందున శివాజీకి శివరాయ శివరాజ శివచ్యుత్రపతి యని పదము లన్నియుఁ బర్యాయ శబ్దములుగా వాడఁబడును

మెట్టుల నెఱవేర్చవలయునో యోజించునుండిరి అక్కడి లోకులలోఁ గలసి మెలసి వర్తించుచు వారిగుట్టంతముఁ గనుఁగొని యచటివారిలోఁ బరస్పరకలహములు కలవనియు యుక్తిచేఁ జంద్రరావును జంపిన రాజ్య మంతయు శ్రమలేకమే మన స్వాధీనమగుననియు శివాజికిఁ దెలిపిరి అందుపై శివాజి వారి సాహాయ్యమునకు గుప్తముగా సైన్యమంపి వెనుక నుండి తానును రాయగడము వదలి యెవరికిఁ దెలియకుండుటకై రాత్రి ప్రయాణముచేసి మహాబళేశ్వరమునకు వచ్చెను చంద్రరావు మోరే యొక్క జావళి గ్రామము మహాబళేశ్వరము నొద్ద నుండెను

ఇట్లు చేయవలసిన పూర్వప్రయత్నము అన్నియు సిద్ధముగా నుంచుకొని రామోబిల్లాకుఁడు (శివాజి జావళికిఁ జంపిన రాయబారులలోఁ నొకఁడు) ఒకనాఁడు చంద్రరావును నతని తమ్ముఁడగు సూర్యరావును రహస్యము మాటలాడుట కియి యేకాంతమునకుఁ బిలిపింపింపించి విశ్వానమాత మొనరించి వారిని జంపెను ఈసంగతి తెలిసి చంద్రరావు సైన్యము వాడపైకి రాఁగా నా రాయబారు బిడ్డలు నరిజ్యమునకుఁ గాఠి పోయిరి అక్కడ శివసైన్యములు వారికి సాయముచేయుటకు సిద్ధముగా నుండెను వారొక్కపట్టున నలుప్రక్కలనుండి జావళి గ్రామమును ముట్టడించిరి చంద్రరావు మంత్రియగు హిమ్మతరావును జంద్రరావు యొక్క యిరువురు పుత్రులును శివాజి సైన్యమును మిగుల శౌర్యముతో నెదిరించిరి కాని తుదకాకృతజ్ఞతా భూషితుండగు మంత్రిపుంగవుండు యుద్ధములోఁ దెగెను చంద్రరావు పుత్రులు చెఱఁబట్టఁబడిరి ఒక విమున మైనను వ్యర్థపువ్వుక శివాజి యాప్రాంతము నతిశీఘ్రకాలమునో స్వాధీన పఱచుకొనెను, ఈ రాజ్యమునోని వాసోటా సావతరేభోరేయను దుర్గములు శివాజికిఁ విశేష లాభప్రదములయ్యెను ఈ సమాచారము అన్నియు శ్రీ. శ. ౧౬౫౫ న సంవత్సరమునో జరిగెను శివాజియొద్ద చెఱివో నుండియుఁ జంద్రరావు కుమారులు బీజాపూరు నవాబునకు వార్త లంపుచు నతని సాయముచే శివాజిని నడంచుటకు యత్నించుచున్నందున

శివాజీ వారినిగూడ వధింపవలసిన వాడాయెను గాని వారి భార్యా పుత్ర సేవకాదుల నందరును వదలిపెట్టెను

పైని వర్ణింపఁబడిన చంద్రరావు మూల్యశ్రాంత మంతయు శివాజీ చరితములో నొక గొప్ప కంఠమునియు నతడు నీతి విహీనుఁడని చూపుటకు గొప్ప నిదర్శన మనియుఁ గొందఱు నవనీతివిశారదులగు చరిత్రకారుల యభిప్రాయమై యున్నది ఈ యభిప్రాయము బొత్తిగా ననాదరణీయ మని చెప్పుటకు వీలులేదు కాని యానవనీతివిశారదు లారో పించునంత దోషమునకు శివాజీ పాత్రుఁడు కాఁడని మఱికొందఱు అభిప్రాయ వదుచున్నారు చంద్రరావు శివాజీని నాకస్మికముగాఁ జంప యత్నించిన వాఁడును సమయము దొరికినప్పు డెటులయినఁ జంప యత్నించుచుండిన వాఁడును నయి యుండె ననినమాట జ్ఞప్తినుంచు కొనిన యెడల నతనిఁ జంపినందులకు శివాజీయం దారోపింపఁబడిన దోషములో ముప్పాతిక మూఁడువీసముల దోషము తగ్గుచు కథా నందర్ప మంతయుఁ జూడఁగా రాజ్యలోభముచేతఁ గాక తన ప్రాణరక్షణార్థమై శివాజీ చంద్రరావును జంపవలసిన వాడాయె నని తోచుచున్నది తన్ను మోసపుచ్చిన వానిని మోసపుచ్చు నన్న వానిని మోసపుచ్చిన నెంతదోష ముండునో యంతదోషముకంటె నధికదోషము శివాజీపై నారోపింపరా దనుటకు సందేహము లేదు.

చంద్రరావును జంపి జావళీ గ్రామము సంపాదించిన తరువాత కొలఁదిరోజులకు శివాజీ రోహిడా యను దుర్గమును నెకాయః రాత్రి ముట్టడించెను. ఆ కిల్లామీఁదనున్న దేశములు మిగుల శౌర్యముతోఁ బోరాడెను, గాని శివాజీ సైన్య మధికమగుటచే నతఁ డోడిపోయి వీర శయనము నొందెను అతని దివాన్ అగు బాజీవరభూ అనువాఁడా యుద్ధములో నత్యద్భుతముగా యుద్ధముచేసి తన యమితస్వామిభక్తిని వెల్లఁపఁ జెను యుద్ధము సమాప్తమయి దుర్గము చేతఁ జిక్కిన పిదప శివాజీ

యాబాజి పరభూను మిగుల నాదరించి యతనిపూర్వాధికారిము పూర్వపు జాగీరును నతని కిచ్చి యతనిని దనయొద్ద నుంచుకొనెను ఆతని చేతి క్రిందఁ గొంతనైవ్యము నుంచెను ఈబాజీపంతు † తుదవరకు నద్వితీయ స్వామి భక్తితో శివాజి కార్యముల నిర్వహించుచుండెను. ఈ దుర్గము క్రింద నున్న ప్రాంతమునకు హిరడన యని పేరు.

ఇట్లు జావళిప్రాంతము హిరడన ప్రాంతము సంపాదించిన పిదప నాప్రాంతములను గాపాడుటకై శివాజి కృష్ణానదియొక్క యుగము నొద్ద (మహాబళేశ్వర సమీపమున) నొక నూతన దుర్గము నిర్మాణింప నెంచెను. ఈ దుర్గనిర్మాణకార్యము నిర్వహించుటకు మోరోత్రిమలపింగళేశ్వరుని బ్రాహ్మణపరచారుని నియమించెను ఈతఁడు నానూతన దుర్గమును శత్రువులకు నభేద్యముగా క్రీ శ ౧౬౫౬ వ సంవత్సరమునఁ గట్టించెను అప్పటినుండి మోరోత్రిమలపింగళేశ్వరి శివాజికిరుణ శుక్లపక్ష చంద్రునివలె నభివృద్ధిజెందెను ఆ దుర్గమునకు ప్రతాపగడ్ అని నామ మిడిరి.

ఇట్లొకవఱకు శివాజి బీజాపూరు నవాబుయొక్క రాజ్యమునను నారాజ్యములో నున్న యితర సంస్థానపతుల సంస్థానములలోను అల్లక ల్లోలము చేయుచుండెనే కాని డిల్లీశ్వరుని రాజ్యమునొనికిఁ గాలుపెట్టలేదు. డిల్లీశ్వరుఁడు సార్వభౌముఁడు అమితబలమును అమితధనమును గల వాఁడు ఆతనితో మొట్టమొదటనే పోరాటపెట్టుకొనిన విలువట దుస్తర మని యెంచి, శివాజి యంతవఱకు డిల్లీశ్వరునిజొనికిఁ బోయిన వాఁడు కాఁడు ఇప్పుడు కొంతదగ్గము సంపాదించి కొన్ని సంస్థానముల గెలిచి యనేకదుర్గముల నాక్రమించి ప్రబలిసేదవ శివాజి డిల్లీశ్వరుని ప్రాంతం

† పరభు అనిన శబ్దము ప్రభు అనునన్యూత శబ్దమునకు మహారాష్ట్ర తదనము ఈ పదము మహారాష్ట్రమునొని యొకజాతిని దెలియఁ జేయును.

బులపై దుడు పెడబటగుఁ బ్రారంభించెను ఈశమయమున + దిల్లీశ్వరుని స్థితియు ఏషియాలో నతనిక్రింది సున్న రాజ్యముయొక్క స్థితియు జక్కఁగఁ దెలిసినఁగాని తత్సంబంధమైన శివచరిత్రము బోధపడఁజాలదు గాన దానిని గురించి యిక్కడ సంక్షేపముగా వ్రాసెను

అప్పటి దిల్లీబాదుషహా నామము షహాజహాన్ + దక్షిణములోని రాజు లండలు పేరికైనను నతనికి నామంతులుగా సుండిరి అయినను వీరిందలి మనసు ఎచ్చినప్పడు దిల్లీశ్వరుని మాట వినుచు మనసురా నప్పు డితిని ధిక్కిరించుచుండిరి గాన వీరి నందఱును దండించుట కును వీలయినయెడల వారిని రాజ్యమునుండి తొలఁగించుటకును దిల్లీశ్వరుఁడు యత్నించుచుండెను దిల్లీశ్వరుఁడు 3 వాటి తండ్రీయగు శహాజిచే రక్షింపఁబడుచుండిన యహమదనగర రాజ్యమును బాడుచేసెననియు నిందులో కొంచెము భాగము బీజాపూరునవాబునకిచ్చి కడమ భాగమంతయుఁ దనక్రింద సుచుకొనెననియు వెనుక (ప్రథమ భాగములో) వ్రాసియున్నాము. దక్షిణములోని తన రాజ్యమునకు సుబేదారుగాఁ దన మూఁడవ కుమారుఁడగు ఔరంగజేబును నియమించి యతనిని క్రీ. శ. 1650 సంవత్సరములో దక్షిణమునకుఁ బంపెను ఔరంగజేబు విద్యావంతుఁడును బుద్ధికుశలతగలవాఁడును నయినందువలన నహమద నగర ప్రాంత మంతయు నతఁడు ముఖ్యముగఁ (అబాద్) జేసెను కొంచె పాటి వన్ను లేర్పించి భూమి యంతయుఁ బొందుపరిచెను ఖరకీ యను

+ దిల్లీ దిల్లీ ఈయొఖయిరాబుఁ యను వాఁ లో నున్నవి

+ దక్షిణ మహాగా నర్మదానదికి దక్షిణమున నున్న హిందూదేశమున తయనని యర్ధము చింధ్యపర్వతమునకు సుత్తరమున నున్నదంతయు సుత్తరమనియు దక్షిణమున నున్నదంతయు దక్షిణమనియుఁ గొందరు చెప్పెదరు దక్షిణమునకే తురకమున “దర్భన్” దాని ననున రించియే యింగ్లీషులో Deccan అనియెదరు

గ్రామమును రాజధానిగా నేర్పరిచి గానికీ దన నామము ననుసరించి బెరంగాబాదని పేరుపెట్టెను

బెరంగజేబుయొక్క గొప్ప దుర్గుణము రాజ్యతృష్ట దక్షిణము నకు వచ్చినప్పటినుండియు గోలకొండ నెట్లు చూల్పవలయును, బిజాపూరు నెట్లు ల్లిపలయుననిన యాలోచనలే చేయుచుండెను క్రీ శ ౧౬౫౫ వ సంవత్సరములో గోలకొండ నవాబునకు నతనిమంత్రి యగు మిర్జామ్లా యను వనికీవి వైరము సంభవించగా బెరంగజేబు మంత్రి పక్ష మవలంబించి గోలకొండమీదికి దండెత్తి పోయి నవాబు నోడించి యతని యొద్దనుండి కోట్లకొలది ధనము వుచ్చుకొని యతని కూతురు దన కుమారుడిగు సులతానుమహమ్మ దనువానికీ పెద్ది చేసెను

ఇట్లుకరాజ్యము నొంచి బిజాపూరు రాజ్యముపై నేడియో కారణముచే దండు పెడం యోజించుచుండెను ఇతలో బిజాపూరు నవా బగు మహమ్మదు ఆదిల్ షాహ్ క్రీ శ ౧౬౫౬ లో బృతిజేసెదెను వాని కుమారుడగు రెండవ అల్లీఆదిల్ షాహ్ రాజ్యాననారూఢుడయ్యెను. అప్పుడాతని వసువు వందఁమొదలవత్సరములు అప్పుడాతని రాజ్యము సుస్థితిలో నుండి బొక్కనములో జాలదన చుండెను. ఇదియన్నియుఁ జూచి యౌరంగజేబు యరాళ యధికమయ్యెను దీల్లీళ్వరుని యనుజ్ఞ వడియకమే రాజ్యరూఢుఁ డిసునాఁడనిన యురద మొకటి క్రొత్త నవాబుపై మోపి బెరంగజేబు బిజాపూరుపై ధడిమి పెడం నిశ్చయించెను తాను సాయముచేసిన గోలకొండమంత్రి గొప్పసైన్యముతో వచ్చి తన్నుఁ గలిసికొనఁగా నాతఁడు దండియాత్ర వెడలెను అప్పుడనఁగా క్రీ శ ౧౬౫౭ వ మార్చినెలలో శివాజి బెరంగజేబున కిటుల వార్త నంపెను “మేము మొదటినుండియు దీల్లీళ్వరుని సేవకులము. ఇంక ముందును నటులనే యుండెదము మేము బిజాపూరు రాజ్యములో గెలిచిన రాజ్యమంతయు మాక్రిందనే యుంపవలసినది అటులనే కొంకణ ప్రాంతములోని దాఖాన్ మొదలయిన రాజా లన్నియు హయధికారములోనే యుండునది బెరంగజేబు మహాసంతోషముతో నీయుత్తరమును స్వీక

రించినవానివలె నటించి యందులోని యంశములన్నియుఁ దనకు నమ్మకములని నూచించెను ఇంతియకాదు శివాజీని జూడఁదనకుఁ జాలనభిలాషమున్న దనియు నొకరి నొకరు కలిసినయెడల ననేక రహస్యములు మాటలాడవలసి యున్నవనియు బీజాపూరిరాజు నోడించుట యద్దఱకు నావశ్యకమే గనుక శివాజీహితమే తన హిత మనియుఁ దనహితమే శివాజీహితమనియు బకనీతు లపన్యసించెను కాని ఔరంగజేబుకంటె జిత్తులలో శివాజీ రెండుకమ్మలధికము చదివినవాఁ డయినందున ఔరంగజేబు మాటలు నమ్మి యతని యొద్దఁజోక “మేము మీకు సామంతులము. మీ యాజ్ఞామాకు శిరమున వంద్యము” అని శుష్కసమాచారములు వంపుచుఁ గాలము గడపెను

ఔరంగజేబు బీజాపూరముపైఁ గత్తికట్టుకొని పోఁగా నచ్చటివారును జేతనయి నంతవఱకుఁ జోరాడిరి. కాని నవాబు చిన్నవాఁ డయినందునను నరదార్లఁదఱును నొక్కచోట లేనందునను నొక్కమనసుగలవారు కానందున వజీరు స్వామిద్రోహియై ఔరంగజేబుతోఁ గలిసినందునను నవాబు జర్జరుడై కోటిరూపాయలును మఱియేవదార్థము లడిగిన నావదార్థములు నిచ్చి సంతిచేసికొన సిద్ధుడయ్యెనుగాని వీరియన యెడల విజాపూరు విజాపూరు రాజ్యమంతయు డిల్లీరాజ్యములోఁ గలిపి నవాబును తేజఁబెట్టవలయు నని యారంగజేబు చూచుచుండెను

ఇచ్చట శివాజీ తియ్యనిమాటలతో నొరంగజేబును విజాపూరముపైకిఁ బంపి తాను నతనిరాజ్యములోనికిఁ జొరఁబడెను డిల్లీవారికిని విజాపూరు వారికిని యుద్ధము జరుగుచున్నందున నదిబహుదినముల వఱకు జరగుననియు వారిరువురును బోరాటములో మునిగియుందురు గాన వారి రాజ్యములలో యథేచ్ఛముగా విహరించి స్వరాజ్యాభివృద్ధియు ధనాదినం గ్రమును జేయవచ్చు నని తలచి శివాజీ యాకార్యమునకుఁ బ్రారంభించెను మోగలుల (ఔరంగజేబు మొదలయినవారు) విజాపూరమునకు వెళ్ళఁగానే శివాజీ డిల్లీకుని జున్నరనుగ్రామము దోచుకొనెను ఈదోచి డిలో సతనికి మూడులక్షల మొహరీలు రెండువందల గుల్తములు మఱి

కొంత ధనము దొరకెను. ఈ ధనమంతయు స్వయముగా పూనాపట్టణము నకుఁ దీసికొనిపోయి యచ్చటినుండి యాశ్వకలచేత రాయగడమునకుఁ బంపి అహమదనగర పట్టణము దోచుటకు వెడలెను శివాజి దొంగత్రోవ నెకాయకి అహమదనగరముపైకి వచ్చినను గోటలోనివార కావృత్తాంతము త్వరగాఁ దెలిసినందున వారు గుఱ్ఱపురౌతులఁ బంపిరి అందు వలన శివాజికి విశేషధనము దొరకలేదు అక్కడ ౩౦౦ గుఱ్ఱములు ౪ ఏనుగులు మాత్రము దొరకెను శివాజి భయము విడిచి స్వతంత్ర రాజవలె నిట్లు డిల్లీ రాజ్యములోను దనమహారాష్ట్ర సాహసమును జూప సాగెను

పూనాకు వచ్చినతరువాత శివాజి యొక గొప్ప యాశ్వకపైన్యమును నిర్మించుటకుఁ బ్రారంభించెను ఇదియే : ఖ్యాతివడసిన మరాఠగుఱ్ఱము నకుఁ గూటస్థము జున్నరు అహమద నగరములనుండి తెచ్చిన గుఱ్ఱములను మూలాధారముగా నేర్పఱచుకొని అశ్వపైన్యము నిర్మింపసాగెను అన్నిదిశలకును మనుష్యులఁ బంపి పైన్యమునకు నుపయోగకరము లగు సుత్తమాశ్వముల ననేకములఁ గొనితెప్పించెను పైనికుల కందఱకు నశ్వారోహణముచేసి యుద్ధము చేయువద్దతి నేర్పెను శిరేదారులను చిన్న చిన్న యశ్వసేనాధిపుల నియమించెను. ఇతఁకుఁ బూర్వమతనియొద్ద మాణిక్యముతోడ యని తండ్రికాలమువాఁడగు నొకవిశ్వాసపాత్రుఁ డయిన హవాదారుండుండెను అతని యొద్ద గుఱ్ఱపురౌతుల యొకచిన్న గుంపుమాత్ర ముండెను. అతనికి శివాజి “సర్ నొబత్” అనిన బిరుదు నొసంగి యుండెను. అతఁడు మృతి చెందఁగా నతనిపనిమీఁద శివాజి గొప్పవంశస్థుఁడును తెలివిగల శిరేదారుఁడు నయిన నేతాజిపాంక్సర్ అను వాని నియమించెను అటులనే బహదీనములనుండి తనదివాన్ గానున్న కామరావుపంతునకు “పేషవా” † యనుపదవి యొసంగెను అతనికిరాజ్య

† “పేషవా” యనఁగా ప్రధానియవియర్థము “ప్రధానఃపేషవామతః” అని రాజవ్యవహారకొశము ఈకొశము శివాజికాలములోనే నిర్మింపఁ బడినది

కార్యసంబంధమైనట్టియు (Administrative) కొంత యుద్ధసంబంధమైనట్టియు (Military) రెండు అధికారము లుండెను. బాలాజీ విశ్వనాథుడు మొదటి శివ యని యన్ని యంగీకృత చరిత్రగ్రంథములలోను గొన్ని మహారాష్ట్ర చరిత్రగ్రంథములలోను వ్రాయఁబడి యున్నది కాని యాలాగు వ్రాయుట న్యాయముకాదు. బాలాజీ విశ్వనాథునికాలము నుండి పేషవాలు ఇతరదేశములలో విశేషవిఖ్యాతు లయిరి. ఇంతయే. కాన శ్రీ శివాజీచే “శివవా”పదవి ప్రప్రథమమున నెవ్వరి కీయఁబడెనో యాశామరావుపంతులే † మొదటిపేషవా యనుటకు నందేహము లేదు

ఈ ప్రకారముగా ఔరంగజేబు విజాపూరు పట్టణముతో ఘోరముగాఁ బోరి దానిని మ్రింగుదునా యని తలంచుచున్న సమయమునను ఒక యద్భుతమైన యశ్వసైన్యము విర్మించి యిద్దఱు తిరికిలు ఒకరితో నొకరు పోరాడుచుండ సిద్ధతను స్వాహా చేయుచు నా యని శివాజీ యోజించుచున్న సమయమునను ఉత్తరహిందూస్థానములోన నొక్క-గొప్ప రాజ్యక్రాంతి (Revolution) ప్రాప్తించెను అది యేది యన —

డిల్లీకుండును ఔరంగజేబుతండ్రియు నగు షహజహాన్ బాదుషహకు నాకస్మికముగా వ్యాధినంతవించి జీవించియుండుట దుస్తరమయ్యెను అతనికి నల్గరుకుమారు లుండిరి పెద్ద వాడు దారా వాడు తండ్రియొద్దనే యుండి రాజ్యకార్యములను జూచుచుండెను కడమముగ్గురిలో నొకఁడు బంగళదేశములోను నొకఁడు గుజరాతదేశములోను ఒకఁడగు ఔరంగజేబు దక్షిణములోను నుండిరి. తండ్రిదేహస్థితి తెలిసినతోడనే పెద్దయన్న రాజ్య మంతయు నాక్రమించుకొనునేమోయని

† మహారాష్ట్రమున ఆదర్భమున వాడఁబడు “ఎంత శబ్దమును తదర్థముననే తెలుగు లుప్రత్యయముతోడ వాడఁబడు “పంతులు” శబ్దము భిన్నశబ్దములుగాక యొకశబ్దమే యైయున్నది గాన శాషరావుపంత్ అనుటకు మాఱుగా “శామరావుపంతులు” అని వాడఁబడియె

ముగ్గురు కమ్ములును దమతమ నైవ్యములతో దిల్లీకిఁబోయిరి ఇట్లు దిల్లీకిఁ బోవలసినవాఁ డయినందున ఔరంగజేబు బీజాపూరు యుద్ధము చాలించి నవాబు ఇచ్చెగ నన్నధనము తీసికొని యాతనితో సందిచేసి దిల్లీకిఁ బోయి యన్నిదమ్ములఁ జంపి కొంచెము బాగయినతండ్రిని జెలు సొలలో నుంచి క్రీ. శ ౧౬౫౮ వ సంవత్సరమున దిల్లీతక్కు నెక్కి బాదుషహా యయ్యెను.

ఇట్లాఁగి స్మికకారణమువలన ఔరంగజేబు బీజాపూరు నవాబుతో సందిచేసికొని దిల్లీకి వెళ్ళవలసినవాఁ డయినందున పీరువురికు బహు కాలమునఱకు యుద్ధము జరుగు ననియు వారి కిలహమువలనఁ దన కేమో లాభమా కిలుగు ననియు శివాజి తలంచుతలంపు లన్నియు నిరర్థ కంబు లయ్యె ఔరంగజేబు సందిచేసికొని తిరిగి రాఁగఁగఁడిని విన్న తోడనే మిగుల నశ్రుతతో నతనికి విజృంభమునకు శివాజి యిట్లు వార్త పంపెను — “నావలన తప్పయినది అందునకు డబ్బంపుఁడి మేము బాదుషహా నామంతులము మీరు చెప్పినవని చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాము ” ఔరంగజేబు ఉత్తరమునకు వెళ్ళినప్పుడు శివాజి తన రామబారి యగు కృష్ణాజిభాస్కరు అనువాపిని నతనియొద్దకుఁ బంపి యిట్లు విన్నవించుకొనెను “ఇదివరకు జరిగిన యపరాధమునకై మాకు బశ్చత్తాపము కలిగినది ప్రస్తుతము మీకు సాహాయ్యము చేసి యిదివరకుఁ జేసిన యపరాధము లన్నియు రేకుండఁ జేసికొన దలంచి మీ కొఱకు మేము గుఱుములడుడును సిద్ధపఱచి యుంచినారము మీయాజ్ఞయైన యెడల మీ సాహాయ్యార్థమై దానిను త్తిరిమునకుఁ బంపెదము దక్షిణమున నున్న మీరాజ్యమంతయు మేము కాపాడఁగలము కాని దిల్లీబాదషాహి రాజ్యములో మాకుఁ బూర్వమునుండి వచ్చుచున్న దేశముఖీరినుబంధ మైన హక్కులు మాది మా కిప్పించఁగోరుచున్నాయి మా హక్కులు మా కిచ్చిన బుసేవచేయుటకు మేము సిద్ధముగా నున్నాము ఇదియుఁగాక కొంకిణప్రాంత మంతయు విజృంభమువారి ప్రభుత్వముక్రిందఁ బాడియి పోయినది ఆ ప్రాంతము మీరు మా కిచ్చినయెడల మీకు మే మధిక లాభము గనఁబడెదము

బొరంగజేబున కీవర్తమానమునందలి యంతరార్థముతెలియకపోలేదు. కాని యుత్తరమునకు స్వకార్యార్థియై వెళ్ళవలసినవాఁడయినగుననిప్పుడు దక్షిణములోఁ బోరాటపెట్టుకొంటున్నప్పుడు కాదని యెంచి యుక్తితో శివాజీ కిట్లు ప్రత్యుత్తరమంపెను — 'నీవు రాయబారిద్వారా పంపినవార్త తెలిసినది నీపూర్వాపరాధము లన్నియు క్షమింపఁబడియె ఇఁకమీఁద మరల దప్పలు చేయవలదు మారాజ్యములో నీకుఁ గల దేశములు హక్కులను గుఱించి నవిస్తరముగా విన్నవింపవలదు మా యొద్దికు సోనదేవపండితుని (బ్రాహ్మణోనదీవుఁడనువానిని) పంపిన మేము దానిని గుఱించి యొజింపఁగలము మీహక్కులు మీకుఁ బ్రాప్తము కాఁగానే మాసాహాయ్యమునకు నైదువందల గుఱ్ఱురౌతులను త్రరమునకుఁ బంపవలసినది. దక్షిణములోని మారాజ్యమును గావారు చుండునది' ఇట్లు తియ్యనిమాటలతో శివాజీని సమాధానపఱచి యుత్తరమునకుఁ బోయి రాజ్యము సంపాదించి పదవ శివాజీ గర్వమండప వచ్చును, అంతవఱకు వీరిని మంచిమాటలచే మనకు ననుకూలునిఁగానే యుంచుకొనవలెను, అని తలఁచి బొరంగజేబు త్రరమునకుఁ దోయెను బొరంగజేబు చెప్పినప్రకారము శివాజీ తన హక్కులను గుఱించి బొరంగజేబు నొద్దకు వకీలును బంపను లేరు గుఱ్ఱపుదండును బిప్పి బొరంగజేబునకు సాహాయ్యము చేయనులేదు ఈ ప్రసంగము జరిగిన తరువాత నాలుగుసంవత్సరముల వఱకు ఈ విఖ్యాత వీరప్రతివీరులకు మరలఁ బ్రసంగము జరగలేదు

బొరంగజేబునకును విజాపూరును నవాబునకులు సంధి కలిగినందున నవాబు తనయొద్దనున్న సైన్యములో నేడువందల తురుష్కసైనికులఁ దగ్గించెను నిరుద్యోగులయిన యా శూరయవనులు శివాజీ యొద్దకు నుద్యోగమునకై వచ్చిరి. శివాజీ వారినందఱును దిగినజీతముల నేర్పఱచి తనయొద్ద సైనికులఁగా ముంచుకొని వారిపైని రముకాభిలలాలుఁ డను మహారాష్ట్రశూరుని నధికారిగా నేర్పఱచెను ప్రస్తుతము మనదొరతనము వారు హిందూశిపాయాలపై నింగ్లీషునధికారుల నుంచినటులనే శివాజీ తన

తురకబంట్లు మౌర్యాధిపతిని వియమించెను ఇందున ఆ సమయమున నుండి దృష్టి స్పష్టమగుచున్నది హిందూ సిపాయిలు ఇంగ్లీషువారిపై కృతజ్ఞతతో జేసినటులనే యా హరయవనులు శివాజీకి ననేక యుద్ధములలో సమితరహమును చేసిరి ఇందువలన శివాజీయందుఁ దురకలకు గూడ సంతోషపెట్టిరిన భక్తులను జేసికొను కొశల్యముందెనని చెప్పటకు సందేహములేదు

ఈ తురకబంట్ల సహాయములేతను మఱియొకటి సైన్యముతో గుజరాత వారి సాహాయ్యముచేతలు శివాజీ కొంకణ ప్రాంతములో సముద్రపుటొడ్డున నున్న కొన్ని దుర్గములను సంపాదించెను

కొంకణములో జింజిరా యను సముద్రస్థులు కలదు అది దాదీ పతి యగు సిద్దిఫత్తేఖానుని రాజ్యము కొంకణమున నుండు దుర్గము చుట్టుండెను ఈఫత్తేఖానుఁడు సిద్దీయన నీగ్రో (Negro) జాతివాడు. మొదట వీఁడును వీరూపకర్ణము క్రిందనున్న జింజిరా ప్రాంతములు అహమదనగర రాజ్యమున నుండును. ఆ రాజ్యము నాశనమొందిన తరువాత వాఁడు విజాపూరు నవాబునకు సామంతుఁడయ్యెను వానియొద్ద సముద్రముపై యుద్ధముచేయుటకుఁ దగినయోధ లనేకములుండెను అందుచే సముద్రముమీఁద వానినెవరించువాఁడెవ్వఁడు లేఁడయ్యెను గనుక వానిని గెలుపుటకు శివాజీ తన పేషవా యంశామరావు వశమున సైన్యము లతోఁబంపెను కాని శత్రువులరాక ఫత్తేఖానుకుఁ ద్వరితగాఁ దెలిసి పండుగు వాఁడే ప్రతివ్యూహము వన్నపేషను క్రిశ్చియియన్తో నోడించెను ఈవరాహయంశలన శివాజీకిఁజూచి చింతగలిగి యుండు శామరావుపంతులు పనినిమిడి వాలించి | మోరొత్రిమంపింగళె యను

1 ఈ పేషవా పేరు మోరొంపతు, "మోరొ" అనునది యీ శబ్దము యొక్క ప్రాశస్త్యస్వరూపము ఇతని తండ్రిపేరు | తిరుమలకు ఇంటి పేరు పింగళే ఈ యాడుకూడి మోరొత్రిమంపింగళే యను పేరాయెను. మహారాష్ట్రలో బ్రథమమునఁ దమ పేరు పిదపఁకొన్ని

సరదారునకుఁ బేషవా యనువిరుదు నొంగెను ఇతఁడు రెండవ పేషవా కొంత సైన్యము వెంటఁదీసికొని రఘునాథబల్లాళుఁడను సరదారు జింజిరా సిద్ధిపేకిఁ బోయెను కాని సిద్ధిని వంపలేకపోయెను అందుపై శివాజీ గొప్పసైన్యమిచ్చి పేషవాయగు మోరోపంతుపింగళేను సరనొబతు పాలిరచును వానకాలము అయినతోడనే జింజిరాకుఁ బంపెను గాని యింఁకా విజృంభమునుండి అఫజాలఖాననువాఁడు ప్రచండసైన్యముతోఁ దనమీఁదికిఁ వచ్చుచున్నాడని తెలిసినందున నాసైన్యముల నన్నింటిని దిరిగి పిలిపించుకొనవలసివచ్చెననియును

పేరు తిరువాత ఇంటిపేరు వ్రాయ నాచారముకలదు ఇతని యింటి పేరును గుఱించి కొంత విచారింపవలసియున్నది మహారాష్ట్రము లోని పింగళేవారును ఆంధ్రదేశమునందలి పింగళివారును ఒకయింటి వారెయిని తోచెడిని “మోరోత్రిమలపింగళే” నామములోని “త్రిమల” శబ్దము “తిరుమల” శబ్దమే ఈపేరు మహారాష్ట్రములో లేదు తిరుమలయ్య, తిరుమలమ్మ, తిరుమలాచార్యులవారు మొదల యిన నామంబు లాంధ్రదేశంబున వాడుకలో నున్నవి కాన మహారాష్ట్ర ““పింగళే”లు ఆంధ్ర “పింగలి” వారే దేశాంతరంబునకుఁ బోయినందున ఆదేశాచారములనే గ్రహించియుండురు తమయాచారములను భాషను వదిలి పూర్ణముగా మహారాష్ట్రులైన యనేకాంధ్రులు ప్రస్తుతము మరాఠాదేశములోఁ గానఁచెదరు అటులనే యీ పింగళేలు స్వరూపము మాత్రవ పింగళివా రయియుండురు ఆంధ్రంబున “పింగలి” యను నింటిపేరు గలవా రిద్దఱున్నారు. ఒకరు తరసర్కారులోనున్న పింగళివారు వీరు ప్రఖ్యాతుఁడైన పింగళి సూరన్నకు జ్ఞాతులని చెప్పవచ్చును రెండవవారు నైజామురాజ్యము లోని అనుమకొండ (హనుమకొండ) పైఠానున్న పింగళి వారు. తాము అక్కన్నమాదన్నగారి సుతివార మని వీరు చెప్పెదరు వీరిరువురలో నెవరిలోను మి “పింగళే”లు చీలినవారో కనుఁగొనవలసియున్నది.

విదవ ప్రకరణము

గు రూ ప దేశ ము

పైశ్చికః జదివినతోడనే చదువరులు పీఠరసప్రధానమైన శివాజి చరితమునందు శాంతరసపూరిత మగు మతగురువుల వారి సమాచార మేల వచ్చెనని యాశ్చర్యము నొందిదురు కాని శివాజి చూపిన శౌర్యము వక్తును స్వదేశాభిమానమునకును స్వమత సంగక్షణమునకును బ్రదిమ ప్రేరకుఁడు గాఁబోయినను ముఖ్యప్రేరకుఁ డయిన రామదాసస్వామి యొక్క సంపూర్ణ చరిత్రము గాకపోయినను, శివాజితో సంబంధించినంత మట్టున కయినను విచ్చట నియ్యకుండిన నమ్మహానుభావుని యెడిల సగౌరవపఁ జూపినవాఁడ నగుదు న యు, శివాజిచరిత్రము అసం పూర్తిగా వ్రాసినవాఁడ నగుదు నియు విచ్చట సంగ్రహముగా శివాజి రామదాససంబంధమును వర్ణించుచున్నాను

మతజ్ఞానయు మతోపదేశంబును మానవులకు సంసారమునందు విరక్తిగఱగునటులఁ జేయు ననియు జ్ఞానోపదేశము యొక్క పఠమోద్దేశము సర్వసంగపరిత్యాగమే యనియు జనసామాన్యంబు దలఁచుచుండ గురూపదేశమువలన మఱింత శూరుఁడయ్యె ననియు నైహికరాజ్యము సంపాదించుటయందు నధిరోత్సాహి యయ్యెననియు వేను వ్రాయుట చదువరులకు వింతగానుండు. కాని వివిధదేశముల చరిత్రములను జక్కఁగా నభ్యసించిన వారి, స్వమతాభిమానము, స్వదేశాభిమానముగాఁ బరిణమించు ననినసంగతి వింతగా ను డఁజాలదు మతాభిమానమును మతశ్రద్ధయుఁ బూర్వము దేశాభిమానమునకుఁ బ్రదిల పోషకాలుగా నుండెను క్రీ. శ. ౧౬౦౯నుండి ౧౬౬౦వఱకు వింగ్లండు దేశ పరక్షకుఁడు (Protector)గా నుండిన క్రాంవేల్ గెలిచినయువంబు లన్నియు పతి ప్రేరకులగు శూరులనైన్యంబుల వ నినే యని తద్దేశచిత్రి యుప

వారికి విశదమే. ఏవానినైవను సైన్యములోకి జేర్చుకొనుటకుఁ బూర్వ మితఁడు నమిత మశాభిమానము కలవాఁడా కాఁడా యచి క్రాంతిలో ఆలోచించుచుండెను మశాభిమానులు రావివారం నతఁడు సైన్యములో జేర్చనేలేదు. కనుకనే సార్థకనాము లగునతఁడు ధోహకాయలు (Ironsides) ఎచ్చటను బరాహులు లయినవారు కారు ఇక రెండవ యుద్ధాహరణము హొలండు దేశములో స్థాపించఁబడిన ప్రజానంతాత్మక రాజ్య మంతయుఁ బ్రాప్తిస్థంబు మశాభిమానముముక్క పరిమే యని “దచ్ ప్రజానంతాత్మక రాజ్యముయొక్క యభ్యుదయము Rise of the Dutch Republic అను చరిత్రరాజముఁ జదివినవారికిఁ దెలిసిన విషయమే అంతదూరము పోనేలా సాంఖ్యంబును యోగంబును నమన్వయించి సాంఖ్యయోగం బనుశాస్త్రంబు నిర్మించి కర్మ బ్రహ్మమీమాంసా ప్రతిపాదితంబు లగు కర్మయోగ జ్ఞానియోగముల నన్వయించి యర్జునునకుఁ గృష్ణునిచే నుపదేశింపబడిన గీరా శాస్త్రంబు గొప్ప వేదాంత గ్రంథంబని హిందువులందఱును బఠించుచున్నారు కాని యీ వేదాంత శాస్త్రంబు ఆర్జునునఁ గర్తవ్యవరణంబునకుఁ బ్రేరేపించి యతనిచే స్వదర్శము నడుప్తింపఁజేయలేదా? ఇట్లు చిజమైన మతంబు మనుజుని సంసార పరాజ్ఞులునిం జేయుటలేదు. కర్తవ్యనిష్ఠునే దేయును. ౨ న శివాజీ రామదానచరిత్రము సాంసారికులకును సన్న్యాసులకును సమకరణీయమే

మహారాష్ట్రదేశములో జన్మించిన భగవద్భక్తుఁ గు సాధువులలో రామదా సౌక గొప్పసాధువు మహారాష్ట్రమున ఏకనాథస్వామి, ముత్తేశ్వరుఁడు, నాదోపంతులు, ఆనందతనయుఁడు, వామనస్వామి, తుకారామ్ రామదాసు, మొదలగున నాదులు లనేకులు జన్మించిరి నీరిలోఁ గొందఱు శివాజీ కంటఁ బూర్వపువారు, మఱికొందఱు శివాజీ సమకాలింబు లి. వీలొ తుకారామ్ అనునతఁడు కోమటికొలమువాఁడు ఈ సాధువులను వీరి పూర్వపువారును, తరువాతి సాధువులను మహారాష్ట్రమునందఁ జేసిన మహాకార్యంబులు మూఁడు—

1. సంఘసంస్కరణము.-జాతిభేదము లేక భక్తి జ్ఞానవైరాగ్యము లన్ని జాతుల వారిని వీసాదువులు బోధించి జ్ఞానసంపన్నుండు నీవజాతి వాఁడయినను వానిని బ్రాహ్మణసాధువువలెనే సన్మానించిరి తుకారాము అనుసాధువు వైశ్యుఁడు, నామదేవు హృద్విఁడు, చోబామేళా యనువాఁడంత్యజుఁడు ఈ సాధువు లందఱును బ్రాహ్మణసాధువు లయిన ఏక నాథ, రామదాసు, మొదలయినవారితో సమానమైన గౌరవమును జెంగిరి నేటివఱకును బ్రాహ్మణులచే వందనములను గైకొనుచున్న పాండురంగ భక్తుఁడగు తుకారాము అభంగము లనేబిడు తనపద్యములలో నిప్పటి మననవనాగరికులవలెనే పాషాణపూజానిషేధము, జాతిభేదనింద మొదలయిన సంగతుల వత్తుత్తమముగా నుపదేశించువాఁడు + రామదాస స్వామి భూతప్రేతములయందలి పిచ్చిసోఁకలను దైర్యముతో ధిక్కరించియున్నాఁడు ఇట్టిసాధువులు మానవులందఱును సమానులనియు జ్ఞానమే ప్రధానము కాని జన్మము కాదనియు నేర్పిరి

2. భాషాభివృద్ధి.-ఆంధ్రదేశమున రాజసాహాయ్యముచే భాషాభివృద్ధియయ్యెను గాని మహారాష్ట్రమున సాధుసాహాయ్యముచే భాషాభివృద్ధి జెందెను. కేవల బ్రాహ్మణకేరక జ్ఞానుస్సజాతులవారికి వాసంగవలయు నని సాధువుల యుద్దేశ మైనందున సంస్కృతభాషలో గ్రంథ రచనచేసినందున లాభము లేదని తలచి వారు మహారాష్ట్రభాషలోని కావ్యముల రచించిరి ఇందువలననే మహారాష్ట్రకావ్యము లన్నియు

† తెలుఁగువారిలోఁ దుకారామువంటివాఁడు వేమన వేమన పద్యములలో మన్న సంఘసంస్కరణోపదేశమును మనమింకను నెఱుంగక యుండుటయు మహారాష్ట్ర సాధువుల సంస్కరణ వాక్యములను న్యాయమూర్తి రానదేవంటి వారును నభినందించుటయుఁ జూచిన నిప్పటి యాంధ్రులకును, మహారాష్ట్రులకును గలభేదంబును, వారిభాషాభివృద్ధికిఁ మనభాషా వనతికిని గల తారణంబులు తేటపడఁగలవు

భక్తిరసప్రధానములు. ఆదిరసప్రధానకావ్యం బొక్కటలు వను నా
 కావ్యలో లేదు. మన యాంధ్ర పురాతన కవులలో నొక్క ఐమ్యైరబోత
 రాజు భగవద్భక్తుఁడు మహారాష్ట్రములోఁ బ్రతికవియు భగవద్భక్తుఁడే.
 భక్తిప్రేరణచేఁ గాక మఱి యవ్యప్రేరణచేఁ గావ్యము చెప్పినవాఁడు
 లేఁడు. ఇట్లు మహారాష్ట్రములోఁ గవితి చెప్పినందున వీరిని సంస్కృత
 పండితులు నవ్విరి తురుష్కరాజులు ప్రతిబంధపెట్టిరి, కాని యీశూర
 భగవద్భక్తు లా బాధల కన్నిటికి నోర్చి యుత్తమ వీతిపూరితఁబు
 లయిన భవ్యకావ్యంబుల నిర్మించిరి ఈ సాధువులు విర్మించిన కావ్యంబు
 లను గఱించి న్యాయముతున్ లయిన మహాదేవగోవిందరానదేగా రిట్లు
 వ్రాసిరి — “తురకిల మతిదుఃఖిమానంబును సంస్కృతపండితుల పరి
 హాసంబులను లక్ష్యపెట్టక విద్యాప్రీతిచేతను నజ్ఞానంబు నీశ్వరజ్ఞానము
 సులభముగా లభించునటులఁ చేయవలయు ననిన నిరక్షరౌఁకార
 బుద్ధిచేతను బ్రేరితమై మహారాష్ట్రకవులవరంపర దేశభాషా వాఙ్మయం
 బును నభివృద్ధిచేపెను పవిత్రరచన గలిగినట్టియు, సున్నతనీత్యపదేశ
 పూరితంబయినట్టియు, భక్తిమయ మయినట్టియు నిట్టివాఙ్మయంబు
 భూతలంబుపై నేదేశంబున కఱునను భూషణాస్పదంబె”+.

T A succession of Marathi poets, inspired with the love of letters, or with the benevolent and disinterested object of placing the knowledge of God within the reach of the ignorance, cultivated, in spite of the Mahomadan bigotry and the sneers of Sanskrit Pandits, a literature which can well meet the ordinary wants of any people and which for its purity and high line of morality and devotion would do credit to any nation on the surface of the earth.

Justice M. G. RANADE

5. రాజకీయసంస్కరణ—ఈసామలు భగవద్వక్తద్వారా హిందువుల నందఱును నొక్కచోటఁ జేర్చి వారిలో నైకమత్యమును వృద్ధిపఱచుచుండిరి. ఐకమత్యము లేక యెవ్వరికి వారు విడివిడిగా నున్నప్పుడు హిందువులు తురుప్పులుపెట్టినబాధల నహించుటకును ధైర్యముతో వాని నెదిరించుటకును నసమర్థులుగా నుండిరి. కాని భగవద్వక్తుల సాహాయ్యముచే నైకమత్యము గలిగినప్పుడు జను లందఱును స్వమత సంరక్షణమునకు నధికోత్సాహులైరి.

ఇట్టి సాధుపుంగవులలో రామదాసస్వామి శ్రేష్ఠుఁడని చెప్పబడు సందేహము లేదు. గోదావరీతీరముం దున్నజాంబ్ అనుగ్రామములో నీరఁడు శ్రీ శ. ౧౬౦౮ వ సంవత్సరములో జన్మించెను. ఇతని ప్రథమ నామము నారాయణుఁడు. రామభక్తుఁడయినందున వితనిని లోకులు రామదాసు అని పిలువసాగిరి. † ఆతనితో నమకాలికులయిన సామవులలో నితఁడు శ్రేష్ఠుఁడయినందున వితనికి “నమర్థు” అని బిరుదు గలిగెను, గనుకనే మహారాష్ట్రమున నితనికి “నమర్థరామదాసస్వామి” యని

† ఆంధ్రదేశములో జన్మించిన రామదాసు చరిత్రములోను ఈ రామదాసు చరిత్రములోను గొన్నిసామ్యము (Similarities) లున్నవి. ఈ యిద్దఱు రామదాసులును నమకాలికులు. ఇద్దఱుకును రామదాసు అనిననామము. రామభజనవలనఁ గలిగినదేరాని నామకరణమునఁడు పెట్టఁబడిన పేరుకాదు. మహారాష్ట్రరామదాసు తెలుఁగుదేశమునకుఁ జొరవలసినదనియు, దెలుఁగుకవిత్వము చెప్పినఁ దనియు నొకకింపదంతి కలదు. ఇంకొకవలన నిద్దఱు రామదాసు లొక్కరేనా యని కొందఱు సంశయించిరి. కాని యిద్దఱుచరిత్రములలో గొన్ని భేదములు, సూచక గలవు. తెలుఁగు రామదాసుని మూలనామము గోపన్న, మహారాష్ట్రరామదాసుని మూలనామము నారాయణుఁడు. ఒక్కఁడు భార్యాపుత్రులు గలసంసార, మఱియొకఁడు వివాహములేనిసన్న్యాసి.

నామము గలదు ఇంక పితఁడు మనకధానాయకుఁ డగు శివాజీకి గురు
వయినరీతిఁ గనుఁగొందము

చిన్ననాఁటనుండియు శివాజీకి పురాణశ్రవణమునందు సమితాన క్తి
యుండె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె. అనాలిమున తుకారామ్ అను వైశ్య
సాధువు హరికీర్తన మను పక్తినిశేషమును మహారాష్ట్రమునఁ
గ్రొత్తగాఁ బ్రారంభించెను అతఁడు స్వయముగా నసామాన్య భగవద్గు
త్తుం డయినందునను సహజకలత్వ ధోరణి గలవాఁ డనునందునను |
అతనిహరికీర్తనలు మిగుల శ్రావ్యములయి విపరీతి చిత్తముల నాక
ర్షించి, వారిని ఏరాగులఁ జేయుచుండెను. ఇట్టి భగవత్కథా శ్రవణము
నందు సత్యదరము కలవాఁడయి శివాజి యెల్లప్పుడును తుకారామ్ కీర్తన
లనేవినుచుండెను తుకారామ్ కీర్తనలనే : నివిని యైహికమునందవిరి క్తికల
వాఁడయియాసాధుత్వరాములన కేగురూపదేశమునుబో, దనిశ్చయించెను
ఇట్లునిశ్చయించియొకనాఁడు శివాజి తుకారామ్ ను దనయెద్దకుఁదీసికొనివచ్చు
టకుఁ దనయుద్యోగస్థులను ధనదాన్య వస్తువాహనాదికములతోఁ బంపెను.
కాని భక్తిభాండారము సుపూర్ణముగ లభించిన యా పరమభాగవతోత్తము
నికి ఆవస్తువాహనాదికములతోను భక్తివామరాదికములతోను రాజసన్మాన
ముతోను నేమి ప్రయోజనము? ఆ నిరపేక్ష పాదురుగభక్తుఁడా ఎప్పు
వాహనాదికముల నన్నింటినిఁ ద్రిప్పి రాజనొద్దకు బంపి యుద్యోగస్థు
లతో శివాజీపేర నొకయుత్తరము నభంగము లను వృత్తంబుల వ్రాసి
పంపెను అందులో తాత్పర్య మేమనఁగా “మావంటి యరణ్యవాసుల
వలన నీకు నేమియు లాభము కలుగనేరదు. నీవలనఁ జెందవలసిన

† తుకారామ్ కవిత్వము చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించిన కొన్ని దినముల
పిదప విత్యవ్యవహారమునఁగూడ సభంగ మను పద్యములతోనే
మాటలాడు చుండె నని చెప్పెదరు.

లాభము మాకును నేమియులేదు. నీవు గామదాసులను గురువు చేసికొనవలసినది, అతనికి శరణుఁ జొచ్చిన నీకార్యసిద్ధి కాఁగలదు ' ఇది తుకారాము వ్రాసిన యిరువదిరెం డభంగముల సారాంశము. తుకారాము తేవల వైరాగ్యమూర్తి యైనందునఁ దాను రాజగురువగుటకుఁ దగినవాఁడను గానని యెంచి రామదాసును గొఱపుమని శివాజికి నుపదేశించెను తుకారాము ఉత్తరము చదివి నప్పటినుండియు శివాజి రామదాసును పెదకఁ జొచ్చెను

ఇట్లు శివాజి రామదాసును వెతకుచున్న సమయముననే యటు రామదాసు శివాజి ప్రార్థించిన స్వమతిస్థాపన యను సత్కార్యమునకుఁ దానును దోడుపడుటకును తన యుపదేశముచే నాతని దేశాభిమానాగ్నిం బ్రజ్వలించఁజేయుటకును ఇచ్చిగించి యోగ్యసమయమును నిరీక్షించుచుండెను ఒకదినము శివాజి పేటమార్గమునకై యుజ్యమురొనికిఁబోఁగా నక్కడ వృక్షములమీఁది యాకులపై దేశాభిమానమును బుట్టించుకొన్ని శ్లోకములు వ్రాయఁబడియుండెను వానిని జూచి యట్టిప్రాసాదిక శ్లోకములు వ్రాసిన కవిపుంగవుఁ డెక్కడనున్నాఁడా యని శివాజి పెదకి చూచెను గాని యశ్లోకములచే శివాజి మనసుపై నేమి పరిణామ మగునో యని చూడఁదలంచి దాఁగియున్న రామదాసు అతనికిఁ గానిపించినవాఁడు కాఁడు తరువాత శివాజి యెల్లప్పుడును నదే ద్యానమునో నుండఁగా నొకరోజుతనికి రామదాసు నొద్దనుండి యిట్లు శ్లోకమయ మయిన జాను వచ్చెను — "ఓ మహారాజా! నీ విశ్వయము మేరువువలె నవలమైరది నీవు ధైర్యమున కాధారము, అనేక జనులకు నాశ్రయస్థలము, రాజయోగివి ఎవరివలన నహోరాత్రములు అనంత్యజనులకు నుపకారము కలుగుచున్నదో నుకని ఘనతకు నాచీకలదా? ఓనరపతి! నీవు హనుపతిని, గజపతిని, దుర్గాపతిని, మఱియు భవాధిపతిని, పురందరుఁడును శక్తియు నీవృష్ట భాగంబుననుండి రక్షించుచుందురు రాజా! యశోవంతుఁడవు, కీర్తివంతుఁడవు, పుణ్యమంతుఁడవు, మఱియు సునీతివంతుఁడవు. దేశ

దేశాంతరములలోని సమాచారములు తెలిసికొనుటలో నీకుఁ గలయనుప
మేయ చాతుర్యమును నీ సువివేచనయు దానసీలతయు, సుశీలతయు
సుప్రసిద్ధములు

“మాతీర్థి క్షేత్రము లన్నియు విధ్వస్తము లయినవి బ్రాహ్మణుల
యూ - న భూము లన్నియు నవవిక్రీకృతములై లయ్యె మతంబు విలు ప
మయై పృథ్వియంతయు విప్లవపూర్ణంబయ్యె మీ హృదయములోఁ
జొడిఁబడి భగవంతుఁడు గోబ్రాహ్మణ సంరక్షణ చేయుటకు మిమ్ముఁ
బ్రేరేపించుఁగాఁక మతసంరక్షణము చేయుటకుఁ బ్రస్తుతము భూమండల
ములో నీవంటిరాజు లేఁడు. కేవలము సీ ప్రయత్నమువలననే హిందూ
మతము కొంచెమైనను నశివముగా నున్నది నీసహాయమువలననే యనేక
మతకార్యము లనుష్ఠింపఁబడుదున్నవి కల్యాణప్రదుఁడ వగు నో శివ
రాజా! నీవనేక దుష్టుల సంహరించితివి అనేకుల భయమును నివారిం
చి భయదాన మొసంగితిమి మేమిన్ని రోజులు నీరాజ్యములో నున్నను
నీకు జ్ఞాపకము వచ్చిన వారము కాము చింతలేదు నీవు సకలము తెలి
సినవాఁడవు, దార్మికుఁడవు నీకు నధిక మేమి వ్రాయవలెను? మతసంస్థా
పననము చేసినాఁ డనిన కీర్తి నీవే సంపాదించుటయును జూమా! వివిధ
రాజకార్యములలో నిమగ్నుఁడవము యుడఁగాఁ బలువని పేరంటము
వలె ఈయు త్తిరము నీకుఁ బంపించుటకు క్షమింపవలయును ”

ఈయు త్తిరము చదివి శివాజికి శరీరము పులికాంకితంబయ్యె. కాను
జేసిన కార్యములను స్మరింపి చేయవలసిన కార్యములను సూచించు విశే
షణంబులఁ జూచి యుక్తాహ పూర్వక స్ఫూర్తియు దేశముయొక్క
దీనదశను వర్ణించిన వాక్యములు చదివి యుద్వేగ పూర్వకస్వదేశాభిమాన
మును “మతసంస్థాపనకీర్తి నీవే సంపాదింపవలయు”ననిన యర్థపూరిత
వాక్యమువలన సంగీకృతకార్యము నెఱవేర్చుటకు దృఢనిశ్చయము శివాజి
మనమునందుద్భవించెను. ఈపద్యములలోఁ గల నరణ్యములోనాకులపైను
జూచిన నొక్కటయినందున ఆపద్యములను రామదాస కృతములే యవి
యెంచియతనినిరిప్పించుటకు నొకవిగయపూర్వక పత్రికతో నుద్యోగస్థులఁ

బంపెను అప్పుడు రామదాసు వచ్చి క్రీ. శ ౧౬౪౯ లో † శివాజీకి జ్ఞానోపదేశము చేసెను. ఉపదేశనవియమన గర్వదక్షిణగా శివాజీ తన రాజ్యమంతయు రామదాసున కిచ్చివేసెను. కాని సర్వసంగపరిత్యాగము చేసిన యాసన్నాస్యికి నా రాజ్యమేదులత? అతడు దీరిగి యారాజ్య మంతయు శివాజీ కిచ్చివేసి తనకొఱకయి రాజ్యమేలు మని యాజ్ఞాపించెను. అప్పటి నుండియు రాజ్యము సన్నాసిది యని చూపుటకు శివాజీ తన రాజ్యముయొక్క పతాకము కాషాయాంబరముతో సుశోభితము చేపెను ఇదియే మహారాష్ట్రుల “భగవాయోదా” (కాషాయాంబరపతాకా) యొక్క యత్పత్తి అమితగురుభక్తి గల రాజాను, రాజ్యమును వదలి వేసిన విద్వంశి యగు గురువును ఒకరికంటె నొకరిదిక సంతోషవనీయులు గదా :

ఏకాంతవాసము నిచ్చయించు రామదాసు శివాజీకి గురు వయస్సుటి మండియు సాతారాయొద్ద పరశీ యను షష్ఠత దుర్గముపై నేకాంతముగా వాసము చేయు దుండెను. అక్కడ తా నుండటాన నేకపాదువులు వచ్చుచు బోవుదుండిరి అందుచే నా దుర్గమునకు సజ్జనగద మని పార్థక శామము ప్రాప్తించెను

గురూపదేశ మైనప్పటినుండియు శివాజీ గురువును విడువలేక యతః దెక్కడికి వెళ్ళినను దాను నక్కడికిఁ బోవుచుఁ గాలమంతయు వతనియొద్దనే పుచ్చుచు రాజ్యకార్యముల యందు నశ్రద్ధ చేయుచొడఁగె. అప్పుడు రాజకార్యకుశలుడగు రామదాసు శివాజీకిఁ గృష్ణబోధిత మగు కర్మయోగము నుపదేశించి కర్మవ్యగతతయు, దుష్టగ్రహాంబును, శిష్ట పరిపాలనంబును రాజధర్మములు గాని యరణ్యములోఁ దిరుగుట కా దని బోధించి యతనికిఁ దాను రించిన “దాసబోధ” యను గ్రంథం నొసంగి దానినిఁ దనకు మాటుగాఁ జారాయణము చేసికొమ్మని చెప్పి

† క్రీ. శ ౧౬౯౧ వ సంవత్సరమున శివాజీ రామదాసువలన నుపదేశము బొందె నని మఱికొందఱు వ్రాసియున్నారు.

వంపెను. ఆ సమయమున రామదాసు శివాజీఁ జేసినబోధ “శివదిగ్విజయ”మను గ్రంథంబున నిట్లు వర్ణింపఁబడియె—“యవనులు బహుదినముల వఱకు యదేచ్ఛగా విహరించిరి, వారిని దండించుటకు హిందువులలో నీవంటివాఁ డెవ్వఁడను లేఁడు దుష్టుల యత్యాచారమువలన దేవబ్రాహ్మణుల యుద్దేవ మయ్యెను నను న్నదర్శములును త్రవ్వములయినవి దేవభక్తి విలువ మయ్యెను. ఈ సంకటకాలమందు నందఱ సుఖము లోపించినది యవనులు బహుదర్పావలను వ్యవహరించుచున్నారు. అనేక ప్రకారముల బాధలు పెట్టుచున్నారు వీని నన్నింటిని నహింసలేక రఘుపతి నిన్నఁ బింపినాఁడు నీ వీశ్వరాఁశ నంభూతుఁడవు నీవు ప్రజలకు హితము చేయవలయును ఈ సమయమునకు ననురూప మైన మతస్థాపనము చేయుట నీ కర్తవ్యము. మతస్థాపనకొఱకే జీవితమును విసర్జింపుము నిజప్రాజ్ఞము లృపించియైనను శత్రునాశము చేయుము వారినిఁ బ్రహరములచే జిర్జరభూతులఁ జేసి వారియొద్దనుండి స్వరాజ్యము తీసికొనుమా మతసీతు లను నునాదిపై రాజ్యము స్థాపించి యది నిర్భయముగాఁ జిరకాల ముండునటులఁజేయుము. మతమును గీతయు వదిలిన నేమి లాభ ముండదు తన మానరక్షణార్థమై ఖగ్గము ధరించి వైరికులము సంహరించిన వానికి రీతి జగత్తంతయుఁ బ్రసరించును (సహాయకులు) అందఱతో మిత్రభావముగా నుండి కూరుల నందఱను బోగు చేయుము ఇట్లయిక్య భావమువలన సుఖము కలుగును.

శివదిగ్విజయము శిరి! పుటము

“నీవు క్షత్రియుఁడవు గాన క్షత్రిధర్మము ననుసరించి రాజ్యరక్షణము ప్రజాపాలనము దేవబ్రాహ్మణులసేవ † మత సంస్థాపనము

† “బ్రాహ్మణులసేవ యవినతోడనే నవనాగరకులు నవ్వెదరు గాఁబోలు. కాని పూర్వము విద్యలన్నియు బ్రాహ్మణుల స్వాధీనములో నున్నందున బ్రాహ్మణసేవయన “విద్యాభిందార సేవ” యని పూర్వమర్థమిచ్చుచుఁడెననిన మాట జ్ఞాపకముంచుకొనినఁ బూర్వము బ్రాహ్మణసేవ యొంతయావశ్యమో తెలియఁగలదు

(యవనాభావము) చేయుము యవనుల గెలిచి వీవు రాజ్యభారమును గ్రహించుటయే రమువతియిచ్చు,

(రామదానస్వామి బలిరు)

ఇట్టి యుపదేశమువలన శివాజికి నమిత్ శాహముగలిగి యతఁడు నంగీకృతస్వరాజ్యనంప్తావసర కార్యము మిగుల శ్రద్ధతో జేయసాగెను.

రామదాసు రాజ్యధర్మముల సంపూర్ణముగా నెఱిగిన వాఁడు గావునఁ దనదామోధ యను గ్రంథమునందలి రాజ్యప్రకరణములో రాజ్యమును నడుపువిధము, రాజధర్మములు, ప్రజలు సుఖులై రాజభక్తి గలవారుగా నుండునటులఁ జేయు సుపాయములు, సామదానభేదదండము లచే నరివి గెలువవలసిన విధమును జితశత్రువుల నాదరించి ప్రేమ భావముతో వారిని వశపఱుచుకొను మార్గములును మొదలయిన కకకర్త లకుఁ గావలసిన ధర్మములను కడునేర్పుతో నాతఁడు వర్ణించి యున్నాడు ఈ గ్రంథముయొక్క యీ యొకభాగమే కాక కడమ గ్రంథమంతయు ననుభవపూర్ణమును, ఇమ్మతిము చిప్పిలునిట్లుగ నుండును గ్రంథవిస్తర భీతిచే నందలిభాగముల భాషాంతరము వ్రాయనొల్ల

ఉచ్చుంఖరిత్వము మదోన్మాదము, కారణములేనిది రక్తపాతము చేయుట, శత్రుత్వం నవమానించుట మొదలయిన దుర్గుణములు వీర పురుషులకు సామాన్యములుకాని రామదానుస్వామియొక్క యోగ్యరాజ ధర్మోపదేశమువలన కూరుడైన శివాజియందు నిందలి యే దుర్గుణము లును గానరాకయుండెను. శివాజిచేసిన యుద్ధములన్నియు ధర్మకల్పనల తోడను దేశాభిమానముతోడను నిండియుండినను ఆరొద్రసనమయము నందును శాంతరసమును విడిచినవాఁడు కాఁడు కొందఱింగ్లిషు చరిత్ర కారులు వ్రాసినట్లును మఱికొందఱు తురుష్కులు వ్రాసినటులను శివాజి యుద్ధములు బిండిపోటులుకావు సిడ్నెయివెన్ (Sydney owen)అను గ్రంథకారుడు తన "యాంగ్లేయ విజయప్రభాత సమయమునందలి హిందూదేశము" [India on the Eve of British conquest

శ్రీ శివాజీ చరిత్రము

అను గ్రంథమునందు శివాజీయొక్క యుద్ధములను గఱచించి యిట్లు వ్రాసియున్నాడు “శివాజీయు నతనినైన్యంబులును జేయయుద్ధములలో వారు కేవలము బుండిపోటువారివలె వర్తించలేదు శౌర్యప్రభయు వ్యదేశాభిమానమును స్వమత శ్రద్ధయువారుచేయు కార్యములయందుగానవచ్చుచుండెను ఈ గుణములుచూచియే వారు [మరాఠా సైనికులు] శహాజీ కొమారుని [శివాజీని] ఈశ్వరసంకేతముచేతను ఈశ్వరప్రసరణచేతను తమ్ము పరబాధనుండి విముక్తులఁ జేయవచ్చిన యవకారపురుషునిగా నెంచిరి. శివాజీయు నతని ప్రధమసహచరులను దామట్లు తురకలతోఁ బోరాడుటవలనఁ దాము మతహితమును లోకహితమును జేయుచున్నామని నమ్మిరి అట్లు వారినుకొనుట నయుక్తికమే”†

ఇట్లొకమీఁద శివాజీయొక్క జీవితములో నెచ్చటఁజూచినను రామ దాసుచిహ్నులు గానపించును ఈ సాధుపుంగవుని చరిత్ర యత్యంతరమృతమైనది కాని యచ్చట నధికము వ్రాయుటకు వీలులేదు. ఆయన చేసిన యువదేశములలో నొకటి రెండు ఈ క్రింద వచ్చి యీ భాగము ముగించెదము

“ఇక దుర్లభమైన జైత్రధర్మమెట్టిదో వినుము, మృత్యువునకు తయవడువాఁడు జైత్రధర్మమును అవలంబింపఁగూడదు ఇట్టివాఁడవ్య

† Shivaji and his people even in their warfare by no means were mere bandits Ahalo of hereism, patriotism and religious zeal invested their proceedings and induced them to regard the son of Shahaji as a predestined, devinely favoured, indeed as an inspired deliverer. † † † Both Shivaji and his original followers might well hold and did hold that in waging war after their own fashion with the Mosalmans, they were doing both God and man good service.”

మార్గములవలనఁ బొట్టనింపుకొనుటయే మేలు సగఱకువెన్నిచ్చువానికి నిహమునందు దుష్కర్తయుఁ బరమునందు నరకంబును గలదు. యుద్ధములో శత్రువులఁ జంపుచుఁ జంపుచు మృతుఁడైన వానికి నదగ్గరిగలదు. శత్రుహాననముచేసి యింటికి వచ్చిన పీరుఁడే సౌభాగ్యముల ననుభవించుటకు యోగ్యుఁడు పిరంగిలోని యినుపగుండు నిర్భయముగా శత్రు సైన్యమధ్యమునకుఁ బోయినట్లు శత్రువులలోనికి భయమువిడిచి పోవలయును. పురుషుఁడు సాహసమును బరిత్యజింపఁగూడదు కాని దేశకాల పాత్రవివేచన చేసి సాహసము ప్రకటింపవలయును "

"అనేకజనుల నొక్కచోటికిఁ గూర్చవలయును వారికి సువిచారము నేర్పవలయును. మిక్కిలి సాహసముతో శత్రువులనుఁ దండు వెడలవలయును సంపాదించిన రాజ్యమును రక్షించుకొవలయును. తరువాత అధికరాజ్యము సంపాదించవలయును ఇట్లు జగత్తంతయు మహారాష్ట్రరాజ్యము స్థాపించవలయును ' అని శివాజితో జెప్పెను.

"శివరాజు [శివాజి] యొక్క రూపమును, దీర్ఘాలోచనమును, ప్రతాపమును జ్ఞాపకముంచుకొనుము " †

ఇట్లొకమీద శివాజి చేసినయన్ని కార్యములకును ముఖ్య సూత్రధారుఁడైన రామదాసునకును శివాజికిని గలిగిన గురుశిష్యసంబంధము వర్ణించి మూలచరిత్రమునకుఁ బోయెదము

† ఈ వాక్యము శివాజి కొమారుఁడైన సంభాజికి రామదాసు చేసిన యువదేశములోనిది

అఱవ ప్రకరణము

అఫజల్ ఖానుని వధ

శివాజి విజాపూరు రాజ్యములోని కోటలను స్వాధీన పఱచుకొను చున్నాఁడనియుఁ దిన్నతిన్నఁగా రాజ్యమంతయు దోచుకొనుచున్నాఁ డనియుఁ దనయొద్ద సైన్యమును భాండారమును దినదినమును వృద్ధిపఱచు చున్నాఁ డనియుఁ దుఁద్రిచేసిన యువదేశములను లక్ష్యపెట్టక యవన ప్రభుత్వమును నాశముచేయఁ దలంచినాఁడనియు శివాజిచర్యలను గుఱించి వెంటవెంట వచ్చు సమాచారముల వలన విజాపూరు నవాబును ఆతని భార్యయు నక్కడి సరదార్లను విశ్వయముగాఁ దెలిసికొనిరి ఇఁకమీఁద శివాజిచర్యలయెడ నుపేక్షభావముతో నుండిన రాజ్యమునకు మోనము వచ్చునని తలచి నవాబు శివాజిని నోడించుటకయి యొక గొప్ప సైన్యముఁ బంపవిశ్వయించెను అప్పుడు అఫజల్ ఖాన్ అను నొక వృద్ధామాత్యుఁడు “శివాజి యన మన కొక లక్ష్యమా? మీయాజ్ఞ యైన యెడల నాదొంగతేనిఁ బెడతెక్కలు కట్టి యేలినవారి యెరుటకుఁ దేఁగలను ” అని గర్వవాక్యములను బలికెను, అప్పుడు నవా బామాటలకు నుతసించి యతనివెంట నైదువేల గుఱ్ఱపు రౌతులను, ఏడు వేల కాల్పుల మును, మంచిఘోరంగులను, గావలసినంత సామగ్రియు నిచ్చి యాయుధ జాల్ ఖానుని శివాజి పైకి దండుపంపెను. అతఁడు వర్షాకాలము ముగియఁ గనే క్రీ శ ౧౬౫౯వ పెద్దెంబరు నెలలో మహావైభవముతో దండ యాత్ర వెడలెను, పూనాపట్టణమునకుఁ దిన్నఁగాఁ బోక యఫజల్ ఖానుఁడు త్రోవలోనున్న పట్టణములను దోచుకొనసాగెను. తుఱుజాపూరు పండరపూరు మొదలయిన హిందూక్షేత్రములను గొల్లగొట్టి, యచ్చటి దేవాలయముల నన్నింటిని బాధుచేసెను.

శివాజి రాజగడ మనుకోటలో నుండెను అప్పజాల్ ఖానుడు ప్రచంద్ర సైన్యముతో వచ్చుచున్నాఁ డని విని శివాజి రాజగడము నుండి బయలుదేఱి ప్రతాపగడ ము బలవంతమైన దుర్గమునకుఁ బోయెను. ప్రతాపగడ మనుకోటకుఁ జొట్టు నరణ్యముండుటవలన నది శత్రువులకు దుస్సాస్యమై యుండె. శివాజి తనసరదారుల నందఱును బిలిపించి నభివేసి భయంకర శత్రువును నెదిరించు నుపాయంబుల నిశ్చయించెను. చుట్టుపట్ల నుండు సైన్యంబుల నన్నింటినిఁ బోగుచేసెను జిండిరామ్ దికిఁ బంపిన సైన్యంబుఁ బిలిపించుకొనెను దుర్గముల నన్నింటిని బాగు చేయించెను శివాజి యరణ్యములోని ప్రతాపగడమునకుఁ బోయినఁ డని విని యప్పజాల్ ఖాను పునఃపట్టణమునకుఁ బోవుటమాని ప్రతాపగడమునకుఁ బోవసాగెను అతఁడు వాయూ యు శత్రుమునకుఁ బోయి యక్కడి దేవాలయాలను, జనులను దోచుకొనెను శివాజి చొచ్చి యున్న యరణ్యప్రదేశము బహుమర్దిట మైనది యని యచ్చటఁ బూర్వము నుబేదారుగానున్న యప్పజాల్ ఖానుకిఁ దెలిసి యున్నందున యుద్ధము చేసి శివాజిని గెలుమట యశాధ్యం బని యెంచి యాతఁడు యుక్తిచేతను మోసమాచేతను శత్రుని గెలువ నిశ్చయించెను ఇటు నమ్మించి శివాజిని భుగవణుపఁడలఁచి యాయనవీరుడు దత్తాత్రీ గోప నాథుడను †నరామబాపని శివాజియొద్దకుఁ బంపెను.

అటు ఖానుడు మోసము చేయఁదలఁచిరటలనే యటు శివాజియు ఖాను మోసపుచ్చ నిశ్చయించెను అతఁడు ఖానున కిట్లు వార్త లుపుచు వచ్చెను "మీవంటి కూర సేనానితోఁ బోరునంత సామర్థ్యంబు మాకు

† నానాఫడనివీరునకు నమకాలిఁడును అతనికిఁ బ్రబలప్రతిస్పర్థియు మహారాష్ట్ర దేశమునను జన్మించిన రాజ్యకార్యమంధులతో నొక్కఁడును సగుసభారాము వంతుఁడొకఁడనకు నీదత్తాత్రీగోప నాథుడు మూలపురుషుడు.

లేదు మే మనేకావరాధములఁ జేసినందున నవాబుగారికి మాయెడల మిక్కిలి కోపము కలిగియున్నది అయినను మీవంటివారు నాయెడల ననుగ్రహము పుట్టనటుల నవాబుతోఁ జెప్పినయెడల నాయవరాధములన్నియు వారు క్షమింపఁగలరు. మీరు నాయందనుగ్రహము కలుగునటుల నవాబుతోఁ జెప్పెడి యెడల నే నీ రాజ్యమంతయు దేవరవారి స్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నాను" ఇట్టివార్త లంపుచుఁ దాను జేయవలసిన నన్నాహము చేసికొనుచుండెను. ఇంతలో ఖానునియొద్ద నుండి మరాఠారాయబారి వచ్చినఁ దిని విని శివాజీ వాని నెదుర్కొనుటకై దుర్గము దిగి ఫాద్ అను గ్రామమునకు వచ్చెను. ఇద్దఱు కుళలప్రశ్నలయిన తరువాత రాయబారి ఖానుఁడు నీ కిట్లు చెప్పుమనె నని శివాజితో విల్లనియె:- "మితండ్రి యైన శహాజీకిని నాకును అనేక సువత్సరముల నుండి స్నేహమయినందున నీ యెడల నాకు స్నేహభావమే కాని వైర భావము లేదు నీ కనుకూలముగా సులతానుతోఁ జెప్పి నేను నీవు గెలిచిన కొన్ని యూళ్ళు నీకు జాగీరుగా రప్పింపఁగలను." అందుపై శివాజీ యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను "ఖానుసాహేబుకు నాపైఁ బ్రేమయున్న దనియు వారు నాకురహిత మెన్నఁడును నేను రవియురాలఁ దెలియును. ఖానుసాహేబుగారు చెప్పినటుల మాకు జాగీరులు దొరుకునెడల నవాబు యొక్క యాజ్ఞలో నుండుటకు నాకు నే యభ్యంతరము లేదు. నేను మొదటనుండియు ఎవఁబుయొక్క యాజ్ఞాధారకసామంతుడను గనుకనే యనేక రాజద్రోహాలగుసాశేగారుల రాజ్యములనునవాబువక్త నేనుసంపాదించినాఁడను. ఆ రాజ్యమంతయు నవాబు కియ్యఁగలను" మొదటి రోజిట్లు సంభాషణ జరిగి యా రాయబారి బసకు వెళ్ళెను

రాయబారి వెళ్ళిన తరువాత శివాజీ తనమీఁదికి వచ్చిన మహాసంకటము నెట్లు తప్పించుకొనవలయునో యని చింతింప చింతాక్రాంతుడయి యుండెను. అప్పు డాతఁడు తన యిష్టదేవు యగుభవానినిఁ బ్రార్థింపఁ దొడఁగె. ప్రార్థింపఁగా నతని దేహమునందు దేవి ప్రవేశించి "వత్సా! నీకింత చింతయేల! నీవు నా దుష్ప్రసాదము గలదు నీసంకటముల

వచ్చింటిని దూరము చేయఁగలదాన"నని పలికెనట + దేవివచనములు విన్నతోడనే సరదారులఁదఱును మఱింత దైర్యముగలవా రయిరి. శివాజియు నధికోత్సాహముతో ఆ రాత్రి హిందువును బ్రాహ్మణుఁడను నైన రాయబారి బనకుఁ బోయెను. అదినఱకు రాయబారి యొక్కయు, రాయబారి వెంట వచ్చినవారియొక్కయుఁ బరామర్శ బహుశ్రద్ధతోఁ జేయుచుండిరి. కాని రాయబారియొక్క బన యతవివెంట వచ్చిన మనుష్యులు దిగినచోటికి దూరముగా ముండునటుల నేర్పాటు చేసి యుండిరి. అట్టి రహస్య స్థలమునకుఁబోయి రాయబారికిఁ దియ్యనిమాటలుచెప్పి యుక్తిప్రయుక్తిచే అఫఘాన్ ఖానుని మనసులో మన్న ద్రోహాచ్చ యతవివలనఁ దెలిసికొనెను క్రియక్తిచే మోసపుచ్చి శివాజినిఁ బట్టుకొని బోవలయు ననియు, నీ లయినయెడఁ జంపవలయు ననియు అఫఘాన్ ఖానునికి విచ్చుకలదని యా రాయబారివలన శివాజి తెలిసికొనెను అప్పుడు శివాజి యా రాయబారి మనసు తనకు వనుకూలముగాఁ గరఁగింపవలయు నని యతనితో వి ట్లనియె — "ఖానుసమనసు విర్మలముగా లేదు మీరు బ్రాహ్మణులు. మాకు దేవతలు గోవులుబ్రాహ్మణులు అతిసెఱ్ఱులు. యవనుల వాద ముండి గోబ్రాహ్మణుల సంరక్షణ చేయుటయు, హిందూ మతమునకుఁ బ్రాప్తమైన దిర్దికను నివారించుటయు, హిందూ స్వరాజ్యము స్థాపించుటయు, మా ముఖ్యోద్దేశములు గనుక మీరీ సత్కార్యమందు నాకు సహాయంబు చేయవలయును ఈ కార్యమునకై "హివరే" యనుగ్రామము వంశవరంపరగా జాగీ రియ్యఁ లము " ఇట్లు చెప్పినమాటలు విని

+ శివాజి దేహమునందు దేవి ప్రవేశించి దైర్యపుమాటలు చెప్పిననంగతి యన్ని మహారాష్ట్రబలవీరిలోను వ్రానియున్నది ఇది శివాజియొక్కయుక్తులలో నొక యుక్తియని తోచెడిని అప్పటి సైనికులందఱును సరదార్లందరును పిచ్చినమ్మకములు గలవా రయినందున మహాసంకట సమయములందు వారికి దైర్యము కలుగుటకై తనయందు భవాని ప్రవేశించి బహిష్కము చెప్పునని తెలుపుచుండెను ఇట్టి సంగతులకు రామదాసస్వామివారును నమ్మకొను చుండిరని తోచెడిని

కొంత మతాభిమానమువలనను, గొంత యాశచేతను, ఆ రాయబారి మనసు కరగెను అప్పుడు శివాజీకిని, ఆ రాయబారికిని, గొంతసంభాషణ జరిగి రాయబారి యిట్లనియె “అఫజల్ ఖాన్ మహాదుర్గార్గుఁడును, గవర్నియు అయినను దనతో బుద్ధివైభవమున నమానుఁడు లేఁడని యతనికి మిక్కిలి గర్వము కలదు కాన నతనిని నమ్మించి భంగపఱువవచ్చును అతనినిఁ గోటక్రిందికి రమ్మచినను వచ్చును” ఇట్లుతఁడు వెప్పఁగా శివాజీ తనకు ఒత్వాసపాత్రుఁ డగు కృష్ణాజిభాస్కరుఁ డనువానిని బిలిపించి ముగ్గురును యోజించి, మోఁపుచ్చ వచ్చిన ఖానుని కోటక్రిందికి యుక్తిచేఁ బిలిపించి మోసపుచ్చి పంపవలయు నని శ్చయించిరి ఇట్లు నిశ్చయించి నారు తమతమ బసలకుఁ బోయిరి.

రెండవనాఁ డందఱు చూచుటకునై శివాజీయు రాయబారియు నొకరినొకరు కలసి వి రాయబారపుమాటలు మాటలాడినటుల నటించిరి. తరువాత రాయబారి యక్కడనుండి వెడలెను అతనివెంట శివాజీ తనరాయబారి యని కృష్ణాజి భాస్కరునిఁ బంపెను. వారిద్దఱు వాయాయనుపట్టణములో అఫజల్ ఖానుని కలిసికొనిరి పంశాజీగోపీనాథుఁడు (ఖానుని రాయబారి) ఖానునకు శివాజీని గుఱించి కొన్ని సంగతులుచెప్పి యిట్లనియె. “శివాజీ సామర్థ్య మెంత! మనవైన్యమును, బరాక్రమమును, జూచి యాతఁడు భయపడి పోయినాఁడు. గాన నతనికి నభయ మొసంగినయెడల నాతఁడు తనంతటఁదాను మనస్వాదీన మగును. మిమ్మును స్వయముగావచ్చి చూడవలయు నని యతనికి విచ్చగలదు కాని యాతఁడు పిఱికి యైనందున నమ్మి యిక్కడికి రాఁజాలకున్నాఁడు. మీరే కోట క్రిందికి వెళ్ళినయెడల నాతఁడు దిప్పక తమదర్శనమునకు రాఁగలఁడు ఒకసారి మీరొకరినొకరు చూచుకొనువఱకే యతనికిఁ గొంచెము భయము కలిగియుండును ఒకసారి యాతఁడు మిమ్మును జూచి మాట లాడినయెడల నాతనికి మీయెడల నమ్మిక కలుగును అందుపై నాతఁడు మనశిరములోనికిఁ గూడ రాఁగలఁడు” అఫజల్ ఖానునికిఁ దన తెలివితేటలను గుఱించియు, చాకచక్యములను గుఱించియు, మొద

అనే యధికగర్వముండెను అందువలన వకీలు (రాయబారి) చెప్పినమాట లన్నియు నాతఁడు నమ్మెను. ఇదియుఁ గాక యామోసగాఁడు తనమనంబున విట్లు తలంచెను. “శివాజీ పంపిన వత్తమానము చూడఁగా నాతఁడు వచ్చి స్వయముగా నాస్పాదీన మగునటులఁ దోచుచున్నది తనంతట తానే నాచేతిలోఁ జిక్కినియెడల నొకసారి నమ్మి నాయొద్దకు వచ్చిన యా పొట్టిమరాట సరదారును నేను పోవెత్తునా? దీర్ఘ దేహుఁడను, దీర్ఘ బాహుఁడనగు నా కౌఁగిలింతలోఁ జిక్కినయెడల నాతఁ డెక్కడికిఁ బోఁగల వాఁడు?” ఖానుఁ దీట్లుతలంచెనేగాని తానుపంపిన రాయబారియే శివాజీలోఁ గలసియున్నాఁడనిన సంశయము గర్వముగ్గుఁడగునాతనికిఁ గలిగి వదేశాదు, ఇట్లు తలంచి ఖానుఁడు దురముక్తింద శివాజిని గలిసికొనుటకు సిద్ధుఁడయ్యెను. మిగుల కష్టముతోఁ దనపైవ్యమంతయు జూపశియను పర్యతప్రదేశమునకు నెక్కించి యక్కడ మహావైభవముతో విడిపెను. అంతకుఁ బూర్వమే శివాజి ఖానుని యేనుంగులకును గుఱుములకును బంటులకును కావలసిన వస్తువులన్నియు దొరకునటుల నేర్పాటులుచేసి యుండెను అందునకు ఖానుం డెంతయు సంతసించెను.

ఇటు శివాజి ప్రతాపగదముక్తిందఁ గొన్ని వృక్షములు కొట్టించి గొప్పయంగణము చేసి యందు ఖానునిఁ గలియుటకై యొక్క భవ్య మైన మండపము నిర్మించెను ఆ మండప మంతయుఁ జిత్రవిచిత్రములైన చక్కని పదార్థములతో వలంకరింపఁబడెను పైనికులు, పైన్యాది వతులు సరదారులు మొదలయినవారు వారివారి యధికారముల ప్రకారము గూర్చుండుటకై వేలువేలుస్థలములు నిర్మింపబడియె. ఖానుని పైనికులు కొందఱు వచ్చి యద్వితీయముగా నలంకృతంబైన యామండపంబుఁ జూచి మిగులసంతసించి యజమానియొద్ద శివాజిప మిక్కిలి కొనియాడిరి.

ఇట్లు పైకి ఖానునియనుగ్రహము గోరువానివలె నటించుచు నతనిని మోసపుచ్చుటకు శివాజి కొన్ని యుక్తులు పన్నెను. చుట్టు సున్నయడవిలో నక్కడక్కడఁ చనపైనికుల మంచెను అపజార ఖానుఁడు పచ్చుటకుఁ గొన్ని చెట్లుకొట్టి చేసిన త్రోవ తప్ప యితరత్రోవ లన్నియు మాసి

వేయించెను. కొంకిణదేశమునుండి వచ్చిన నేశాజిపాలకరుని నతని ప్రచండ సైన్యముతో దుర్గమునకుఁ దూర్పుదిక్కున నువించి విజయసూచకంబగు శృంగధ్వని వినినతోడనే యడవిలో నుండి వెడలి నమీవమున నున్న తురకల సైన్యముపై నెకాయకి పడి నాశము చేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించెను. పేషవా యగు మోరోపంతును బిలిపించి సైన్యముతో నరణ్యములో దాగియుండు నట్టను, కోటపై నైదుఫిరంగులధ్వని యైన తోడనే జాపశీయొద్ద నున్న యవన సైన్యమును జెండాడునటుల నియమించెను.

ఇటుల శత్రు సైన్యములను నొక్కసారి చెండాడు నుపాయంబులు చేసియు రాజ్యకార్యకళంఁదగుటచే శివాజీ తనకే యొకవేళ మోగము సంభవించినయెడలఁ దన సైనికులు చేయవలసిన కార్యములను గూడ విర్తయించెను తాను బిడినప్పటికేఁ గాను బ్రారంభించిన కార్యమునకు భంగము కలుగకుండ మహారాష్ట్ర రాజ్యము నడుచునటుల నేర్పాటులఁ జేసెను దుర్గముయొక్క ప్రతిద్వారమునందును దగిన సైనికుల నుంచెను పింహద్వారములో గొప్పగొప్ప సరదార్లను రెండువేల సిబ్బందియు విలిపెను పేషవాను ఇతర సరదారులను బిలిపించి తన తల్లియగు జిజాబాయిని, కొమారుఁ డగు సంతాజిని వారికి స్వాధీనపఱిచి యిటులఁ జెప్పెను — “మే మీజూదము ప్రారంభించినారము ఇఁకగునో యటగునో; శ్రీకృపచే యశంబు గలుగును ఒకవేళ నాకేపైన మోసముకలిగెనేని మీరు దైర్యము వదలక నేను నియమించిన ప్రకారము శత్రుమథనము చేయవలయును.

ఖానునిఁ గలియఁ బోవలసిన దినము వచ్చెను. ఆ దినము ప్రొద్దున లేచి శివాజీ మంగళస్నానము చేసి దేవబ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి, తల్లియగు జిజాబాయికి నమస్కరించెను. అప్పు డాయమ కుమారుని దీవించి యిట్లనియె. “ఈ దుష్టుఁ డగు ఖానుఁడు వీయన్నయగు సంతాజిని మోసపుచ్చి చంపెను ఆ వగ తీర్చికొనుము దేవీభవాని వీకు యశంబు వొనంగునుగాక” ఇట్లా వీరమాతవచనంబులు విని యావీరపుత్రుండు పులకాంకితాంగుం డాయెను

తరువాత శివాజి కవచమును ధరించి దానిపై నంగీ మోదకమునభి తొడుగుకొనెను శిరమున శిరస్రాజము ధరించి యందుపైని ముగ్ధా పిల్లి కొనెను కుడిచేతిలో నంగీదాటువఁ జిన్నకత్తి దాచికొని యెడమ చేతిలోఁ బులిగోళ్ళు దాచియుంచెను ఇట్లు కోటదిగి వెళ్లుటకు సిద్ధుడై శివాజి ఖానునకిట్లు వర్తమాన మంపెను “మీ మిక్కడినుండి సభాస్థల మునకు బయఁదేలు చున్నాము. మీ రక్కడినుండి బయలుదేలి రావలసివది.”

ఇట్లు వార్త వచ్చినతోడినే ఖానుఁడు పదునేనువందల గుఱువు రాతులఁ దీసికొని శివాజిని గలసికొన బయలుదేఱెను అతఁడు కోటకొక యరమైలు దూరమున నుండఁగా నతనిరాయబారి యగు ఎంతాజిగోపీ నాథుఁడు వచ్చి “ఇంత గొప్ప సైన్యముతో వెళ్ళినయెడల శివాజి బెదరఁ గలఁడు, అతఁడు భయముచే మిమ్మును గలసికొనఁడు కాన మీ రీసైన్యం బంతయు విక్కడనేయుంచి యొక సశస్త్రుఁడైన భటుని వెంటదీసికొని వల్లకిలోఁ గూర్చుండి సభాస్థలమునకు వెళ్ళవలయు నని నా యభి ప్రాయము” అని చెప్పెను. ఖానునకుఁ దనసామర్థ్యంబునందవరిమిత మైన విశ్వాసముండెను తన కత్యంతశక్తి గలదనయుఁ దనకంటె మోసమునందు గట్టివా రెవరును లేరనియు నతనికి గర్వ ముండెను. గానఁ దాను మోసపుచ్చుటకు మాటుగాఁ ద న్నేశత్రువు మోసపుచ్చు ననినమాటయే యతనికిఁ దోచినదికాదు. శత్రువుచేతఁ జిక్కుచున్నాఁ దనినయాశచే నంధుండయిన యాయవనుఁడు అసనమ్మక మన్నమాట యిటుంగక, స్వరక్షణమునకై సాధారణముగానందలు చేసికొను నేర్పా టుల నైనను లక్ష్యపెట్టక, తన రాయబారియేశత్రునిచే భేదించఁబడియే ననిన సంశయంబైనను లేక, యారాయబారి చెప్పినటుల నాతఁడు వడచు కొనుచుండెను.

రాయబారి చెప్పినటుల నొకభటునితో అఫజల్ ఖానుఁడు సభా స్థలమునకుఁ బోయెను కాని యవివటకు శివాజి యక్కడికి రానందున ఖానుఁ దద్దెర్ఘ్యపడి శివాజి యొక్కడ నెక్కడ నని యడుగఁజొచ్చెను.

ఇంతలోఁ గోటక్రిందికి నొక్కబంటుతో దిగుచునున్న శివాజీని జూచెను. అతనివెంట నున్నవాఁడు తానాజీమాలసురే యను కూరపిరాగ్రేసరుఁడు. ఈ తానాజీ నడుమునకున్న రెండుబద్గములు తప్ప శివాజీవెంట నేమియు శక్రము లేనటుల ఖానునకుఁ గావించెను. శివాజీ సభాస్థలమునకు వచ్చియు ఖానునికి మిక్కిలి భయపడి యతని యొద్దకు వచ్చుటకు సందేహించు చున్నటుల నటించెను అదియే యొకకారణముగాఁ గైగొని రాయబారి యగు పంతాజీ గోపీనాథుఁడు మీయొద్ద శస్త్రధరుఁడై యున్నభటు విఁజూచి శివాజీ మీ యొద్దకు వచ్చుటకు సంశయించుచున్నాఁడని అపజూల్ ఖానునితోఁ జెప్పి యాభటుఁడు కొంతదూరముగా వెళ్ళునటులఁ జేసెను తన యాజానుబాహు శరీరము ముందిట శివాజీయొక్క వామనమూర్తి యొక లెక్కలోనిది కాదని తలంచుచుఁ దనయొద్దకు రా వెఱచుచున్న శివాజీయొక్క పీఠీకితనమునకు నవ్వుచు ఆయవనుఁడు తనరాయబారి చెప్పినటులెల్ల నడచుచుండెను బంటు తొలఁగినవెంటనే శివాజీ ఖానుని యొద్దకు రాఁ దొడఁగెను. అపజూల్ ఖానుఁడు ప్రత్యుత్థానం బాచరించి రెండుమూఁదడుగులు ముందునకుఁ జొరికి శివాజీని గలిసికొనెను. ఒకరినొకరు కుశలప్రశ్న లడుగుకొని మిత్రభావమును వెల్లడించుటకై వారొకరినొకరు కౌఁగిలిండుకొనిరి ఇంతలో అపజూల్ ఖానుఁడు దన్నుఁ జేతితో ముందునకుఁ దీసి యెడమ చేతిక్రింద నొత్తిపట్టినాఁడనియు వికకొంచె మాలస్యము చేసినయెడల ఖానుఁడు దన్ను బాకుచేఁ బొదుచుననియు చూచి శివాజీ తనయంగచావల్యముచేతఁ దనశరీరమును వాఁకొఁగిటనుండి తప్పించుకొని తన చేతిలో దాచికొనిన పులిగోళ్ళు కానుని పొట్టలో గ్రుచ్చెను ఖానుఁడు వెంటనే పెద్దపెట్టున, మోసమురామోసము అని యఱచెను. తన యొఱునుండి కత్తితీసి శివాజీ శిరస్సుపై దెబ్బ వేసెను. కాని శిరస్సుపై శిరస్త్రాణమున్నందున గోధుమగింజ త కాటు పడునంత దెబ్బయే శివాజీకిఁ దగిలెను. ఇట్లాదెబ్బ తప్పించుకొని శివాజీ తన కత్తిదూసి కానుని భుజముపై దెబ్బతీయగా నాతనిశరీరమునందుఁ

గవచము లేనందున నా కత్తి యాయవనుని గర్భమును ఎగ్గి వెంటనే అఫజుల్ ఖానుడు గతప్రాణుఁ డయ్యెను ఈ మోసమును గనిపట్టి ఖానుని వెంటఁబున్న నయ్యదీబందు అనుభయము శివాజిపైకిఁ దఱుముకొనినవ్వెను కొంతవఱ కా స్వామిభక్తుండు శివాజీతోను తానాజితోను బోరాడి స్వామినిమిత్తంబు దేహంబు నమర్పించెను ఈ భటునితో వీరిద్దఱుఁ బోరాడునపుడు పాలకీ మోసికొని వచ్చిన బోయిలు అఫజుల్ ఖానుని ప్రేతమును పల్లకిలో పెసికొని తీసికొనిపోవసాగిరి. కాని దానికిఁ గొందఱు మరాఠసదాదు లడ్డపడి ఖానునిశిరస్సుఁ గోసికొని కోటపైకిఁ దీసికొని పోయిరి.

ఇన్ని కార్యములు జరుగువఱకు మూడుజాములవేళ యయ్యెను. శివాజి యుఘముగాఁ గోటపైకిఁ బోయినతరువాత సుకేంద్రవరము పుంఁగున వేయించిరి శృంగముల నూడించిరి ఈ శబ్దముల విన్నతోడనే నలుదిక్కుల నుండియు మరాఠావీరు లడవినుండి బయటదేటి ఖానుని నైస్యముపైఁ బడిరి ఖానునిసైనికులకు గుఱ్ఱముల నెక్కుటకుఁగాని, శత్రుముల నవరించుకొనుటకుఁగాని, వ్యవధి చిక్కినదికాదు అన్ని దిక్కుల నుండి మరాఠ సైనికులు చెఱాడుట వలన భయభ్రాంతులై యివనవీరులు పాటిపోవఁజొచ్చిరి కోటకు సమీపమునందున్న పదునైదువందల సైన్యమును నేతాజి పాలకిరుఁ డువీరుఁడు ఘోరముగా నుమార్చెను ఇది “శత్రు బులు మన కప్పగించి శరణుచొచ్చిన శత్రుసైనికులఁ జంపక రక్షింపవలయును, అనావశ్యముగా రక్తపాతము చేయవలదు” అని శివాజి వార్త యుపినందున జూశీవైపున నున్న ఖానుని సైన్యమును మోరో పంతు పింగళే యంతగాఁ జెందాడినవాఁడు కాఁడు విజాయరము నుండి వచ్చిన ప్రపంచసైన్యం బిల్లు చెల్లాచెన రైనుమిన శివాజీ సుఖ్యద్రవ్యంబును, యుద్ధిగామగ్రియు, నాలుగువేల గుఱ్ఱములును అయిన యేనుఁగులును, వెయ్యి లొట్టపిట్టలును, ఎడ్లబండలతో ననేక ఫిరుగులును దొరకెను

శత్రుపైఠికులలో నందఱకును ఆ యరణ్యప్రదేశంబు క్రొత్తది యగుటచే వారందఱును ద్రోవలు దొరకక యన్నాహారంబులు లేకయే యరణ్యంబులోఁ దిరుగుచుండిరి వారికి నభయదానం బిచ్చి వారిని తన యొద్దకుఁ బిలిపించుకొని యన్నవస్త్రాదు లిచ్చి తనయొద్ద నుండుట కొప్పుకొనిన వాండ్రకుఁ దగినవను లిచ్చి యితరులను వారివారి దేశంబు లకుఁబంపెను. వారిలో రఘురూరరావుఘటగే యను మరాఠాసరదారుం దొకఁ డుండెను అతనితండ్రియు, శివాజితండ్రి యగు షహాజీయు ఘోరముగా నుండిరి గాన శివాజి యతనిని మిగుల గౌరవించెను విజా పురములోని యుద్యోగము వదలుకొని తనయొద్ద నుండుమని యతనికి శివాజి యెంతయో చెప్పెను. కాని యాతందొప్పినవాఁడుకాఁడు. అయినను నతనికిఁ దగినట్లు కానుకలిచ్చి శివాజి యాతనిఁ బంపెను.

ఖండోజీ కాకడే యను నొకమరాఠసరదారుఁడు ద్రవ్యలోభము చేత శత్రువులకు వకుఁడై, శివాజికిఁ దెలియకుండ అఫజల్ ఖానుని భార్యాపుత్రులను దొంగత్రోవలఁ దీసికొనిపోయి సురక్షితముగా కర్ణా డలోఁ జేర్చెను. ఈ సమాచారము శివాజికిఁ దెలిసినతోడనే వానినిఁ బిలిపించి శిరచ్ఛేదము చేయించెను.

శివాజి యిట్టిమహానంకటము నుండి తప్పించుకొని సుఖముగ దిరిగి వచ్చినాఁడని సంతసించి జిజ్ఞాసాయి తన కుమారునికి దృష్టితీసి “నాయనా! నీయన్నయైన సంభాజినిజంపిన అఫజల్ ఖానుని పగతీర్చి కొంటివి. నేను నిన్ను మరలఁ జూడఁగలిగితిని, ఇదియే మనకు సువర్ణ దినంబు” అని గదదస్వరముతోఁ బలికెను. తరువాత శివాజి విశేషముగా దానధర్మములు చేసెను. తమ పరాక్రమముఁ జూపిన సరదారులను బంటు లను గౌరవించి, కొందఱకుఁ బల్లకీలు, కొందఱకు చత్త్రవాసురములు, కొందఱకు సువర్ణకంకణములు, ఇట్లు వారివారికిఁ దగిన బహుమానంబు లొసంగెను గాయపడిన వీరులకు నొషధోపచారంబులు చేయించె. యుద్ధములో మృతులైన వారికుమారులఁ బిలిపించి వారికి వారితండ్రులయ్యుద్యోగంబు లిచ్చెను మృతులైనవీరుల కొడుకులు చిన్నవయస్సుగల వా

ప్రతిపక్షముల వారైన భార్యకు వర్తకములు చేసివేయవలెను. ఇట్లు శివాజీ తమ సైనికులందఱును నడవించునటులఁ జేసి శత్రుసైనికులను దొంగడు నటుల జేసెను. రాయబారి యగుఁజాతిగోపినాథ బోకిలునకు హివరే యను గ్రామము నడవకరంబుగాఁ జూపతి యిచ్చెను (౧౬౫౯)

అపజాల్ ఖానుడు చచ్చినపుత్తాంతమును, సైన్యము లన్నియు మోరంబుగా నశము జేరిన సమాచారము నాల్పరోజు విజాపురంబు లోఁ దెలిపెను. ఆ వార్త వినినతోడనే యచట వారందఱును మిక్కిలి చింతాక్రాంతులైరి నవాబు నవాబుకల్లియు దుఃఖపరవశులైరి. నవాబువిద మూడురోజుల పాటు భోజనమే చేసినది కాదట. సరదా ర్థదఱు దుఃఖితులైరి కాని వాలో వారికిఁ బరస్పరమత్సరంబులును వైరంబు లును నున్నందున శత్రుపరాభవమునకు నెప్పుడును వెళ్ళ విచ్ఛయించిన వాడు కాదు.

ఈ ప్రకరణము ముగించుకొని బూర్వము, అపజాల్ ఖానుని జంపుటకు శివాజీ యుపయోగించిన కుట్రను గుఱించి కొంత వ్రాయ వలసియున్నది దీనిని గుఱించి మరాఠచరిత్రకారులు శివాజీని స్తుతి యించి యున్నారు. యశవ చరిత్రకారు లత్యంతపీడముగాఁ దీర్చి యున్నారు. గ్రాండ్ డివేనంటి యింగ్లీషు చరిత్రకారుడు ఈ కార్యము చెడదనియు లేక మంచి దనియుఁ జెప్పక మూకభావముతో నూరకుం దెమే. ఇట్లు వివిధఃనులు వివిధ రీతులుగా వర్ణించుచున్న కార్యముగుఱించి మనము ఆలోచన చేయునపుడు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నుండవలయును. అట్లుండి వివరించినయెడల నీతిని మన్నించువా రెవరును నెట్టిమోసమై నను నెట్టికుట్రయైనను మంచిది యని చెప్పుటకు పిలువేదు రెండుకాసులు సంపాదించుటకుఁజేసిన దొంగతనం బయిన నేమి జ్ఞానభాండారము సం పాదించుటకుఁ బుస్తకాలయంబును మాయముచేయు దొంగతనంబైననేమి నీతివికారదులకొక్కటియే. అటులనే మోసం బెక్కడఁ గాన్పించినను దోషార్హంబే ఇట్లు కేవల తత్త్వనీతిజ్ఞులు (Theoretical moralists) చెప్పెదరు కాని లోకనీతిజ్ఞులు (Practical moralists)

కొన్ని దోషములను మన్నించెదరు ఇప్పుడు మన దివాణములందును సుజ్ఞానిచేయు తప్పిదముకంటె నజ్ఞాని చేయు తప్పిదమునకుఁ దక్కువ శిక్ష విధించెదరు ధనవంతుఁ దియినవాఁడు దొంగతనము చేసినయెడల నన్నములేక దొంగిలించిన వారికంటె నధికదండనము విధింపబడును గదా! కయఁదీఁదైగాని క్రోధఁదుఁదైగాని స్వసంరక్షణమిత్తమై కాని చేసిన యఁరాధ మంతగా శిక్షార్హము కాదు అనఁగా దేశకాలపాత్రములను బాగుగా విచారించి యఁరాధమునకు శిక్ష విధింపవలయు నని యాధునిక న్యాయ సిద్ధాంతము ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి శివాజీయం దెంత యపరాధ మిండునో చూచెదము

1. శివాజీ కాలములోని నీతికల్పన (Moral ideal) యిప్పటి మన నీతికల్పనవంటిది కదు సామాన్యమైన నీతి వేఱనియు రాజనీతి వేఱఁగా నున్నట్టివారి యభిప్రాయమై యుండెను † శత్రువును మోసము చేత నైనను జంపవచ్చు ననియు నటులఁ జంపిన దోషంబు లేదనియు వారి యభిప్రాయంబై యుండె. శ్రీరాములవారు చాటుననుండి వారినిఁ గూలవేసి ననియుఁ దొడ చూపి శ్రీకృష్ణుఁడు భీమునిచే దుర్యోధనునిఁ జంపించెననియు మొదలయిన పౌరాణికకథ లన్నియుఁ జిన్ననాట నుండియు వినుచున్న వారికి సత్కృత్యంబు నెరవేర్చుటకు నన్యాయంబై నను జేయవచ్చు ననితోఁచుట యాశ్చర్యంబు కాదు.

† ఇప్పటికైనను నాగరికత పొచ్చైన యూరోపుఖండమునందుఁగూడఁ గొండలు రాజనీతియు, లోకనీతియు, క్షిన్నంబు లని వాదించెదరు. మనము చేయఁదలంచిన కార్యంబు మంచిదియైన నది సాధించుటకు నెట్టి యనీతికరము లయిన మార్గములైన నవలంబింప వచ్చునని జర్మనీ రాష్ట్రముయొక్క జగద్విఖ్యాత మంత్రియగు ప్రెస్సువిస్మార్క్కు గారి యభిప్రాయమై యుండెనట. ఇక్కాలంబుననే యింత గొప్పవారి కిట్టియభిప్రాయం బుండఁగా నక్కాలంబు వారికిట్టియభిప్రాయం బుండుట యొకవింత గాదు.

శివాజి కాలములో నిట్టిమోసములు తఱచుగా జరుగుచుండెను. వీజాపూరు గోరికొండ మొదలైన రాజధానులలో నెల్లప్పుడును సరదారు తొకరినొకరు భంగపఱచి చంపుచుండిరి శత్రువిశాళము చేయుటకు నా కాలములో మోసమొక విద్వోష మైన సాధనమై యుండె

శివాజి యన్నయైన సంభాజిని మోసముచే అఫజల్ ఖానుఁడు చంపెను అందుచే నాతనిని నెట్టులైనఁ జంపవలయునని శివాజికి నుండుట నహజము కోపావేశ పరవశులై నివారును దుఃపూరితులై యున్నవారును జేయు సాహస కార్యములు కొంతవఱకు క్షంతవ్యములు కదా !

అఫజల్ ఖానుఁడు దండయాత్రకు వచ్చునప్పుడు త్రోవలో మన్నహిందూక్షేత్రములను బాదుచేసెను అందుచే హిందూమతాభిమానియైన శివాజికి నధిక సంభావంబు గలుగుట వింత కాదు జనులకుఁ దమ మతమును నిందించినవారియందే యసూయ కలుగుచుండఁగా మతమును బాదుచేసినవానిని నెట్టులైనఁ జంపవలయునని యిచ్చ గలుగుట యాశ్చర్యంబు కాదుగదా !

అఫజల్ ఖానుఁడు గూడ శివాజిని మోసము చేయవలయునని తలఁచి యుండెను. ఈ సంగతి రాయబారివలన శివాజికిఁ దెలిసినందున నతఁడును నాత్మరక్షణమునకై తన శత్రువునే మోసపుచ్చ యత్నించెను. ఇట్లు వీర ప్రతివీరు లిద్దఱును నొందోరుల మోసపుచ్చ యత్నించి వారిలో నధికప్రజ్ఞ గలవాఁడు కడతేతెను హీనప్రజ్ఞఁ డీరైనను! ఇందుల రహస్యం బింతిము. నత్యం బిట్లుండ మోసమునకై యొక్క శివాజిని దూషించుట న్యాయంబు కాదు శివాజిని దూషించువారు పై కారణంబుల నన్నింటిని యోజించి తమ యభిప్రాయంబును స్థిరపఱచు నవలయును.

ఏడవ ప్రకరణము

దండయాత్రలు

అఫజల్ ఖానుని వదిలుంచిన తరువాత శివాజి యూరకుండక మఱి కొన్ని సైన్యములను జోగుడేశి కొవి జింజిరా పట్టణములోనున్న సిద్ధివాని పైకి దండెడు వెడల చున్నటుల నటించి యెవరికిఁ దెలియకుండ నెకాయెకి కోలాపూరు ప్రాంతమున విడిసెను. సన్తాళాయను నొక దుర్గము విజాపూరు రాజరియై యుండెను. ఆ దుర్గాధిపతి ధనాశయే నా దుర్గమును శివాజికి విచ్చివేసెను. శివాజి తన యెద్దనున్న విశ్వాసపాత్రుఁడును తెలివి గలవాఁడును అయిన అజ్ఞాజీదత్తో యను బ్రాహ్మణుని నా దుర్గమునకు వధివతిగా నేర్పఱచెను. ఈ దుర్గమును సంపాదించిన కొలఁది రోజులలోనే పావనగడ్, వసంతగడ్ మొదలయిన దుర్గములను పొంది చిక్కష్టావది యొడ్డుననున్న గ్రామాదులలో షేష్కపు (Tribute) వసూలు చేయుచు నెక్కడక్కడఁ దన పుట్టకుటములను (తాణాలను) శివాజి స్థాపించెను. సన్తాళా మీఁదనున్న సైన్యములను బంచి సహ్యాద్రి పర్వత పాద ప్రదేశములందును శిఖర ప్రదేశములందును గల దుర్గముల వన్నింటిని సంపాదించెను. ఆ దుర్గములలో రాంగణా భిళణా దుర్గములు విశేష పరిశ్రమచే సాధింపఁ బడియె. భిళణా యను దుర్గముపేరు మార్చి దానికి వికాలగడమని పేరు పెట్టిరి.

శివాజి కోలాపూరు ప్రాంతమునకు వచ్చి దేశమంతయుఁ గొల్ల కొట్టుచున్నాఁడని విని యచ్చటి యధికారియైన తుస్తుంఖానుఁడు కొంత సైన్యముఁ గూర్చుకొని యుద్ధమునకు వచ్చెను. కాని వానియొద్ద మూఁడు బాలుగువేల సైన్యముకంటె నెక్కువ లేనందున శివాజి చురుకైనగా వాని నొడించి వాఁడు కృష్ణ దాటి పాటిపోవునటులఁ జేసెను (క్రి. శ. ౧౬౫౯ దిశంబరు) శివాజి యూర్పు దోఁచుకొనుచు షేష్కపు వసూలు

జేయుచు, విజాపురమువఱకు వెళ్లెను గాని శత్రువుల చేతఁ జిక్కఁ
యక్కఱనుండి త్వరగాఁ దిరిగివచ్చెను శివాజి తిరిగి వచ్చువఱకు విశాల
గడముపై అజ్ఞాజిదత్తో యనువాఁడు గొప్ప సైన్యముఁ గూర్చియుండెను.
ఆ సైన్యమును వెంటఁ దీసికొని శివాజి సముద్రతీర ప్రాంతములపై
దండు వెడలెను రాజాపూరు, చాభోకు మొదలయిన స్థలముల గెలిచి,
యచ్చటివారినుండి కప్పములఁ గొని సంపాదించిన ధనమంతయు రాజ
గడమునకుఁ బంపెను. (క్రీ శ ౧౬౬౦ జనవరి)

ఇట్లు శివాజి రోజుకురోజు బలవంతుడై విజాపూరువారి దుర్గము
లను స్వాధీనపఱచుకొనుటయు, దేశము కొల్లగొట్టుటయు, సైన్యాధిపతుల
నోడించుటయు, రాజధానియైన విజాపూరు వఱకుఁ దఱముకొని వచ్చు
టయుఁ జూచి విజాపూరు వారందఱును భయభ్రాంతులై శివాజి నెట్లులైన
నోడింపవలయునని విశ్వయించిరి వారొక ప్రచండ సైన్యమును సిద్ధము
చేసి సిద్ధి జోహార్ అనువానికి సైన్యాధిపత్య మిచ్చిరి. ఈతఁడు కర్నూలు
పట్టణములో నదివఱకు సుజేదారుగా నుండి నవాబు కార్యములెన్నియో
సాదించి ఘనతక్తెన్ను ఈతనికి నవాబజ్జాన్ అను బిరుదు నొసంగి
పదివేల యశ్వ సైనికులతోను పదునాలుగువేల కల్బలములతోను శివా
జిని గెల్పుటకునై పంపిరి. వీనివెంట ఆఫజల్ ఖానుని కుమారుడైన
మహమ్మదుఖానుఁడును శివాజి తన తండ్రినిఁ జంపిన పగ తీర్చుకొన
వలయునని యుద్ధమునకు వెడలెను విజాపూరు వారిట్లు దండువెడలుట
చూచి యిదియే సమయమని యెంచి జింజిరాధిపతియైన సిద్ధిపత్తేఖానుఁడు
శివాజి సంపాదించిన కొంకణముపై దుండెత్తెను వాడీ ప్రాంతమునకు
దేశముఖువైన సాపంత్ అనువాఁడును శివాజితోఁ బోర నారంభించెను

ఇట్లు శత్రువులందఱు తొక్కసారి తనతోఁ బోరాడ ధైర్యము
యొక్క యవసరతరమైన శివాజి యెంతమాత్రమును జుంకక యా శత్రు
వుల నందఱును వేలువేలి యెదిరించుటకుఁ దగిన యోధులును చేసెను
జింజిరాసిద్ధి మీఁదికి రఘునాథబల్లారినిఁ బంపెను. వాడిసాపంతుతోఁ
పోరాడుటకు బాజీఫనల్ కర్ నర్ నోబత్ అనువాని నియమించెను. కొంకణ

ప్రాంతమును నందరికించుటకు ఆబాజీసోనదేవుని నాజ్ఞాపించెను. పురం దర్, సింహగడ్, ప్రతాపగడ్ మొదలయిన ప్రాంతములను గాప్పాడుటకై పేషవయైన మోరోవంతు పింగళేను నియోగించెను తాను స్వయముగా సన్న్యాస దుర్గముమీద నుండి యుద్ధ సన్నాహము చేసెను

శివాజీ పన్నాళా కోటమీద నున్నాడని వివి సిద్ధి జోహారుడు మొట్టమొదట ఆ కోటనే ముట్టడించెను ఈ దుర్గము శత్రువులకు ససాధ్యమని శివాజీ యనుకొని శత్రువులు దుర్గము సమీపమునకు వచ్చువఱకు శివాజీ వారి నడ్డగింపడయ్యె వారి దుర్గము క్రిందికి వచ్చి విడిచిన తరువాత నేతాశీపాలకరుడు వారి చుట్టు ప్రదేశము దోచుకొని కాలి అక్కడక్కడ రాజా లేర్పఱచి తురక సైన్యములకు ధాన్యము గడ్డి మొదలైనవి దొరకకుండఁ జేసెను ఇదియుఁగాక రాత్రులయందు శత్రు సైన్యమును బాధ పెట్టుచుండెను ఇటు దుర్గములోనుండి మావళే సైన్యములు క్రిందికి దిగి పర్వత దుర్గములలో దాఁగియుండి శిబిరములలో శత్రువులు నిద్రించి యున్నప్పుడు వారి శిబిరములను నాశము చేయుచుండిరి శత్రువులు లేచి యుద్ధమునకు సిద్ధముకాఁగానే వారిపై దూరమునుండి బాణములు వేసి గుహలోనికిఁ బాటిపోవుచుండిరి ఇట్లు మరారాలు విజాపూరు సైన్యమును లోపలినుండియు బైటనుండియు బాధపెట్టుచుండిరి కాని దుర్గము శివాజీ యనుకొనినంత బలవంతమైనది కానందున సిద్ధిజోహారు కోటను ముట్టడించి వెలువలనుండి కోటలోనికి నొక్క మనుష్యునిగాని పదార్థముగాని పోకుండఁ జేసెను. ఇందుచే లోపలి సమాచారము వెలువలను వెలువలి సమాచారము లోపలను దెలియకుండెను తుదకు దా నా దుర్గము లోనే యుండుట తప్పని తెలిసికొని శివాజీ యీక్రింద వర్ణింపబడిన యుక్తిచే నా కోటలోనుండి వెలువడెను (క్రి. శ ౧౬౬౦)

నందు లేకుండ మనము కోటను ముట్టడించి వెలువలినుండి శివాజీకి నే సహాయము దొరకకుండఁ జేసినందున నాతఁడు మనచేత ఒక చిక్కఁగలఁడని విజాపూర సైన్యములు తలంపసాగెను ఇట్టి యానతో నున్నప్పుడే శత్రువులను మోసపుచ్చవచ్చునని తలచి శివాజీ ఈ దుర్గము

మీ స్వాధీన పఱచెదము." అని సిద్ధిజోహారునకు వార్తవంపెను నందిని గుఱించిన మాట లన్నియు మాట లాక్షటకుఁ దాని క్రిందికి వచ్చెననియు మోసము గలుగ దని యభయము మాత్ర మియ్యవలయు ననియు నేర్పాటులు చేసికొని శివాజియు సిద్ధిజోహారుఁడును దుర్గముక్రిందఁ గలసిరి అక్కడ పెక్కునంగతులను గుఱించి మాటలాడి "రేపు మేము ఈ కోట స్వాధీనము చేసెదము, కాని కొన్నిసంగతు లింకను మాటలాడవలసి యున్నవి ఇప్పుడు సాయంకాలమయినందున అందును గుఱించి రేపు మాటలాడుదము" అని చెప్పి శివాజి కోటపైకిఁ బోయెను,

నందియైన దని తలఁచి విజాపురసైనికు లారాత్రి నిశ్చింతగా నిద్రపోయిరి. మధ్యరాత్రి శివాజి విశ్వాసపాత్రులైన కొందఱు సైనికు లతోఁ గోటదిగి శత్రువులను దప్పించుకొని రాంగణా యను దుర్గము నకుఁ బోవుచుండెను కొంతకాలము వఱకు విజాపుర సైనికులకు శివాజి వెళ్ళిన సంగతియే తెలియలేదు తెలిసినతోడనే సిద్ధిజోహారుని కుమారుఁడు వెంట సైన్యములను దీసికొని శివాజిని బట్టుకొన వెడలెను ప్రొద్దున జాముప్రొద్దుకొనవఱకు శివాజి సైన్యముయొక్క వెనుక పార్శ్వము సైనికులకుఁ గావచ్చినదికాదు రాంగణాయను దుర్గమింక మూడుక్రొసు లన్న దనఁగా శివాజిని విజాపురసైనికులు చూచిరి శత్రువులు వేగముగా వెనుకనుండి వచ్చుచున్నారని తెలిసిన తోడనే శివాజి బాణీపరభూ అను సేనాధిపతిని శత్రువుల నెదుర్కొనుట కక్కడ నిలిపి "నేను కోటమీదికి సైనికులతో జేరువఱకు నీ విక్కడనే శత్రువుల నడ్దగించి యుపవలసినది నేను కోటమీదికిఁ జేరఁగానే గుర్తు కొఱకు ఫిరంగిశబ్దము అయిదు సారులు చేయవగును ఆ శబ్దములు వినినతోడనే నీవు నీ సైనికులతో గుట్టలచాటునఁ కోటమీదికి రావలసినది" యని యాజ్ఞాపించి తాను గొంతసేనతోఁ గదలి వెళ్లెను

విజాపూరు సైన్యము మహావేగముతో గుట్ట యొక్క సాగెను బాణీపరభూ నిలిచియున్న స్థలము రెండుకొండల నడుమ నున్న యిటుకు

త్రోవ యైనందున నచ్చట నిలిచి కొలఁది సైనికులను ప్రచండసైన్యముతోఁ బోరాడుటకు పీలుగా నుండెను విజాపూరుసైన్యములు అత్రోవను బోవుసప్పుడు బాజీపరభూ వారిని ద్రాంట్లతో నొప్పించి మరలిక్రిందికిఁ బోవునటులఁ జేసెను కాని యంతలో విజాపూరము వారి కాల్పులమునచ్చి చేరినందున వాఁడు రెండు పర్యాయములు మరాటావారిని నెదిరించి సైన్య నెక్కుఁబోయిరి కాని రెండు పర్యాయములను వారు విజాపూరు సైన్యమును చెరుకకు నెట్టిరి విజాపూరువారు క్రొత్తసైనికులఁ దెచ్చి మూడవసారి సైన్య నెక్కుటకుఁ బ్రయత్నము చేసిరి మరల సైనికులు కొలఁదిమండియుఁ దురుష్కు సైనికు లనేకులును అయినందున నిదివఱకు నగముకంటె నెక్కుడు మహారాష్ట్రవీరులు పీఠయనము నొందిరి. అయినను ప్రాణములపై నాశవదలి బాజీపరభూ అనమాన దైర్యముతోఁ దురకలను నెదిరించి స్వామి కార్యము నకై ప్రాణముల సమర్పించెను. ప్రాణములు పడిచుటకుఁ బూర్వము కోటమీదినుండి వచ్చిన ఫిరంగుల ధ్వని విని శివాజీ తేమముగాఁ కోటమీదికి జేరినాఁడని తెలిసికొని సమాధానముతో "నేను నా కర్తవ్యమును జేసితిని" అని పలికెను. బాజీపరభూ యొక్క ప్రేతము శత్రువులచేతిలోఁ బడకుండఁ దద్దటులు మహావ్రయాసతోఁ గొండమీదికి జేర్చిరి. శివాజీ చరిత్రములోని యీ భాగము చదివిన వారికిగ్రీసుదేశముయొక్క చరిత్రములోని ధర్మాపొలీ (Thermopylae) యుద్ధము జ్ఞాపకము రాకమానదు అచ్చట మూడువందల స్పార్టనులు ప్రచండ పారసీకసైన్యముతోఁ బోరాడి తమలోఁ బ్రతివీరుఁడు హతుఁ డగువఱకు శత్రువులను ధర్మాపొలీ యనుపర్వతద్వారమును చొరవీయ నైరి అటులనే యిచ్చట మహారాష్ట్రవీరుల సుఖ్య స్వల్పమైనను అనంఖ్యలైన తురకలతోఁ బోరాడి శివాజీ దుర్గము నెక్కువఱకు వారిని ద్రోవదాఁట నీయరైరి ఇట్టిస్వామిభక్తి పరాయణశిరోమణి యైన బాజీ పరభూనామము మహారాష్ట్రలందఱు మిక్కిలి గౌరవించుదు.

బాజీపరభూ తనసేనలో గతించినందున నాతనికొమారుడైన

బాలాజీబాబీ యనువానిఁ బిలిపించి శివాజి వానికిఁ దండ్రి యధికార మొసంగెను వానితమ్ము లందఱకు నాందోళనాదీ పన్యానంబుల నొసఁగి నబినవీనులను పనులపై వారివి వియుక్తులఁ జేసెను

ఇట్లు తురక సైన్యములు శివాజియున్న రాంగణాయను పర్యవేక్షణ మును ముట్టడించిరి కాని యాప్పుడు వర్షాకాల మైనందునఁ దురుష్కులు కొండవ్రీంద నుండి తిరిగి పన్నాళా దుర్గమునకుఁ బోయిరి తురకల సైన్యాధిపతియైన సిద్దీబీజీపూర్వము శివాజి యొద్దగుమునుండి పాటిపోయెనో యా పన్నాళాదుర్గమును సాధించుట మేలా లేక శివాజి యే దుర్గమునకుఁ బాటిపోయెనో లగా రాంగణాదుర్గమును సాధింపవలయునా లని యోజించుట నేపథ్యముఁ దోచుట త్రొక్కులాడు చుండెను. శివాజి నేఁడో రేపో చేతఁ జిక్కునప్పు యాకతో నున్న విజాపూరునవాలు అతఁడు తప్పించుకొని పోయినాఁడని విని మిగుల చింతావ్రాండుఁ దయ్యెను శివాజి యొద్దనుండి లంబము పుచ్చుకొని తన సైన్యాధిపతి యైన సిద్దీ జీబీజీపూర్వము పోనిచ్చెనని యారబీర సంశయము గలిగెను గాన నాతఁడు న్యయముగా సైన్యాధిపత్యమును స్వీకరించెను ఇట్లు నవాబు తన్ను నవ మానించిన దున సిద్దీజీబీపూర్వము కోపగించి తన బాగీరు అయిన కర్నూలుకు వెడలి పోయెను (క్రీ శ ౧౬౬౧ జనవరి)

విజాపూరు నులతాను మహారాజులుగా మహారాష్ట్రుల పైకి దండువెడలి సహ్యాద్రిపర్వతము క్రిందను మీదను నున్నట్టి మహారాష్ట్రుల దుర్గముల నెన్నింటిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. పన్నాళా గానగడిము అను దుర్గములను సాధించెను రాంగణా వికారిగడము అనుదుర్గములు మాత్ర మతనిచేతఁ జిక్కినవి కావు.

ఇట్లు శివాజీజీతోఁ బడ్డ తన దుర్గము లన్నియు నవాబు మరిల

† నబినవీను అనుగా సైన్యములకుఁ గావలసిన వెచ్చములు మొదలయిన వానిపై సభికారి.

సాధించుచుండఁగా శివాజీ యూరక కూరుచుండిన వాఁడు కాఁడు రాజా పురి మనుపట్టణముపై దండెత్తి, దానిని దోచుకొని స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఆ పట్టణములోఁ గొందఱు ఇంగ్లీషు వర్తకులుండిరి. వాండ్లు తరకల సైన్యాధిపతియైన సిద్దిఖోహారునకుఁ దుపాకిమందు, గుండు మొదలయిన సాధనముల నిచ్చియుండిరి. ఈ సంగతి శివాజీకిఁ దెలిసి నందన నాతఁడవర్తకులఁ జెఱఁబట్టి యొకదర్శముపైఁ జెఱసాలలో నుంచెను. ఆ ప్రాంతమున దవలీ యను స్వతంత్రసంస్థానాధిపుఁడుండెను. అతని రాజధాని శృంగరపురము యుద్ధములో నాతనిని జంపి శివాజీ యా పట్టణమును సాధించెను. కాని జనులందఱు భయపడి పాఠిపో సాగిరి అప్పుడు శివాజీ పూర్వపు సంస్థానపుని మంత్రిని బిలిపించి పూర్వ మెవ్వరెవ్వ రేయేపని మీఁద నుండిరో వారివారిని ఆయావనులపై నిలిపి లోకులందఱకుఁ బూర్వపుహక్కు లిచ్చి వారఁలు నిర్భయులై యుండు నటులఁ జేసెను.

ఇంతలో, గర్హాటకములోని జమీదారులు రాజద్రోహులయి తిరుగఁ బడచున్నారనినవార్త విజాపురమునకు వచ్చి చేరెను. మొదట శివాజితోఁ బోరాడవలయునా లేక కర్హాటకములోని జమీదార్లను దండించుటకుఁ బోవలయునా యని విజాపుర రాజనభలోఁ జర్చ జరిగెను ఇంతలో వాడీ యను గ్రామము రాజధానిగాఁగల సావంత్ అను సంస్థానాధీశుఁడు విజాపూరు నవాబున కిట్లు వర్తమాన మంపెను. మీరు నాకు సహాయము చేసిన యెడల నేను శివాజిని నోడించి కొంతకాలప్రాంత మంతయు సంపాదించెదను బజీ ఫసల్కర్ అను సరదాదని శివాజి యీసావంతుతోఁ బోరాడ బలపెనని వెనుక వ్రాసియున్నాము వారిద్దఱకు ననేకవర్యాయములు పోరాట జరిగి యొకసారి వీరును నొకసారి వారును నోరుదు గెలుచుచు వచ్చిరి ఇట్టిద్దరు నమానులయినందున సావంతుఁడు విజాపూరునవాబును బైవి వర్తించినటుల సాహాయ్య మడిగెను

ఇట్లు సావంతుడు శివాజిని గెలిచెద ననినందున నవాబు కొంత సైన్యమాతనికి సాహాయ్యము చేయుటకునై పంపి తాను స్వయముగాఁ

గర్హిణదేశమునకుఁ బోవ విశ్వయించెను. సావంతునికి సాహాయ్యముగాఁ బంపినవారు బహిలోలుఖానుఁడును బాజీఘోరపదేముద్దోళ్ కరుఁడును. వీరిద్దఱును విటుఁబంపి నవాబు తన ప్రచండ సైన్యముతోఁ గర్హిణదేశమునకుఁ దరలిపోయెను. ఇట్లు శివాజియదృష్టమువలన భయంకర మైన శత్రు సైన్య మంతయు మహారాష్ట్రదేశము వదలి వెళ్లెను.

నవాబు సావంతుని సాహాయ్యమునకుఁ బంపిన యిద్దఱు సరదారులలో రెండవ వాఁడగు బాజీఘోరపదేముద్దోళ్ కర్ అనువాఁడు తురకల సేనలో నున్న మహారాష్ట్రవీరుఁడు, కర్హిణదేశములో శివాజితండ్రి యగు శహాజీ యుండఁగా నాతనిని మోసపుచ్చి చెఱఁబట్టి నవాబునొద్దకుఁబంపిన మిత్రద్రోహి యీతఁడే. 'నీవు నాపుత్రుడవే యైనవక్షమున నీతఁడు చేసిన మోసమునకై పగ తీర్చుకొనఁబయును' అని శహాజీ శివాజీకి తెప్పియించెను ప్రస్తుత మాతఁడు శివాజీతోఁ బోరాడుటకై సైన్యములను బోగుచేయు విమిత్రము తన యూరగు ముద్దోళ్ కు వెళ్లెను. విశాల గడముపై నున్న శివాజికి నీ వృత్తాంతము తెలియఁగానే పగతీర్చికొనుట కిదియే మంచిసమయ, మని యెంచి సైన్యము దీసికొని యెవరికిని దెలియకుండ ముద్దోళ్ గ్రామముపై నొక్కపెట్టునఁబడి బాజీ ఘోరపదేము, అతని నంధువుల పందఱును జంపి గ్రామ మంతయుఁ గాల్చి విశాలగడమునకుఁ దిరిగి వెళ్ళెను ఇట్లీసరదారుఁడు నాశమొందినందున నవాబు కావనఖాన్ అనువాని సావంతునకు సహాయునిగాఁ బంపెను బహిలోలుఖానుఁడును. కావనఖానుఁడును కొలఁదివినములలో సహ్యాద్రిపర్వత శంఖంధ మైన దుర్గముల నన్నింటిని స్వాధీనపరచుకొనిరి అక్కడనుండి యొకఁజమునకు రాఁ దలంచిరి. ఇంతలో నవాబు వారి నిద్దఱును దనకు సహాయముచేయుటకై కర్హిణదేశమునకుఁ బిలిపించుకొనెను. ఇటుల దుదకు సావంతుఁ డొక్కఁడే శివాజితోఁ బోరాడవలసినవాఁ డాయెను కొలఁదిరోజులలోనే శివాజి సావంతునిరాజ్యమంతయుగెలిచెను తరువాత సావంతుఁడును, శృంగరపురపు రామదళవి యవినవాఁడును గోవాకు వెళ్ళి బుడతకీచుల (Portuguese) సాయమువేడిరి. కాని బుడతకీచుల

భయపడునటుల వారికి శివాజీ వార్తపంపినందున వాండు శివాజితోఁ
బోర నొల్లక, సావంతుని రామదశవీ యనువానిని దమరాజ్యములో నుండ
వలదని వెడలఁగొట్టిరి తుదకు నిరాధారు లయి వారిద్దఱు శివాజికి కరణు
చొచ్చిరి అప్పుడు శివాజీ దయార్థహృదయుఁడై సావంతుఁడు దనివంశ
మయిన భోఁసలేవంశమునందే ఎట్టినవాఁ డని తలఁచి యాతనికి నాతని
రాజ్య మిచ్చి తన సావంతుని జేసికొనెను సావంతుఁడును నప్పటినుండి
మిగుల భక్తితో శివాజీ సేవ చేయుచుండెను రామదశవీ యనువానికి వాని
రాజ్యమిచ్చెను ఈయిద్దఱు రాజ్యములలోఁ దనసైన్యము నుంచి వారిరాజ్య
ములలోని ప్రబలకాయులను శూరులను దనసైన్యములోఁ జేర్చుకొను
చుండెను ఈ ప్రకార మిద్దఱు ప్రబలశత్రులు శివాజిఁ బరమ మిత్రు
లయిరి : వీరి యిద్దఱురాజ్యములలో శివాజీ రాయరీ మాలవణ యను
దుర్గములను బాగుచేయించి యధికదుర్గములుగాఁ జేసెను

జింజిరాకు నధిపతి యైన సిద్ధీకులస్థుఁ డగు పత్తేఖానునితోఁ
బోరాడ శివాజీ రఘునాథభిల్లాలుని బంపె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె
పత్తేఖానునియొద్ద యుద్ధమునకుఁ దగిన గొప్పయోధ యన్నందున వాఁడు
కొంకణప్రాంతములో నముద్రపురేవున నున్న శివాజీరాజ్యమునకుఁ జాల
బాధ కలిగించుచు రఘునాథభిల్లాలుని లక్ష్యపెట్టికి బోయెను కాని శివాజీ
మఠింతసైన్యము కొంకణ ప్రాంతమునకుఁ బంపినందున రఘునాథభిల్లా
లుఁడు సిద్ధీనాని నోడించి వాని గొప్ప యోధులరేవు ఆగు ధుందీరాజపుర
మును స్వాధీనపఱచుకొనెను. అందుచే వాని రాజ్యముయొక్క యితర
స్థలములనుండి సాయముచేరుటకు వీలులేక వాఁడు జింజిరా యనుపట్ట
ణములోనే చిక్కునడెను. మరారావారు జింజిరాపైని ఫిరంగు లెక్క
పెట్టి లోహనాశములను ప్రయోగింప పొగిరి వారియొద్ద నుంచి
ఫిరంగులు లేనందన సిద్ధీ కొన్నిరోజులవఱకు వారిదెబ్బలకు నోరైనను
గాని విజాపురమునుండి గాని యితర స్థలములనుండి గాని తనకు
సాయముచేయ నెవ్వరు వచ్చుజాడ కానక భయప్రాంతుఁ డయి శివాజికి
కరణుఁజొచ్చి “ఇకమీద మీ రాజ్యమునకు నేను బాధగలిగింపను.

మీరు నారాజ్యములకు గలిగింపఁగూడదు" అని సంధిచేసికొనెను. (క్రి. ౪. ౧౬౬౨)

సిద్ధి (వత్తేఖానుఁడు) పైని వ్రాసిన ప్రకారము సంధిచేసినప్పటికి నప్పుడప్పుడు శివాజియొక్క నముద్రతీరమందలి (కొంకణమునందలి) గ్రామములపైఁ బడి కాయ్చుఁ బేల్చుచునుండెను. అందుచే శివాజి యాప్రాంతమున నెప్పుడును అయిదువేల సైన్యము నిలువ యుంచెను. ఇంతియకాక సిద్ధివాని నెదురించుటకునై తనకును నముద్రముపైఁ బోరాడునోడల నిర్మించెను నా నా విధములయిన యైదువందల యోధులను గూర్చి వానినన్నిటికి "కులాబా" యను గ్రామము ముఖ్యమైన రేవుగా నేర్పాటుచేసెను. సువర్ణదుర్గము విజయదుర్గము అను రేవులలోను యుద్ధములకుఁ దగినయోడిల నుంచెను ఈ నముద్ర సైన్యమున కంతకు దర్వాసాగరుఁ డగువాని నధికారిగా వియమించెను ఈ యోధులలోఁ గావలసిన ఫిరంగులు మొదలయిన సాధనము లన్నియుఁ జక్కఁగా సిద్ధపఱచి యధికారులు నముద్రమునో విచ్చలవిడిగాఁ దిరుగఁజొచ్చి నందున సిద్ధి పోర్చుగీజు మొదలయిన నముద్ర మాయులందఱు శివాజిని నొక ప్రజలరాజుగా మన్నింపసాగిరి. పోర్చుగీజువారు కొలఁదిరోజులలోనే యొకరాయబారిని శివాజియొద్దకుఁ బంపి శివాజి తమయోధుల జోలికిఁ బోవకుండునటులను అందునిమిత్తమై తాము శివాజికిఁ దుపాకి మందు ఫిరంగీలకుఁ గావలసిన గోళములు మొదలయిన యుద్ధసామగ్రి యిచ్చునటులను సంధిచేసికొనిరి.

విజాపూరుపతాను కర్ణాటదేశమునకు దిగ్విజయార్థము వెళ్ళి యుండె నని వెనుక వ్రాయఁబడియె. అక్కడ నవాబు రెండునంపత్సరములవఱ కుండి కొందఱు బందిపోటువాండ్రను దండించి కొందఱును దండించుటకు వీలులేక యెట్టకేలకుఁ బై నన్ని కలహములను నణచి క్రీ. ౪. ౧౬౬౨ వ సంవత్సరమున విజాపూరుమునకుఁ దిరిగివచ్చెను ఇట్లు నవాబు తిరిగివచ్చునఱకు శివాజి సామతుని బాద్రాంతంబున జేసెను ఘోరపదేను యమనదనమున కంపెను జింజీపతి యైనసిద్ధిని లోఁబఱచెను బుడతకీచులతో నఖ్యముచేసెను నముద్ర సైన్యమునకు నాధిపత్యము

వహించెను, శివాజీ యిటుల నత్యంత ప్రభలుదై నందుననూ గర్వాటకము నుండి యలసి వచ్చిన తనకు నతని నెడిరించు సామర్థ్యము లేనందునను విజాపూరునవాబులు శివాజీతండ్రియగు శహజీద్వారా శివాజీతో సంధి చేయవలయు నని యెంచెను

శహజీరాజు తంజావూరిలోఁ దనచిన్న కుమారుఁ డైన వెంకోజీ యొద్ద నుండె ననియు అతఁడు విజాపూరునవాబునకు సావంతుఁడనియు వెనుక వ్రాసిననంగతి చదువరులకు జ్ఞాపకముండవచ్చును తంజావూరి నుండి శహజీవి బిలిపించి నవా బా తనికిఁ దన మనోరథంబుఁ దెలుపఁగాఁ బుత్రునిఁ జూడవలయుననినచుచ్చ యతనికిఁ గూడ నున్నందున నందు కాతఁడు నమ్మితించి “నాకుమారుఁడు నేను జెప్పినటుల వినఁడనిన నంగతి మీఁకుఁ దెలిసినదే అయినను వారికి బోధచేసి చూచెదను” అని చెప్పి తంజావూరుపోయి తన రెండవభార్య యగు తుకాబాయిని కుమారుఁ డగువెంకోజిని వెంటఁ దీసికొని శివాజిని జూడ వెడలెను. తాను వచ్చుచున్నా నని శహజీ శివాజికి వార్తయంపినందున శివాజి యేనుఁగును గుఱ్ఱములు రిల్లకీలు మొదలయిన రాజవిహ్నములతోఁ దండ్రికి నెదురేగెను. ఒకరినొకరు చూచి యనేకసంవత్సరము లయినందున జేజూరి యను గ్రామముయొక్క దేవా. యములో నొకరినొకరు చూచుకొనిరి. అక్కడినుండి శివాజి యందఱను సైన్యము దిగియున్న శివరములోనికిఁ దీసికొనిపోయెను శహజీ పల్లకీలోఁ గూర్చుండఁగా శివాజి యాపల్లకిఁ బట్టుకొని కాలికి నేమియు లేకుండ వినయముతో నడచెను. శివరము చేరినతరువాత శహజీ కుమారుని నొద్దఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని “నాయనా శ్రీభవానిప్రసాదమువలనఁ గలిగినవాఁడవు. జగదీశ్వాతమైన పరాక్రమముఁ జూపితివి మతరక్షకుఁడ వనిపించుకొంటివి మావంశము పవిత్రమాయె” ననియె. అక్కడ ననేకముగా దానధర్మము బ్రాహ్మణ భోజనము మొదలయిన ధర్మకృత్యములను జేసి తండ్రికుమారులందఱు పూనావట్టణమునకుఁ బోయిరి అక్కడ రెండు నెలలొందిన తరువాత శివాజి తండ్రిని వెంటఁబెట్టుకొని రాజగడము, ప్రతాపగడము మొదలైన తన కోటలును అప్పజూల్ఖనుని వధస్థలము నూతనరాజమంఠరములు

ఏ తన ప్రకటన

మొదలైన తన ప్రభవమంతయుఁజూపినెను. వారిద్దఱు రామదానస్వామి దర్శనము చేసికొని వస్తూఁగదుర్గముపైన గుటుంబముతోఁబి యితఁబంధువుల నందఱును గలిసికొనిరి. అక్కఁడఁ గొన్నిరోజు లుండి శహాజి తంజా పూరికిఁ బయనమై వెళ్ళునప్పుడు కుమారుని నేకాంతమునకుఁ విలివి నీవు స్వరాజ్యము సంపాదించినందులకు నా శేంతయు సంతోషమే కాని యింక మీఁద నాటొందిలోఁ బ్రాణంబులుండు వఱకు నీకును నాయజమానుఁడైన విజాపూరు నవాబునకును స్నేహ ముండవలయు నని నాయచ్చ, నీవలన నాతనికి నెంతమాత్రము బాధ కలుగఁ గూడదు నీకాతఁడు ఈ చేతఁగాక పోయినను అచేత నయినను (అనఁగా నేదో యొక మార్గముగా) ఏమైన ముట్టఁజెప్పక మానఁడు ఇందులకు శివాజి “నేను మీ ఆజ్ఞను మించు వాఁడను గాను” అని యుత్తరముచెప్పి సులతానున కిచ్చుటకై రత్నములు దుస్తులు గుఱ్ఱములు ఏనుఁగులు మొదలయినవి తండ్రితోఁ బంపెను శహాజి విజాపూరమునకు వచ్చి కుమారుఁడు పంపిన వస్తువులన్నియు నవాబునకిచ్చి శివాజికిని నవాబునకును సందికుదిర్చి తంజాపూరికిఁబోయెను.

(క్రీ శ ౧౬౬౨) క్రీ శ ౧౬౬౬ వ సంవత్సరమునఁ దోరణా దుర్గము గొని శివాజి మహారాష్ట్ర రాజ్యస్థాపన యను మహాకార్యము నకుఁ దోరణము గట్టినప్పటినుండియు నేఁటి క్రీ శ ౧౬౬౨) వఱకుఁ బదునాఱు సంవత్సరము లయ్యెను ఈ పదునాఱు సంవత్సరములును శివాజి విజాపూరు నవాబుతో నవ్యాహతముగాఁ బోరాడుచునే యుండి సాధారణముగా నెల్లప్పుడును గెలుపొందుచుఁడుదకు నవాబు ప్రార్థింపవల ననే యాతనితో నంది చేసికొనెను. ఈ కాలమువఱకుఁ గొంతజ మంతయుఁ బర్యంత ప్రదేశము లన్నియు తన స్వాధీనమయ్యెను అయిన రాజ్యమునకు నిప్పటికి దక్షిణోత్తరసీమ గోవా కల్యాణములును బూర్వ

శ్రీ శివాజీ చరిత్రము

పశ్చిమసీమ యిహ జింజిరాలును అయియుండెను. అతవియొద్ద నేఁబడి వేల కాల్పాలము ఏడువేల గుఱ్ఱపుపైవ్యము కూడియుండెను రాయరీ యను కోట రాసుండుటకుఁ దగినది యవి తెలిసికొని కొండయొక్క మూలలన్నియుఁ జెక్కించి కొండయంతయు నునువుగాను శత్రువు కిక్కుటకు దుస్సాధ్యముగాను జేయించి కోట పైని గొప్పరాజ్యభవన ములు యంత్రులకొఱకై మేడలును పైవ్యాదులకునై శివరంబులను దివాణంబుల విమిత్రమై విశాల నందిరంబులును నిర్మించి యచ్చటఁ దానెల్ల పృథును నుండుచు నా దుర్గంబును రాజధానిగాఁ జేసెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

మోగలులతో యుద్ధము

క్రిందటి ప్రకరణములో వర్ణింపబడినటుల విజాపూరు నవాబుతోఁ బోరాడుట మాని నందిచేసికొని పిదప శివాజి దిల్లీశ్వరుడైన ఔరంగ జేబుతో యుద్ధమునకుఁ బూనుకొనెను. ఔరంగజేబుదక్షిణము (Deccan), నుండి దిల్లీకిఁ బోయినప్పుడు నాతనికిని శివాజికిని జరిగిన పరిస్థితి గము వెనుక నొకప్రకరణములో వర్ణింపబడినది ఒకరితో నొకరు పంధి చేయ విచ్ఛగల వారుగాఁ బైకి వారప్పుడు (క్రీ. శ. ౧౬౫౯ సంవత్సరములో) పటించుచున్నను బ్రహంగము వచ్చినప్పుడొకరిని నొకరు పొదింపవలయు నని యుద్ధమును దలంచుచుండిరి క్రీ. శ. ౧౬౫౯ వ సంవత్సరము నుండి ౧౬౬౧ వఱకుఁ దనసార్వభౌమత్వమును స్థిర పఱచుకొను ప్రయత్నములో మునిగియున్నందున ఔరంగజేబును విజాపూరు సుల్తానుతోను జింజిరాహబషీలతోను ఇంక నితరు లోను బోరాడు చున్నందున శివాజియు రమారమి నాలుగు సంవత్సరముల వఱకు నొకరితో నొకరు వైరమును మానియుండిరి కాని శివాజి దీక్షిత్తిగలుగుటకు నొక సంవత్సరము పూర్వము ఔరంగజేబు తనవన్నులన్నియుఁ దీర్చుకొని శివాజి పైని దనకుఁ గల కసి తీర్చుకొనుటకు నిశ్చయించెను ఎవరికిఁ దెలియకుండఁ దనవైద్యము నెకాయకి పంపి యాల్వాజ్, శివంజీ యను గ్రామములను దనస్వాధీన పఱచుకొనెను (క్రీ. శ. ౧౬౬౧ మేనెల). విజాపూరువారితో సందియగువఱకు శివాజి యూరకయుండి ఔరంగజేబు చేయు దౌర్జన్యమంతయు నహించుచుండెను ఇది నమయము కాదని కొన్నిరోజులు వేచియుండి యిటు సందియైనతోడనే మోగలులతోఁ బోరాట సాగించెను. కాల్యలమంతయు మోరోపంతుపింగళేశును, గుఱ్ఱపు వైద్యమంతయు నేతాజిపాలకరునకు విచ్చి వారిని మోగలుల

రాజ్యములోనికి దండువంపెను. వారా రాజ్యమునంతను దోచుకొని కొల
గొట్టి సాగిరి. జాన్నర్ అనుపట్టణమునకు మత్తరమున నున్న యనేక
దుర్గములను మోరోపంతుపింగళే సాదించెను. నేతాజిపార్కర్ దేశము
నంతను గాల్చుచు బేల్చుచు గొల్లగొట్టుచు నప్పునంజులఁ గొనుచు
బెరంగబాదు పట్టణము వఱకుఁ దవపేరు గర్భనిర్వేద మగునటులఁజేయ
సాగెను. ఇట్లు సర్వదేశలయందుఁ తానేయై యనంఖ్యధనము నార్జించి
శత్రువులచేతఁ జిక్కఁక పూణే (పూనా) పట్టణమునకుఁజేరెను (౬౬౨)

ఇట్లు దిల్లీశ్వరునకును మహారాష్ట్రీశ్వరునకును పెరకలహము
సంప్రాప్తమైన సమయమున బెరంగజేబు బాదుషహాకు మేనమామ యైన
కాహిస్తేఖాన్ దక్షిణము (Deccan)నకు సుబేదార్ (Governor)గా
యందెను. అతనికి అమీర్ ఉల్ఉమరా (సామంతశ్రేష్టుడు) అను గొప్ప
పదవి యుండెను. అతనికి బెరంగజేబు "మీకు వెంటనే యీ మరాఠా
వారినిఁ గఠినముగా దండించి వారు మరలఁ దలయెత్తకుండఁ జేసి
శివాజీ రాజ్యములోని కోట లన్నియు స్వాధీనపఱచుకొనవలసినది." అని
యాజ్ఞ వంపెను వెంటనే కాహిస్తేఖానుడు గొప్పనైన్యము వెంటఁదీసి
కొని ఆహమ్మదునగరు పట్టణము మీఁదినుండి పూనాపట్టణమునకుఁ బోవ
సాగెను. పూనాకు వెళ్ళుచు నాతఁడు వింగభేడు దేశములు వైవ జాధవ
రావును గొంతనైన్య మిచ్చి మఱి యనుగ్రామము సాదించుటకై వంపెను.
అగ్రామము సాదించిన తరువాత చుట్టుపట్టు గ్రామము లన్నియుఁ
జాహిరుచు శత్రునైన్యము రాకుండఁ జూచుచుండవలసినది యని యాత
నికి జాజ్ఞాపించెను. కాహిస్తేఖానుడు పూనాకుఁబోయి యాపట్టణమును
స్వాధీనపఱచుకొని యచ్చట విడిచెను. పూనాకు వచ్చుటకు కాత్రా
కవములు శివాపూరు అనుదెండు శ్రోవణ, అరెండు శ్రోవలలోనుండి
శత్రులు రాకుండఁ గొంత నిబ్బించిని వచ్చుట మునిచెను. అప్రాంతమున
నున్న కోటల రహస్యములను గనుఁగొనుటకై యనేకతారులఁ బంపెను.
జాహిరుడు దండువచ్చిన సమాచారము తెలిసి శివాజీ రాజుగడము నుండి
బయలుదేలి సంతాగడముమీఁదికిఁ బోయెను.

కాహిస్తేఖానుఁడు మొట్టమొదట బాజిజ్ అనుదుర్గమును సాధించి
 నిశ్చయించెను. ఈ దుర్గము ఒంట జన్నరుకును పూనకును నడుమ
 మన్నుఁడన ఈ రెండ చోటల నున్న మోగలులపైన్యములకు ఈ దుర్గము
 వారివలన మిగుల బాధలుకలుగఁచుచుండును ఈ దుర్గము క్రీ శ . ౬౪౬లో
 శివాజి ఫిరంగోజీ నరసాళా అను వాని కిచ్చెను అప్పటినుండి యిదివరకు
 (16వ శతాబ్దము) వాఁడ దుర్గమునకు నధికారిగా నుండి శివాజీయజ్జులో
 నుండును. కాహిస్తేఖానుఁడు ప్రబంధపైన్యము తీసికొని దుర్గమును ముట్ట
 డించెను ఇంత గొప్ప సేనను జూచియే భయపడి దుర్గాధిపతి దుర్గమును
 దనస్వాధీన పఱచునని ఖానుఁ రనుకొనెను కాని ఫిరంగోజీనరసాళా
 మోగలుల సేనకు భయపడక రమూమి రెండు నెలలవఱకును శత్రువు
 లతోఁ బోరాడుచుండును మోగలుల దుర్గమును ముట్టడించిన యేఁబది
 యాఱవ రోజున దుర్గముయొక్క యీశాన్యభాగమందలి బురుజుక్రింద
 నొకసౌరంగముచేసి మోగలు లందులోఁ దుపాకిమందు నింపి యగ్ని
 ముట్టించి కోటగోడను గొంత పెడవైచి త్రోవ చేసికొనిరి. సౌరంగము
 లోని మండవలనఁ గొటలోని వైకుంఠ లనేకులు హతులైరి. మోగలుల
 వెంటనే యా త్రోవనుండి లోపలికిఁ బోవఁజొచ్చిరి కాని దుర్గాధిపతి
 మిగిలిన వైకుంఠులను వెంటఁదీసికొని మోగలులతో మోరముగాఁబోరాడి
 రాత్రియంతయు శత్రువులను లోనికిఁ జొరనియ్యఁదయ్యె; ఇఁకఁబోరా
 డినఁ బ్రయోజనములేదని తెలిసికొని శివాజి ప్రాతఃకాలమున దుర్గాధిపతి
 యైన ఫిరంగోజీనరసాళాకు దుర్గము శత్రుస్వాధీనము చేయు మని వాతన్
 వంపఁగా వాతఁడు కా నప్పటినుండి వెదలి దుర్గము మోగలులకు నిచ్చి
 వేసెను. ఫిరంగోజీయొక్క యమితపరాక్రమమును స్వామిభక్తియుఁ
 జూచి కాహిస్తేఖానుఁడు చాతని నెంతయుఁ గొనియాడి బిరంగజేబుతోఁ
 బెప్పి గొప్పయుద్దోగ మిప్పించెద నని యాశచూపి యాతనిని దనవైపు
 నకు రమ్మనెను. కాని యాతఁ డందునకు నొప్పుకొనక తన వైకుంఠతో
 శివాజీయొద్దకుఁ జొచ్చెను. శివాజీయు వా యప్రతిమరాజభక్తుని మిగుల
 గౌరవించి భూపాలగజ మునుదుర్గమునకు నధిపతిఁ జేసెను.

చాళిశవంటి యొకచిన్న దుర్రము సాధించుటకు ఖానుడు రమా
తమి వేయించి పైవిక్రలను కోలుపోయెను కాన వాడు మిగులవదైర్య
పడి మరాటవారి కోటలు సాధించుట యాటలుకాదని తలచి వాఁడసమా
చారము బెరంగజేయనకుఁ దెలిపి తనకుఁ దోడుగ నధిక సైన్యముఁబంపు
మని కోరెను అందుపై నెరంగజేయనకు వచ్చుటను నాలస్య మైనందున
సంతపటకు కాహిస్తేఖానుడు పూనాలోనే విడిసియుండెను ఇటు నేతాజీ
పాల్కరుడు క్రిందటి సంవత్సరమువలెనే అహమ్మదనగరు బెరంగా
బాదు మొదలయిన ప్రాంతములు కొల్లగొట్టి యమితధనము పోగుచేసెను
(1663) ఇంతలో యశవంతసింగు ఉత్తరమునుండి వచ్చి చేరినందున
కాహిస్తేఖానుడు నేతాజీపాల్కరును నెదిరించుటకై కొంతసైన్యము
పంపెను ఆ సైన్యము నేతాజీ వెంటఁ దగిలి యాతని పైకికులినేకులఁ
జంపి యాతనిని గాయఁజేసెను ఇంతలో వానకాలము ప్రారంభమైనం
దున మోగలుల పైవిక్రలు యుద్ధముల మాని విడుదలలోనికిఁ బోయిరి.

కాహిస్తేఖానుడు పూనాపట్టణమునుఁ దు శివాజీ కొఱకు గట్టఁబడిన
మందీరములోనే మిక్కిలిజాగ్రత్తతో విడిసియుండెను ఎంతమాత్రమును
మోషము జరుగఁగూడ దని యాతఁడు తన సైన్యములో నదిసలు కున్న
మరాటవారినిఁ దప్ప నితర మరాలి నెవరిని సైన్యములోఁ జేర్చుకొన
లేదు గ్రామములో నే మరాలావారును దనయాజ్ఞలేక శత్రుమును ధరింపఁ
గూడదని యాజ్ఞాపించెను. ఇన్ని కట్టుదిట్టము లేర్పఱచుకొనినప్పటికీ
శివాజీ తన యప్రతిమయుక్తిచే నాతనిని మోషపుచ్చెను: శివాజీ తనయొద్ద
నున్న యిద్దఱు గుమస్తాలను బంపి ఖానుని సైన్యములోని యొకమరాట
సిపాయిని పశపఱచుకొనెను వాడు ఖానునితో “నాయంబి నేఁడు
వివాహకార్యమున్నది కాన మంగళ వాద్యముతోఁ బట్టణములో నూరే
గింపు చేయుటకు నాజ్ఞ కావలయుననిచెప్పి యట్టియనుజ్జవద పెను సాయం
కాల సమయమున శివాజీ కొంతసైన్యముతో సింహగడము దిగి క్రిందికి
భచ్చెను అక్కడ నుండి బయలుదేలి త్రోవలో నక్కడక్కడ కొందఱు
సైనికుల నుంచుచు పూనాపట్టణమునకు వచ్చిచేరెను

తాను జేయవలసిన పని చేసి తిరిగి వెళ్ళినప్పుడు శత్రుసైనికులు తనవెంటఁ దఱిమికొని రాకుండ నాతఁడు మొట్టమొదటనే యొకయేర్పాటు చేసియుండెను సింహగడముత్రోవ కాక మఱియొక త్రోవను దానుదన సైనికులును బోయిరని శత్రువులకు భయ కలుగవలయు నని శాత్రు వర్వతములకుఁ బోవుదారి వైపున నచ్చటచ్చట వృక్షములకును ఎద్దుల కొమ్ములకును గుడ్డలుకట్టి సిద్ధముగా నుంచి యేర్పాటుప్రకారము శార్ఙ్గని ధ్వని కాఁగానే కొలఁదిసైనికు లాగుడ్డలకు విప్పుముట్టించి శంఖశార్ఙ్గనిద ములు చేయుచు దమతమతావులకుఁ బాఱిపోవునటుల నేర్పాటు చేసెను. ఇట్లు సిద్ధముచేసి శివాజి తన వెంట తానాజి మాలసురే ఏనాజికంత్ దాదాశివాపూజీ దేశపాండే మొదలైన విశ్వాసపాత్రులును రణరింగభీము లును నైన యిరువదియైదుగురు సరదారులను వెంటఁ దీసికొని తాను వశ పఱుచుకొనిన సిపాయియొక్క యూరేగింపులోని పెండ్లివారివలెనటించుచు గ్రామములోనికిఁ జేరెను.

అర్ధరాత్రినే గ్రామ మంతయు నిద్దురపోఁగా శివాజియు నాతని సరదార్లును పూనా పట్టణములోని దొంగత్రోవ లన్నియు నెఱిగినవారగుటచే కాహిస్తేఖానుఁ దేర్పఱచిన కావలివారి నందఱను దప్పించుకొని ఖానుఁడున్న మందిరముయొక్క యావరణములోనికిఁ జేరిరి అక్కడ నొక గవాక్షముద్వారా పైయంతస్తుపైకి నెక్కిరి కాని యింతలోఁ గొంచెము శబ్దమైనందున ప్రిలు మేల్కొని యేమో మోస మున్నది యని భీతి నొంది ఖానుఁడు విద్రించుచున్న గదిలోనికిఁబోయి యాకనిరేపిరి. ఇఁకఁ దాను దప్పక చచ్చెదనని తలచి ఖానుఁ దొక గవాక్షములో నుండి క్రిందికిదుమికి పాఱిపోయెను కాని యాతఁడు దుముకురమయమున శివాజీ వెంటనున్న వారిలోని యొకవీరుఁడు కత్తితో వేయఁగా ఖానునిచేత్తినే లొకటి తెగెను వ్రేలి పోయినను ఖానుఁడు ప్రాణమునక్కిలముకొనెను. కాని యింకొకగగిలో నున్న యాతనికుమారుఁడు శివాజి చేతిలోఁ బడి

సృశ్యుఁ డయ్యెను శివరమోలో నంతట శివాజీవచ్చెనన్న కలకలధ్వని పుట్టి సైనికులందఱు భయభ్రాంతు లైరి. ఇంతలో నుకేతానుసారము కాత్రణ గుట్టలవైపు నుండి గుడ్డల ముట్టించిన వెలుతురును † కొమ్ముల ప్రాంతము రాగా మోగలులు శివాజీ యటుపోవుచున్నఁ డనుకొని సింహగడముతోవ విడిచి యటువైపులకే పోవసాగిరి కాని కొంత దూరము వెళ్ళినపిదప శివాజీ చేసిన మోసము వారికి గోచర మయ్యెను

ఇటు శివాజీ తనయు క్రిచేతను సాహసముచేతను శత్రువులను బూర్తిగాఁ బరాభవించి తన సైన్యముతో సింహగడమునకు వెళ్లెను (1663 ఏప్రిల్)

ప్రాతఃకాలమున మోగలుల సైన్యము మహాకోపముతో శంఖభేరి రవములు చేయుచు సింహగడముపైకి నెత్తివచ్చెను శివాజీ యాసైన్యముల వెంటనే యెదిరింపక వాని నన్నింటిని బూర్తిగా దుర్గముక్రిందికి రానిచ్చెను. తురకసైన్యములు ఫిరంగిదెబ్బ తగులునంత సమీపమునకు వచ్చిన తోడనే యొక్కసారి సైన్యములపై ఫిరంగుల వర్షము కురియింప సాగెను సహింపలేని యా దెబ్బలకు శత్రువుల యేనుఁగులు పీనుఁగులయ్యె పతాకాలు క్రిందఁగూలె సైనికులు భయభ్రాంతులై చెల్లాచెదలైరి. ఇంతలో నవ్వుబాఁగియున్న కడతాడిగుజర్ నేతాజిసార్కార్ ఈమరాఠా వీరులు తనుసైన్యములతో మోగలులపైఁ బడి యుదినఱకే భయభ్రాంత మయిన యా తురకసైన్యమును బూర్తిగా నోడించి పాటుఁ ద్రోలిరి. ఇట్లు మరరావారిచే మోగలులు సంపూర్తిగాఁ బరాభూతులయిరి

† హ్యూవిబాల్ ఆను కార్దేక్ సైన్యాధీశ్వరుఁ డిటులనే యెద్దుల కొమ్ములకు గుడ్డలుకట్టి ముట్టించి రోమన్ జనులను మోసపుచ్చెనని రోమక చరిత్రమునం దున్నది.

జరిగిన పరాభవమువలనను పుత్రవధవలనను శాహిస్తేఖానుఁ
డిత్యంత విషాదహృదయుం డయ్యె. యశవంతసింగుని యొక్క పెరాకు
వలన వింత పుట్టె నని యాతని విందింపసాగె “సైన్యములో నైక్కి
భావము నాజ్ఞాధారకతయు లేదు, యశవంతసింగు శివాజీకి ఎఱుఁడు
యున్నాఁడు ' అని ఔరంగజేబునకు వ్రాసి పంపెను ఔరంగజేబు
ఆప్పుడు గొప్పరుగ్గతనుండి లేచి స్థానాంతరము చేయవలయు ననిన
యుద్దేశముతోఁ గాశ్మీరమునకు వెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండెను ఇంతలో
దక్షిణము నుండి యావార్తపోఁగానే యాతఁడు శాహిస్తేఖానుని మాటలు
నమ్మక యాతఁడే చేరగానివాఁడని తలచి యారిని బంగళా మబేదారుగా
మార్చి యాతనికి బదులుగాఁ దనపుత్రుడైన సుల్తాన్ మోఆజీమ్ ఆరు
వాని దక్షిణమునకు నుబేదారుగాఁ బంపెను శాహిస్తేఖానుఁడు వెడిలి
పోయినతరువాత యశవంతసింగు సైన్యములను దీసికొని ఔరంగ
బాదులో విడిసి యుండెను.

ఇట్లు శివాజి కల్యాణపట్టణమునొద్ద నొకటియు ధుండీ రాజపురము
నొద్ద నొకటియు, నిట్లు రెండు ప్రపంచ సైన్యముల బోగుచేసెను ఒక
సైన్యముతో బోర్చుగీజ్ వారి వనయీ పైని దండెత్తెద ననియు రెండవ
సైన్యముతో జింజిరా సిద్దీరి సాధించెదననియు వదంతులు శివాజి శత్రువు
లను మోసపుచ్చుటకు నై ప్రచురింపఁ జేసెను కాని గుజరాతు దేశము
లోని పట్టణములలో నత్యంతధనముగలది యైన సురత్ (Surat)
పట్టణముపై దండెత్తిపోవుట శివాజియొక్క రహస్యోద్దేశ మై యుండెను.
బహిర్జీ సాయక్ అనువాని ముందుఁ బంపి యాపట్టణము కొల్లఁగొట్టు
నుసాయంబు లన్నియుఁ బూర్తిగా విచారించి యుంచెను. కావలసిన
సిద్ధత యంతయు నైనపిదప నాసికపట్టణమునకు దేవదర్శార్థ మనియు
పేషవాయైన మోరోపంతు పింగళేగారు ఆటువైపులఁ గ్రొత్తగా సంపా
దించిన దుర్గములను జూడివలననియు మిషి పెట్టుకొని శివాజి నాసికకుఁ

బియ్యము లోరులందఱు శివాజీ నాసికక్షేత్రములో నున్నఁ దనుకొను చుండ నాతఁడు సకిస్మాత్ నాలుగువేల గుఱ్ఱములతో సూరతుపట్టణము పైఁబెడెను అటురోజులవఱకు నాపట్టణము యధేష్ఠముగాఁ గొల్లగొట్టి శివాజీ అచ్చటి సుబేదారునకు వర్తమాన మంపి యాతఁడు వచ్చువఱకే యుక్కిడి సంపాదించిన యపారధనమంతయు రాయగడము చేర్చెను. ఈ పనిని శివాజీకిఁ గోట్టకొలఁది ధనము దొరికినది యని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు ఆకాలమున సూరతుపట్టణములో దిచ్ వారి యొక్కయు ఇంగ్లీషు వారి యొక్కయు దుకాణము లుండెను కాని శివాజీ వాని జోలికిఁ జొరనివాఁడు కాఁడు. (౫ వ జాన్యుఆరి ౧౬౬౪)

సూరతుపట్టణమునుండి తిరిగి వచ్చినతోడనే శివాజీ తనతండ్రి యైన శహాజీయొక్క మృత్యువార్త వినెను. శహాజీ పేటాడునప్పుడు గుఱ్ఱముమీఁది నుండి పడి బనసపట్టణములో మృతుఁడయ్యెను తండ్రి మరణమునకు దుఃఖించి లక్షలకొలఁది ధనము ఖర్చుచేసి యాతనియు తరక్రియలు మహాపైఁపవఱకుతో సింహగడములోఁ జేసెను. శహాజీ మరణానంతరము శివాజీ “రాజా” యనుబిరుదు తమ గైకొనెను తన పేరిట నాణెములు బోయసాగెను.

క్రిందటి రెండు సంవత్సరములవఱే నీ సంవత్సరమును నేతాజీ పొల్కరుఁడు పెద్దాకాలమునకుఁ బూర్వము మోగలుల రాజ్యము కాలపఁ జేల్పిం దొడంగఁ గాని వాని నెదుర్కొనువారు మోగలులలో నెవ్వరు లేరైరి అటు సముద్రము మీఁదను మరాటావారి శౌర్యం బనహ్యం బయ్యె మక్కా యాత్రకుఁ బోవు ననేకతురుష్కలతో నిండియున్న మోగలుల యోడలన్నియుఁ బట్టుకొని నా యాత్రికులయొద్దనుండి యప్పు సంబులు తీసికొని గాని వారిని మరాటావారు విడువరైరి ఆగష్టు (౧౬౬౦) నెలలో శివాజీ స్వయముగా దాడిమిపోయి అహమ్మదు నగరమును దోచుకొని బెరింగాబాదువఱకు దేశమునంతను జీతాకుపఱచెను శివాజీ మోగలులతోఁ బోరాడుచున్నందునఁ దాము బోఁగొట్టుకొనిన దొంగజాప్రాంతము మరల సంపాదించుకొనుట కదియే మంచినమయమని

తలంచి చేసిన నందికి విరుద్ధముగా విజాపూరునవాబు కొంకణముపైకి సైన్యములఁ బంపెను గాని శివాజి సవ్యసాచిత్వమును వహించి యెప్పుడు జూచినను దాని యై యిద్దఱు శత్రువులను జర్జరితులఁ జేసెను. శివాజి యనువాఁ దొకఁడా, లేక పదిమందా: యవి శత్రువులకు భయముకలుగు నటులఁ బ్రవర్తించె ఎపరికిఁ దెలియకుండ నొక్కసారి కొంకణమునకు వచ్చి విజాపూరు సైన్యముల నెదిరించి వాని నోడించెను. ఆ యుద్ధమున వాఱువేల సైనికులు నిహతులైరి. ఆ యుద్ధసమయమున పేంగల్లే యను గ్రామవివాసులు శివాజిని నెదిరించివందున నాతం దాఱుమమును గొల్చి వేసెను ఇంతవని చెసి వెంటనే యాశూరుండు సింహగడమును మోగలుల నెదిరించుటకునై వచ్చెను గాని యిప్పుడు మోగలులు యి, రాజ్యములోనే యుండి యగ్రేసరులై యుద్ధమునకు రాకపోయిరి

ఇట్లు మోగలులు ప్రస్తుతము విడిచి యున్నారని చూచి శివాజి కొంత సైన్యము విజాపూరువారి రాజ్యములోనికిఁ బంపి కొంతభాగము కొల్లగొట్టించెను తాను స్వయముగా మోగలుల సైన్యముపై నర్ధరాత్రమున పడెద వనినవదంతి యొకటి పుట్టించి యెవ్వరికి సంతకముము రాకుండి నముద్రములోఁ బడవల వన్నింటినిఁ బోగుచేసికొని సముద్రప్రయాణము చేసి యొక్కసారి బనసూర్ (బారసిలోర్) పట్టణముపైఁ బడెను సురిత పట్టణమువలెనే యాపట్టణమును కొల్లగొట్టి యసంఖ్యధనము సంపాదించి శివాజి గోకర్ణమునకుఁ బోయెను. అక్కడఁ గొంత దానధర్మము చేసి చుట్టుపట్లనున్న గొప్పపట్టణములఁ గొల్లగొట్టెను బారవార్ పట్టణము వారు శివాజిని నెదిరించిరి, కాని తుదకు వారును కప్పమియ్యవలసిన వారైరి. ఆ పట్టణములో ఇంగ్లీషువారి దుకాణముఁ దెను వారు శివాజికి వేయిరూపాయ లప్పన మిచ్చిరి (౧౬౬౫ ఏప్రిల్ ౨౬) అక్కడినుండి శూమార్గమున సైన్యమునుబంపి తాను జలమార్గమున రాయగడమునకు బయలుదేఱెను కాని యెదురుగాలి యైవందున నోడలు మరల గ్రిందికి వచ్చి యాయాసపడి కొంతనష్టము బొందెను. సముద్ర ప్రయాణమువలన లాభములేదని తలంచి యా తరువాత శివాజి యెన్నఁడును స్వయముగా సముద్రప్రయాణము చేసినవాఁడుకాదు.

శివాజీ సముద్రయానమునకుఁ బోయినప్పుడు బౌరంగజేబు యన వంతునిగును తనకుమారుఁ దయిన సుల్తాన్ మొఅజిమ్ అనువానిని (వీరిద్దఱును దక్షిణములోని పైన్యాధిపతులు) తనయొద్దకుఁ బిలిపించు కొని వారికి బదులుగా జయపూరురాజయిన జయసింగును దిలేర్ఖాన్ పరాన్ అను తురుష్కుని దక్షిణమునకు శివాజీపైకిఁ బంపెను.

రాజాజయసింగును దిలేర్ఖానుఁడును నర్మదానది దాటి శివాజీ సముద్రప్రవాసములో నున్నప్పుడు తమ సైన్యములతో దక్షిణమునకు వచ్చి చేరిరి. జయసింగు ఏప్రిల్ నెలలో పూనాపట్టణములో విడిసెను. ఆతఁడెంతమాత్రమును నాలస్యము చేయక వెంటనే పురందరదుర్గమును ముట్టడించి యాముట్టడి పనిని దిలేర్ఖానుని కప్పఁజెప్పి తానున్వయముగా సింహగడమును ముట్టడించి విడిసెను, కొంతసైన్యమును రాయగడము వైపునకును బంపెను శివాజీ నేతాజిపాల్కరును రాజ్యములో నుంచి పోయెను, గానివాఁడు శత్రువులతోఁ బోరాడక యితరదేశములు కొల్ల గొట్టుటకై పోయెను కడతాజి యను గుట్టపురొత్తుల యధిపతి యొక్కఁ దుండెను గాని మోగలుల ప్రచండ సైన్యమును నెదుర్కొను నంతబలంబు వానియొద్ద లేదయ్యె కాన మోగలులసైన్యము లద్దములేక మరాటావారి కోటలను సుద్ధండతతో నాక్రమింపఁ జొచ్చెను

ఇట్లు పరసైన్యము లన్నియుఁ దనరాజ్యములో విచ్ఛలవిడిగాఁ దిరుగుచున్న సమయమున శివాజీ సముద్రయానము నుండి తిరిగివచ్చెను. వెంటనే రాయగడమునకుఁ బోయి తన సరదార్లందఱును బిలిపించి పెద్ద సభ చేసి మోగలుల నెదుర్కొను మార్గం బెయ్యది యని యాలోచింపఁ దొడఁగిరి కాని శత్రు సైన్యమమిత మైనందునను జయసింగు అసమాన పరాక్రమవంతుఁడైనందునను నాతని నెదిరించు నుపాయంబేమియు నెవ్వరికిఁ దోపఁదయ్యె అలోచన లనేకములు చేసిరి, కాని యొక్కటియుఁ గొనసాగు మార్గము లేకపోయెను. అప్పుడు సమయజ్ఞుఁడైన శివాజీ జయ సింగునితో యుద్ధము చేసిన లాభములేదని తెలిసికొని సంధిచేయుటయే హిత మని నిశ్చయించెను.

పురందరు దుర్గమును ముట్టడించిన దిలేర్ ఖాన్ అవి శ్రాంతముగా దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొను ప్రయత్నము చేయుచుండెను కాని వీని ప్రయత్నము లన్నియు దుర్గాధిపతి యగు మురార్ బాజీదేశపాండే యను వాడు నిష్ఫలము చేయుచుండెను మోగలు లే దిక్కునుండి పైకినెక్కు ప్రయత్నించి ను నా దిక్కునుండి వాపై బాణపరంపరలు గురిపించి వారిని నెడఁగొట్టించుచుండెను అ దుర్గములో నున్న రెండవేల వీరులు శత్రువుతో ఘోరముగాఁ జోరుచుండిరి తదకు దిలేర్ ఖాన్ కొందఱు మరాటా వీరులను వెనుకకు నెట్టి దుర్గముయొక్క యొక బురుజుకింద సొరంగము చేయఁజొచ్చెను మరాటావీరులుపెట్టు బాధ కెట్టులైనవోర్పు కొని యా సొరంగము పూర్తిచేసి యందు మందనింపి నిప్పు ముట్టించి కొంత భాగము కూల్చి మోగలుల సైన్యములు తోవరికిఁ జొరఁబడెను చొరఁబడు సమయమున మోగలులు గొంత తొండరపాటుపడి యవ్యవస్థికు లయినందున నిదియే సమయమున తలఁచి మరాటావీరులు పైనుండి ఫిరంగి దెబ్బలతో శత్రువులను బెడఁగొట్టిరి వాండు పాటిపోవునప్పుడు వారివెంటఁ దగిలి దుర్గాధీశుఁడు రెండవేల మోగలు సైన్యకుల నఱకెను. కదమ సైనికు లందఱుఁ బాటిపోయిరి. దిలేర్ ఖానుఁడు ఏనుఁగుమీఁద గూర్చుండి యుద్ధమంతయుఁ జూచుచుండెను తన సైనికులు పాటిపోవుట చూచి వారి నందఱు మరలఁజోగుచేసికొని పంపిన కోపముతో దుర్గాధిపతి యైన మురార్ బాజీ పోరాడుచున్నచోటికిఁ జోయెను గాని మరాటా (మావళా) వీరులు విజృంభించి పోరాడునప్పు దెట్టి శత్రువులనైన లక్ష్య పెట్టువారు కారు ఇట్లు తయ సైన్యములు ఘోరముగాఁ జోరుచుండ దిలేర్ ఖానుఁడు సూటిగా బాణమువేసి దుర్గాధిపుడైన మురార్ బాజీని పడవై చెను. తమ నాయకుఁడు పడుట చూచి మావళే వీరులు భీతిఁజెంది పై కోటమీదికిఁ జోయిరి. మోగలులు మరలఁ గ్రింది బురుజును నాక్రమించుకొనిరి కాని పైనుండి వచ్చు ఫిరంగి గుండుల కోర్కలేక యా బురుజునుగూడ వారు మరల విడువవలసినవారైరి.

ఇట్లు పురందరు దుర్గము ఉత్తర దిక్కునుండి సాధించుట యసాధ్యమని తలఁచి దిలేర్ ఖానుఁడు పురందరమునకుఁ నీశాన్యము ననున్న

వజీర్ గడ మను కోటను ముట్టడించి సాధించెను. కోటమీఁద ఫిరంగులుంచి యక్కడినుండి పురందరము యొక్క పై కోటమీఁద గుండ్లు వేయఁజొచ్చెను కాని యప్పుడు వర్షాకాలము వచ్చినందునను మోగలుల యొద్ద యుద్ధ సామగ్రి పూర్తిగా లేనందునను ఆ గుండ్లవలన పురందరు కోటలోని వారి కేమియు హాని కలిగినది కాదు అయినను పురందరులోని వీరు లందఱు హతాశులై నందునఁ బోరాడినందున లాభములేదని తలచి వారు దుర్గమె శత్రుస్వాధీనము చేయుటకు సిద్ధపడిరి కాని తాను వర్తమాన మంపువఱకును దుర్గము వదలవలదని శివాజి యాజ్ఞాపించినందున ఆ యాజ్ఞకు లోఁబడవలసిన వారైరి

ఇఁకఁ బురందరు కోట శత్రువుల చేతిలోఁ బడకుండ నుండ నేరదు, అది శత్రువులచేతఁ జిక్కినేని కడమదుర్గము లన్నియు నులభముగాఁ జిక్కును ఇఁక మోగలులతోఁ ద్వరగా సంది చేయుటయే మేలు కోట లన్నియు శత్రువుల చేతిలోఁ జిక్కిన తరువాత సందికి నొడఁబడుట మేలుకాదు అని తలచి శివాజి సంది మాటలు మాటలాడుటకై జయసింగు నొద్దకు రిఘునాథ భట్ పండితరావ్ అనువానిఁబంపెను, జయసింగుఁ డా రాయబారిని మిగుల గౌరవించి యాతఁడు చెప్పు మాట లన్నియు శ్రద్ధతో వినెను శివాజి మనలను మోసపుచ్చవలయు నని యాయుక్తి చేసె నేమో యని మొట్టమొదట జయసింగుఁడు తలఁచెను గాని రాయబారి ప్రమాణపూర్వకముగా నిజస్థితిఁ దెలిపిన తరువాత జయసింగుఁడు సందికి విష్టపడి శివాజికి విట్లు వర్తమాన మంపెను. “బొరంగ జేబు” బాదుషహ్ సార్వభౌముఁడు, బలవంతుఁడు. అతనితో సఖ్యము చేయుట నీకు మంచిది, అతనితోఁ గలహించి నీవు బ్రతుకనేరవు. నేను హిందూరాజును, నీవును గొప్ప వంశములోని వాఁడవు నీవు హిందూమత సంస్థాపన చేయుచున్నా వని నాకు నమ్మితమే నీవు దిల్లీకర్షరువి శరణు దొచ్చిన నాతఁడు నిన్ను క్షమించునట్లును నీకుఁ గొంత జాగీరు ఇచ్చునట్లును నేను జేయఁగలను” ఇట్లు శివాజికి రాయబారివలన జయసింగు మనోభీష్టము తెలియఁగా నాతఁడు జయసింగును జూచి స్వయముగా

మాటలాడుటకు సింహగడమునొద్దకువచ్చెను జయసింగుడు స్వయముగా శివాజీకి నెదురుగాఁ జోటు యాతనిని గొఁగించుకొని గౌరవించి తనకుఁ గుడివైపునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని మిక్కిలి ప్రేమతో నంది మాటలు ముచ్చటించెను తరువాత శివాజీవెంటఁ దన మేనమామ యైన సుభాన సింగుచు నిచ్చి పురందరులో నున్న దీలేరుభానుని యొద్దకుఁ బంపెను. ఆ భానుఁడును శివాజీ పేడిన నందికి నొప్పుకొనెను వారందఱుఁ గూడి సింహగడమునకుఁ దిరిగి వచ్చిరి ఇట్లు కొన్ని రోజు లాలోచనలు జరిగి తుదకు రాజా జయసింగు భారంగజేబున కుత్తరము వ్రాసి తనకును శివాజీకిని జరిగిన యొడంబడిక లాతనికిఁ దెలుపవలయుననియు, ఆతివియొద్ద నుండి జబాబు వచ్చినతరువాత నంది స్థిరపఱుపఁబడు ననియు నిర్ణయించిరి. ఆ యొడంబడిక లెవ్వయన :—“దీల్లీశ్వరుని రాజ్యములోనివి యై శివాజీచే నాక్రమింపఁ బడినవియు నాతనిచే నూతనముగా నిర్మింపఁబడి నవియు నయిన ముప్పదిరెండు దుర్గములలో పురందరు, సింహగడము, మఱి పదునెనిమిది దుర్గములు గలిసి ౨౦ దుర్గములను, వానిచుట్టుపట్టుల నున్న ప్రదేశమును శివాజీ జయసింగునకు స్వాధీనపరుపవలయును కడమ పండ్రెండు దుర్గములును, వాని చుట్టునున్న లక్ష హోనుల ప్రాంతమును, నిదివఱకు నాతఁడు ప్రభుత్వము చేయుచున్న యితర ప్రాంతమును, శివాజీ తనకొఱకై యుంచుకొని యది బాదుషహా వలన వియ్యఁబడిన జాగీరుగా నెంచవలసినది. శివాజీ కుమారుడైన యెనిమిది యేండ్ల సంభాజీకి బాదు షహావలన నై దువేల గుఱ్ఱపు సవార్ల మనసబు దొరకవలయును ప్రస్తు తము శివాజీ బాదుషహా కిచ్చుచున్న దుర్గములకు మాఱుగాను, నిదివఱకా తనికి అహమ్మదు నగరము రాజ్యములో నున్న దేశములు హక్కులకుఁ గాను, విజాపూరు రాజ్యములో చౌద్ (నాలుగవ వంతు) సర్దేశముని హక్కులు బాదుషా శివాజీ కియ్యవలెను ఈ హక్కుక్రిందవచ్చు ధనము స్వయముగా శివాజీ వనూలుచేసికొ వచ్చును ఈ హక్కు లిచ్చినందులకు భారంగజేబుకు శివాజీ పేష్కరు క్రింద ౪౦ లక్షల హోనులు, సంవత్స

రమనకు మూడు లక్షల చొప్పునఁ జెల్లింపవలయును నని వడ్డప్పకు పైన్యములఁ బంపి బాదుషహాకు సాయము చేయవలయును.”

పైని వర్ణింపఁబడిన యొడంబడిక లన్నియు నొప్పుకుని ఔరంగ జేబు శివాజీ క పెద్ద యుత్తరము పంపెను అందుపై వీరికిని వారిని స్నేహభావము కుదిరి పంధి యయ్యెను అంతట జయసింగు, విజాపూరు నవాబు దిల్లీశ్వరుని దిక్కురించి కరళార మియ్యనందున నాతనిపైకి దండెత్తి వెడలెను ఈ యుద్ధమునందు శివాజీ రెండువేల యశ్వబలముతోను ఎనిమిదివేల కాల్పలముతోను, జయసింగునికి సాయము చేయుచుండెను మరాటావారి సాయమువలన జయసింగుఁ డనేక గ్రామములను సాధించెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

దిల్లీ ప్రయాణము

విజ్ఞాపనవారితోఁ బోరాడునపుడు తన నైస్యములకు శివాజీ సహాయము చేసినాఁ డనియుఁ దనకొఱకు ననేకదురముల సాధించినాఁ డనియు వివి ఔరంగజేబు సంతసించి, తన సంతోషమును వెల్లడిచేయుటకై ప్రశంసించును శివాజీ కొక యుత్తరము వ్రాసి యందుతోఁ గొన్ని కానుకలును బంపెను తరువాతఁ గొన్నిరోజులకు మఱియొక జాబు పంపి యందు “నీవాకసారి దిల్లీకి వచ్చి మమ్మును జూచి పోవలసినది. నీ విక్కడికి వచ్చిన యెడల నిన్ను గొప్ప సరదారునుజేసి గొప్పరాజకీయ కార్యములపై నియుక్తునిజేసెదము—” అని వ్రాసెను. ఈ యుత్తరము శివాజీ జయసింగునకుఁ జూపి యతని యభిప్రాయ మడుగఁగా వెళ్ళవలసినదీయే యని యాతఁడు వలహా చెప్పెను. అందుపైఁదాను రాఁగలనని బాదుషాకుఁజెప్పటకై తన వకీలగు రఘునాథబిల్లాశకోందే యనువాని ముందుగా దిల్లీకిఁ బంపెను అతఁడు దిల్లీకిఁబోయి, అక్కడి రాజకీయస్థితి యంతయు, అచ్చట సరదార్ల ప్రవర్తనము, మొదలయగు సంగతులన్నియు రహస్యముగాఁ గనుఁగొని తనకుఁ దెలియజేయు వలయునని యేర్పాటు చేసెను తాను దిల్లీకిఁ బోయినప్పుడు తన రాజ్యముయొక్క పరిపాలన చక్కఁగా జరగవలయు నని రాజ్యతంత్రములన్నియు మోరొ పంతు పింగళే, ఆవాజిసోనదేవుఁడు, అజ్ఞాతీదత్తో అను ముగ్గురు సరదారుల చేతికిచ్చి, వారియాజ్ఞను దనయాజ్ఞగాఁ జూచుచుండవలయు నని యందఱు సేవకులకు నాజ్ఞాపించెను. బయలుదేలుటకుఁ బూర్వము శివాజీ స్వయముగాఁ దనమరముల నన్నింటిని బరీక్షించి చూసెను.

తనవెంట నైదుమార్లు యశ్వపైనికులను, వేయిమంది మావశే పీరులను దీసికొని, తన కుమారుడయిన సంభాజితోఁగూడ శివాజీ శ్రీ శ ౧౬౬౬ వ సంవత్సరపు మార్చినెలలో దిల్లీకి బయలుదేఱెను నర్మదానది దాటి మధురాబృందావన క్షేత్రములను దర్శించి వారందఱు దిల్లీచేరిరి. జయసింగు కుమారుడగు రామసింగును మఱికొందరు చిన్న సరదార్లు తప్ప నెవరును శివాజీకి నెదురుగా వచ్చినవారుకారు ఉత్తరమును వారి నన్నుఁ బిలిపించి గొప్పవారినెవరిని నాకు నెదురుగాఁ బంపి పోయెనని శివాజీకి గొంత మనస్తాపము గలిగెను తరువాతఁ బేరోలగమున బెరంగజేబును చూడఁబోయినప్పుడును దగిన సన్మానము జరిగదయ్యె బెరంగజేబు నిండిన సథిలోఁ గొలుపుండఁగా శివాజీ వెళ్లి, జోహారుచేసి తాను దెచ్చిన కానుక లొసంగఁగా “విప్పుడు వచ్చితి”రని యిదిగి తన కుడిపైపున నిలువఁబడియున్న రాజ్యశ్రులలో నిలువఁబడు మని కనుసంజ్ఞ చేసెను దిల్లీశ్వరుడు తన్ను గొప్పనరదార్లలోఁ గూర్పుండఁ బెట్టి గౌరవించు నని తలఁచి వెళ్ళిన శివాజీ యటులఁగాక తన్ను నిలువఁబెట్టినందులకు నెంతయుఁ గోపించి, బెరంగజేబు మనస్సు నకుఁ దగులున్పట్టి కొన్నిమాటలు యనెను తరువాత శివాజీ తాను దిగిన బనకుఁ బోఁగా “చేపటినుండి నీవు పేరోలగమునకు రానక్కఱలేదు. ఏమి మాటలాడినవినియున్నను రాయబారి ద్వారా మాటలాడవచ్చును” అని బెరంగజేబు శివాజీకి వార్తపంపెను. అందుపై శివాజీ తాను దిల్లీకి వచ్చి మోసపోయితి నని తెలిసికొని యింక ముందు బాడుషా యేమి చేయఁ దలఁచి నాడో తెలిసికొనుటకై యాతవియ్యెత్తుకుఁ దనవక్తలును బంపి “మీరు రిమ్మని జాబు లింపినందున మేమిక్కడికి వచ్చినారము మేము మా చేతనైనంత మీసేవ చేసినారము అందులకు మీరు చౌథ్ (నాలుగవ భాగము) నర్దేశముఖి హక్కులను గుఱించి మాకు సనదులియ్యవలసి నది దక్షిణములోని గోలకొండ విజాపూరు రాజ్యములను సాధించుటకు మీకు మే మెంత యైన సాహాయ్యముచేయఁ గలవారము అయినను ఆ సాహాయ్యము మీ కక్కఱ లేనియెడల మార్దేశమునకుఁ బోవుటకు మాకు

సెలవిప్పింపవలసినది ఇచ్చటి నీళ్ళ మాకును మా పరిజనంబులకును గిట్టవు గాన మాకు వెళ్ళుటకు సెలవిప్పింప వలసినది" అని విన్నవించు కొనెను, అందులకుఁ దగిన శత్యుత్తరం బియ్యక బొరంగజేబు ఊరికొత్వా లగు పొలాద్ భానునిఁ బిలిచి "శివాజి దగిన బసకుఁజుట్టును పవారా బుంచి, అతఁ డెక్కడికివెళ్ళినను నాతనివెంట మనజింట్లోతుల నుంచుచు నాతఁ డెక్కడికిని బాటిపోకుండఁ జూచుచుండవలయు"నని యాజ్ఞా పించెను

ఇట్లు తన్ను త్రైవిదేవినందునఁ దన్నునొరంగజేబు ఏవేళ నేమి చేయునో యని చింతించు నా మహాసంకటములో నుండి బయటఁబడుటకు నుపాయంబు యోచించుచుండెను కొన్ని రోజులయిన తరువాత "మాదేశమునకుఁ బోవుటకు నకు సెలవిచ్చుటకు పీలు లేదేని మాపైని కుల త్రైనను సెలవిప్పించునది ఇక్కడినీరు పడక వాండ్రలో ననేకులు రోగగ్రస్తులై యున్నారు" అని శివాజి రామసింగుజ్వారా బొరంగజేబుతో విన్నవించెను సైన్యము లన్నియు పెడలిపోయిన తరువాత శివాజి యొక్కఁడే తనచేతఁ జిక్కుననిన యాళచే స్వదేశమునకు వెళ్ళుటకు శివాజి సైన్యముల కన్నింటికి బొరంగజేబు ఆజ్ఞయిచ్చెను వెంటనే శివాజి సైన్యము లన్నింటిని నింటికిఁ బంపి యత్యంత విశ్వాసపాత్రు లయిన కొలఁది సేవకులను మాత్రము తనయొద్ద నుంచుకొనెను ఇట్లు సైన్యము లన్నింటిని బంపి తాము కొలఁదిమంది యున్నందున నక్కడినుండి యెట్లుయినను దప్పించుకొని పోగల ననిన ధైర్యము శివాజికిఁ గలిగెను

చెఱలోనుండి తప్పించుకొని పోవుటకు శివాజి పన్నిన యుక్త యత్యద్భుతంబు అందువలన నతని కల్పనాకౌశలంబు సమృద్ధిగా సాగి సంబును వ్యక్త మగును దిల్లీ పట్టణములో నున్న సామంతరాజుల యొక్కయు సరిదారులయొక్కయు గొప్ప రాజకీయోచ్ఛౌగములోనున్న వారియొక్కయు, స్నేహభావములు శివాజి క్రొత్తగా సంపాదించుకొను చుండెను వారి యందఱయింటికి పలాదులును మిరాయి మొదలయిన ద్రవ్య ములును బుట్టలలోపింపి బహుమతిగాఁ బంపుచుండెను ఆ బుట్టలలో

నేమి యుండునో యని మొట్టమొదట పహరామీది సంగక్షకభటు లాబుట్టలను విప్పించి చూచుచుండిరి, కాని యట్టిబుట్టలు రోజు ననేకము వచ్చుచుఁ బోవుచు నున్నందున భటులు విశృంఖలై పరీక్షింపకయే బుట్టలను బోవిచ్చుచుండిరి అంతట శివాజీ తనయొద్ద నున్న విశ్వాసపాత్రులగు సేవకుల సందఱను నొక్కొక్క నెవముచేఁ దనయొద్దనుండి వెడలఁ గొట్టెను వారు మారువేసములు వేసికొని యా పట్టణములోనె శివాజీ రాకకు నెదురుచూచు చుండిరి ఇంత సిద్ధతయైన పిదపఁ దనకు శరీరము నెమ్మదిగా లేదని నటించుచుం గొప్పరోజులు శివాజీ యిల్లు వెడలకుం దెను ఒక్కరోజు సాయంకాలము శివాజీయు సంతానియు నొక్కొక బుట్టలోఁగూర్చుండి మిరాయిబుట్టలనునెవమున పహరాలోనుండి తప్పించుకొని పోయిరి.

తాము వెళ్ళినతోడనే యాసంగతి యచ్చటిభటులకుఁ దెలిసిన యెడల భటులు తమ్మువెంబడింతు రని తలఁచి యటులఁగాక పాటిపోవుటకుఁ దమకు వీలు చిక్కవలయు నని శిరీరము వెడలునపుడు శివాజీ యొకయుక్తి పన్ని పోయెను తాను శయనించు మంచముపైఁ దనయొద్ద నున్న యొక సేవకుని బరుండఁబెట్టి తాను గప్పుకొన్నకాలువ యాతనికిఁ గప్పి యొక్క కుఱ్ఱవానిని వానికిఁపాదము లొత్తుచుండునటుల నియమించెను శివాజీ పాటిపోయిన కొంతకాలమునకు నొక సంగక్షకభటుడు వచ్చి శివాజీ నేఁడు శరీర మెట్లున్నది యని యడుగఁగా నాకుఱ్ఱవాడు “నేఁడు యజమానులవారికి శిరోబాధ యత్యధికముగా నున్నది గాన మీ రెవ్వరును నిక్కరికివచ్చి బాధఁ బెట్టవలదు” అని చెప్పెను. అందుపై ఆ రాత్రియంతయు నచ్చటి కెవ్వరు వచ్చినవారు కారు తెల్లవాతిన తరువాత నా సేవకుడు యజమానికి మండు తెచ్చెదననియు నాకుఱ్ఱవాఁడు మఱియొకనెవమునను వెలువడిరి ఇట్లు శివాజీకొంతనదాతుర్యము వలనను గొంత మోగలుల తెలివితక్కువ వలనను ఔరంగజేబు వలలో నుండి తప్పించుకొనెను

రెండవరోజు రెండు జాములవఱకును వేచియుండి శిరీరములో

నెవ్వరున్న జాడ కానక భటులు శివరములోనికిఁ జొచ్చిచూడఁగా శివాజి తమ్ము మోసపుచ్చి పాతీపోయినాఁడని వారికిఁ దెలిసెను. ఆ వార్త వారు కొత్తలునకుఁ దెలుపఁగా వాఁడు భయపడుచు నా సంగతి బాదుషహాతోఁ జెప్పెను అందువయి నాతఁడు కొత్తలునిపై మిగులఁ గోపించి యాతని మనసబు తీసివేసి శివాజీని వెదకుటకయి గ్రామమునం దంతటను చారులను బంపెను కాని శివాజి కానరానందున నాతనిఁ బట్టి కొనుటకుఁ దాలాకాదారుల కందఱును నుత్తర్వు లంపెను.

శివాజి దిల్లీనుండి వెలువడిన తరువాత బైరాగిపేషము వేసికొని, వచ్చిన త్రోవనే పురలఁ దన దేశమునకుఁ బోయిన యెడల బాదుషహా యొక్క మనుష్యులు తన్నుఁ బట్టుకొని యెడ రేమో యని తలచి కాశి గయ ప్రయాగ మొదలయిన క్షేత్రములపీఠినుండి వెళ్ళ విశ్వయించెను. మొట్టమొదట మథురాపట్టణమునకుఁ బోయి చిన్నవాఁడైన తన కుమారుఁడు తనవెంట విడుమలు పడఁజాలఁ దని యచ్చట మోరో సంతు పింగళే యొక్క బావమఱుది యుండఁగా నాతనియొద్ద సంతాని నుంచి తీర్థయాత్రలు సేవించు నుచు నెవ్వరిచేతఁ బడకుండ బయలుదేరిన తొమ్మిది నెలలకు శివాజి రాయగడకోటఁజేరెను (౧౬౬౬, డిసెంబరు) సురక్షితముగాఁ జేరినందులకు శివాజి గొప్ప యుత్సవము చేపెను శర్కర పంచిపెట్టిరి, ఫిరంగులు కాల్చిరి. తాను జేరినతరువాత మనుష్యులనుబంపి శివాజి తన కుమారునిఁ బిలిపించుకొనెను.

శివాజి దిల్లీకిఁ బోయివచ్చు నప్పటికి దక్షిణమున శివాజికి ననుకూలము లయిన సంగతు లనేకము జరిగెను శివాజి వెళ్ళినతరువాత జయ సిం గొక్కఁడే విజాపూరు నవాబుతోఁబోరాడుచుండెను విజాపూరువారికి నహాయముగా గోలికొండవారును సైన్యములు పంపిరి వర్తములు తక్కువైనందున మోగలుల సైన్యమునకుఁ జాలినంత నీరు లేకపోయెను. జయ సింగునకు నహాయముచేయుటకు ఔరంగజేబు సైన్యము లేమియుఁబంపిన వాఁడు కాఁడు. ఇందువలన శత్రువులు జయసింగును మిగుల బాధపెట్ట సాగిరి. తాను హిందు వయినందునఁ దన సైన్యము లన్నియు నశించినను

ఔరంగజేబున కెంతమాత్రమును జింతకయగనేరదని తలచి, జయసింగు విజాపూరి వారితోఁ బోరాట మాని అహమ్మదు నగరము చేరెను తాను దిల్లీశ్వరుని కొఱకై సాధించిన కోటలనన్నింటిని రక్షించునంత నైవ్యము జయసింగునొద్ద లేనందున నాతఁడు కొన్ని గొప్ప కోటలపై మాత్రము తన సైనికులనుంచి కడమకోటల నన్నింటిని, శత్రువులకుఁ బివికిరాకుండ జెఱచివేసెను ఇంతలో శివాజీ దిల్లీనుండి పాఠిపోఁగా జయసింగుకుమారుఁడైన రామసింగు సాహాయ్యమువలన నాతఁడు పారిపోయినాఁడని సంశయించి ఔరంగజేబు రామసింగును రాజనభకురావలదని వియమించి అతని తండ్రియైన జయసింగును దక్షిణము సుజేదారినుండి తొలగించి, మరలఁ దన కుమారుఁడైన మొఱజిమ్ అనువానిని, యశవంతసింగును దక్షిణమునకుఁబంపెను తన యోగ్యత ఔరంగజేబు కనుఁగొనకపోయేనే యునిన చింతచేత జయసింగు ఉత్తరహిందూదేశమునకుఁ బోవుచుఁ ద్రోవలో మృతిఁజెందెను. జయసింగు మృతిఁజెందిన పిదప దిలేర్ ఖానునిఁ గూడ ఔరంగజేబు దక్షిణమునుండి మార్చి మాళవాకుఁ బంపెను.

(౧౬౬౭)

ఇట్లు ఘనత వహించిన యిద్దరు సేనాధిపతులఁ బినినుండి తొలగించి ఔరంగజేబు వారి స్థానముం దిద్దఱు సామాన్యులయిన సరదారుల నియమించినందున శివాజీకి లాభ మయ్యెను. ఇప్పుడు వచ్చిన యశవంత సింగు జోధపురపు రాజు ఈతఁడు పయస్సునందుఁగొంత పెద్దవాఁడును సంభావిత ప్రవర్తన గలవాఁడును అయి యుండెను శివాజీ దిల్లీలో మన్న ప్పుడితనితో స్నేహముచేసి యితని లోభ స్వభావమును గనుఁగొనియుండెను. ఈ రాజు హిందూధర్మమునం దత్యంతాభిమానము గలవాఁడై తిజియా యను హిందువులపై నున్న పన్నును గుఱించి యొక పెద్ద ఉత్తరము ఔరంగజేబునకు వ్రాసియుండెను. ఈ యుత్తరము శివాజీ ప్రేరణచేతనే వ్రాసెనని కొందఱు చెప్పెదరు. ప్రస్తుతము దక్షిణమునకు సుజేదారుగా వచ్చిన సుల్తాన్ మొఱజిమ్ అనువాడు ఔరంగజేబునకు రెండవ కుమారుఁడు సుస్వభావము గలవాఁడు అతఁడు

శ్రీరామాయణములను గుఱించి విశేష విఖ్యాతిజేసెదె తండ్రివలె నెక్కురిని నమ్మకయూడువాఁడు కాఁడు కాని వానియందు విలాసలోచనత అమిత వ్యయము, పరీక్షింపక యందఱు నమ్ముట, అను మూఁడు దుర్గుణములుండెను

ఏ రిరువురు వచ్చుటకుఁ బూర్వమే మోరోపంతు పింగళే జయ సింగుచే విడువఁబడిన కోట లన్నింటిని నాక్రమించి మరల బాగుగాఁ గట్టించి తన సైన్యములను వానియందుంచెను శివాజి దిల్లీనుండి వచ్చు పటకే యీ మంత్రశిఖామణి కల్యాణ ప్రాంతమంతయు మోగఁబరి యొద్ద నుండి సాధించియుండెను కాని క్రొత్తగా వచ్చిన యిద్దఱు సేనాధిపతుల స్యఖావమును శివాజియెఱిగి యున్నందునఁ బ్రస్తుతము సరాక్రమముకంటె ధనము వలననే యధిక లాభ మగునని విశ్వయించెను రాజపుత్రులకును యశవంతసింగునకును గావలసినంత ధనం బొసంగి వారిని శివాజి వశ పఱచుకొనెను శివాజి “మాకును బాదుషహాకును సంది కుదర్పవలసినది బాదుషహా మా వలన సేన తీసికొనినవాఁడు కాఁడు అయినను వారి సేవ చేయవలయునని మాకు నిచ్చ కలదు” అని రాజపుత్రుల కొక యర్జి పంపు కొనెను ఆతండు తన యనుకూలాభిప్రాయముతో ఆ యర్జి బాదుషహా యొద్దకుఁ బంపఁగా నాతనికి నుత్తరమున విశేషాశ్చక్రములైన పనులున్నందున నాతఁడు శివాజికినిప్పుడు బోరుపెట్టుకొనుట మంచిదికాదని తలచి యాతని విన్నపమును స్వీకరించి యాతనికి “రాజా” యను బిరుదొసంగి పూనా, చాకన్ నుపే మొదలైన ప్రాంతము లాతనిని యాతని కిచ్చివేసెను. సంఖాజికి ౫౦౦౦ గుఱ్ఱపు రౌతుల మన్నబూనె యిచ్చెను. అహమ్మదునగరు రాజ్యములో శివాజికిఁ గల హక్కునకు మాటుగా నాతనికి వర్షాదు (Berars) ప్రాంతము జాగీరుగా విచ్చెను పూర్వ మొప్పుకొనినటుల విజాపూరు రాజ్యములోని చాద్, దేశముఖి హక్కులును శివాజికి నొసంగె శివాజీ మనస్సులోనున్న కోపము పోవుటకై బెరంగజేబు తన కుమారునిద్వారా శివాజీకిట్లు వార్త పంపెను. “మిమ్మును చాలి గౌరవించి మీ హక్కును గుఱించి మీకు ననదులు వ్రాసి యిచ్చి

మహాకార్యములు చేయ మిమ్ము నియమించి మీకు పెరి వియ్యవలయు నని సేమ తలచి యుంటిమిగాని మీరు మాకుఁ జెప్పకయే వెడలిపోయి తిరి అయినను జింత లేదు. ఇద్దఱుము స్నేహ భావముతో నుండ వచ్చును

మొగలులకును విజాపూరమువారికిని జరుగుచున్న యుద్ధము వలన సుఖయులకును నెంతమాత్రము లాభము లేనందున వా రిద్దఱును విసిరి గొలకల సంవత్సరములో సంది చేసికొనిరి. వీరికిఁ దోడ్పై తన్ను ఆ రాజ్యములోని దవచౌథ్, సర్దేశముఖి హక్కులను రాఁబట్టుకొననియ్య లేమోయని భయపడి శివాజీ రాజపుత్రుని, యశవంతసింగును జూచి వారికిఁ గొంత ద్రవ్యమిచ్చి వారిని వశపఱచుకొని తన హక్కు వసూలు చేయుటకు విజాపూరు రాజ్యముపైకి దండెత్తిపోయెను అందులకు విజా పూరువారు భయపడి శివాజీకిఁ బ్రతి సవత్సరము మూడు లక్షల రూపాయ లిచ్చునటుల నొప్పుకొని యాతనికి సందివేసికొనిరి. విజా పూరు నవాబువలెనే గోలకొండ నవాబు గూడ శివాజీ తన రాజ్యము పైకి దండు రాకుండుటకై నాతనికి సంవత్సరమునకు నైదు లక్ష లిచ్చు నటుల నొప్పుకొనెను (గొలకల)

నదియవ ప్రకరణము

రాజ్యవ్యవస్థ

శివాజి మహారాష్ట్రరాజ్యము సంస్థాపించుటకునై యత్నము ప్రారంభించి క్రీ.శ. ౧౬౪౬లో మొట్టమొదట తోరణాద్కుము సాధించి నప్పటి నుండియు నేటివఱకు కనఁగా క్రీ.శ. ౧౬౬౦లో విజాపూరు గోలకొండ నవాబులు శివాజికి పేష్కరుల చెల్లించుటకు నొప్పుకొనునప్పటికి నిరువది రెండు సంవత్సరముల కాలము గడచెను ఇంతకాలములో దిల్లీపతియు సార్వభౌముఁడగు నగు ఔరంగజేబుతో నేమి తనకంటె నధికబలాధ్యుడైన విజాపూరునవాబుతో నేమి తనకు విరోధులైన యితర మరాఠాతో నేమి కురకలతో నేమి హోరాహోరిగా టోరి శివాజి యనేకసేనులను సంపాదించెను ఆతని రాజ్యము కొంకణ ప్రాంత మంతయు వ్యాపించి యుండి జున్నర్, చాకణ్ పట్టణముల వఱకును ప్రవరించి యుండెను ఇదియుఁకాక బాదుషావలన శివాజికిఁ గ్రొత్తగా బర్హాద్ (Berars) అనురాజ్యము ప్రాప్తమయ్యెను దక్షిణమునోని యిద్దలు బలవంతులైన నవాబులు కరళార మిచ్చుటకు నొప్పుకొనిరి. ఇంత గొప్పరాజ్యము సంపాదించిన మాత్రముచేత లాభము లే దనియు, సంపాదించిన దానిని కాపాడుటయు, స్వరాజ్యమునోని పజిలకు నుభయు కలుగునటులఁ జేయవలయు ననియుఁ దలచి శివాజి రెండు సంవత్సరముల (౧౬౬౦-౧౬౬౨) పఱకు వితరరాజాతో యుద్ధము రెండు మాత్రమును జేయక రాజ్యముయొక్క యంతర్వ్యవస్థ చేయునఁడెను. ఈ వ్యవస్థయంతయుఁ జూడఁగా శివాజియందు యుద్ధకళలమునకుఁ దోడుగా రాజ్యంజేలు చాతుర్యంబును నుండెనని తోచెన మానదు. అతఁడు

స్వయముగా నేర్పఱచిన కట్టుదిట్టముల ననుసరించియే తరువాతి మరల వారు గొప్పపరాక్రమవంతులై దిల్లీళ్వరులను గూడఁ దమచేతిలో నుంచుకొనఁగలవారై లెరి. ఎట్టి యేర్పాటులు చేసిన నవి పుత్రపౌత్రవరంపరగా జరుగునో, తన రాజ్యములోని ప్రజలు సుఖులై పరరాజ్యముపైకిఁ బోవునుపాయంబులు తమ కెట్లు సిద్ధించునో, మొదలైన సంగతులను గుఱించి పురాణాదులలో రాజ్యనీతులు చదివి యున్నవాఁడు గావున సంతర్వ్యవస్థ చేయుటలో శివాజీ మిగుల దూరాలోచనపరుఁడై వర్తించెను అట్టి వ్యవస్థ రాజ్యారంభకాలము నుండియు నాతఁడు చేయుచున్నను నది యీ రెండు సంవత్సరముల వ్యవధిలోఁ బూర్తియయ్యెను గాన నా రాజ్యవ్యవస్థ ఈ ప్రకరణమున సంగ్రహముగా వర్ణించెద.

రాజ్యము పాలించుట యందును యుద్ధములు చేయుటయందును దనకు సహాయకులుగా నుండుటకునై శివాజీ యష్ట ప్రధానుల నేర్పఱచెను వా రెవ్వరనిన -

1 పేషవా లేక ముఖ్యప్రధానుఁడు:-రాజ్యములో రాజు తర్వాత రాజంతవాఁ డీతఁడు. ఈతనికి సర్వాధికారములుండెను ఈ యధికారము మీఁద మోరో తిరుమల పింగళే యుండెను.

2 ముజుమ్దార్ - ఈ ప్రధాని రాజ్యముయొక్క యాదాయమునకు సుత్తరదాతయై యుండెను వచ్చెడి యాదాయమున కంతటికిని నాతని యొద్ద లెక్కయిండును అతనిచేతికింద మున్నూఱుగురు గుమాస్తా లుండిరి. కల్యాణ ప్రాంతమునకు సుబేదారు (Governor)గా నున్న అబాజిసోనదేవుఁ డను సరదారును నియమించెను

3. సుర్ సీన్:-రాజ్యసంబంధమైన యుత్తరప్రత్యుత్తరంబునును సర్కారు దస్తరంబును నీతని స్వార్దీనతలో నుండెను లోకులకు రాజు వలన నీయఁబడినయీనాము మొదలయిన హక్కులను గుఱించిన కాశవ పత్రములు (ననదులు) చూచి, యవి తగిన రీతిని వ్రాయఁబడినవి యని

పరహా వ్రాసి దస్కతుచేయు నధికారమును వీతనిదే ఈ యధికారముపై అజ్ఞానిదత్తో యనువాఁడుండెను.

4 వాకసీవ్ - రాజుగారి స్వకీయోత్తరప్రత్యుత్తరంబు లన్నియు వీతని స్వాధీనములో నుండెను శివాజియొక్క దినచర్య యనఁగా నాతఁడు రోజు చేయు పనులన్నియు వీతఁడు వ్రాయుచుండెను. శివాజి యొక్క వ్యంత సేవకుల జీతములు మొదలయిన స్వంత పనులన్నియు వీతఁడే చూచు చుండెను ఇందులకు దత్తాజి యనువాని నధికారిగా నేర్పఱచెను

5 సర్నోబత్ - ఈతఁడు సైన్యాధిపతి కాలింగములకు ఏసాః కంక్ అను వాఁడును, అశ్వపైనికులకు ప్రతాపరావుగుజర్ అనువాఁడును సర్నోబతులుగా నుండిరి

6 డబీర్ - ఈతఁడు పరరాజ్యమును గుఱించిన ప్రతి వ్యవహారమునకు నధికారి. ఇతరరాజుల యొద్దనుండి వచ్చిన యుత్తరములను వారికి వ్రాయఁబడిన ప్రత్యుత్తరములను బరరాజులతో జేసిన సంది పద్ధతులును వీతనిఁ దప్ప వితరులకుఁ దెలియకుండ నుంచుభార మీతనిది సోమనాథపంత్ అనువాఁ డీయధికార పదస్థుఁడయి యుండెను

7 న్యాయాధీశుఁడు - ప్రజలు తమలోఁ దాము పోరాడుకొనఁగా విదమిత్త మని చెప్పనధికారి యీతఁడు ఇట్టి యధికారులు విరాజీరావణీ, గోమాజినాయిక్ అను వార లిద్దఱుండిరి.

8 న్యాయశాస్త్రి - ఈతఁడు ధర్మాధికారి సా. బ ఉపాధ్యేఅను వాఁడు మొదటను, తరువాత రఘునాథపంత్ అనువాఁడును యీ యధికార రూఢులైరి

ఈ యష్టప్రధానులు గాక ఖజీన్దార్ చిటణిస్ ఫడజవీస్ పారస్ వీస్ మొదలైన యధికారులు శివాజియొద్ద నుండిరి ఈ యధికారములలో మొదట మూడింటి మీఁదను ననుక్రమముగ శామ్జినాయిక్ బాళాజీ ఆవ్ జీ బాళకృష్ణపంతుజు వంటి యనునా రుండిరి

పైన వర్ణింపఁబడిన యష్టప్రధానులలోఁ దద నున్న యిద్దఱుకఁ దప్ప కడమవారి కందఱుకను సైన్యాధిపత్యము లుండెను. వీరు యుద్ధము లకుఁ బోయినప్పుడు వీరిపనులకు వీరి చేతిక్రింద నన్నుముతాలీక్ అను నధికారు లుండిరి ఈ ముతాలీకులు గాక ప్రతిప్రధాని చేతిక్రిందను ముజుమ్దార్, ఫడనహీన్, సబ్ నహీన్, కారఖాన్నీన్, చిటజీన్, జాముదార్, పొత్తీన్ అను నేడుగురు అధికారులుండిరి వీరందఱు నా యా ప్రధానికి మంత్రిగను, బొక్కనదారుగను ధస్తరము లుంచువాఁడు (recorder-keeper) గను సహాయు లగుచుండిరి

శివాజీయొక్క రాజ్యము క్రొత్తగా సంపాదించఁబడి నందున దాని రక్షణ యంతయు సైన్యముచేఁ గావలసి యుండెను కాన శివాజీ తన సైన్యముల వ్యవస్థ యధికదక్షతతోఁ జేయుచుండెను అతని సైన్యము నందుఁ గాల్చులమే విశేషముగా నుండి యాశ్వసైన్యము తక్కువగా నుండెను కాల్చలమును గుఱించి యాతఁడు చేసిన యేర్పాటులు పదిబంట్లపై నధికారినాయకుఁడు, ఏఁబది మందీపైవాఁడు హవాలీ దారుఁడు. నూలుగురమీఁది యధికారుఁడు జుమ్లెదార్, నేయవీరుల నాయకుఁడు హజారి, అయిదుగురు హజారీలకు నధిపతి పంచహజారీ, పంచహజారీల పైవాఁడు సర్నోబత్, ఈతఁడే పైని నైదవప్రధానిగా వర్ణింపఁబడియె. కాల్చలములోని శిపాయీ లిరుదెఱుఁగులవారై యుండిరి ౧. మావళేలు ౨ హేటకరీ యనువాండ్లు, మావళే యనువారు పర్యతశిఖరములపై హండువారు హేటకరీ యనువాండ్లు కొంకణప్రాంతమున నుండువారు పర్యతముల నెన్నఁదెఱుఁగక బూప్రదేశములయందే యుండువారివలెఁ గాక వీరుభయులును పర్యతములపై వానరములవలె నధిక తత్పరతతో నెక్కుచుండిరి వాలు, దాలు, కుమటము (విల్లంబులు), చిన్నికత్తి, తుపాకి ఇవి వారి శస్త్రాస్త్రంబులు శత్రువులను నహింపించి వారిపైఁ బడి వాలును దాలును దీసికొని శత్రుసంహారము చేయుటయందు మావళేవారు దక్షులై యుండిరి లక్ష్యము తప్పక తుపాకిదెబ్బ వేయుటలో హేటకరీ యను వాండ్లు ప్రవీణులై యుండిరి. పదిబంట్లలో నొక్కనియొద్దం దుపాకి

యుండెను కదమ తొమ్మిదిమందియొద్ద వితరళశత్రుంబులుండె శస్త్రాస్త్రంబు లన్నియు బంటులవియే మందు గుండు మాత్రము సైన్యాధిపతు లిచ్చుచుండిరి తలకు పాగా, శరీరమునకు అంగి, కాళ్ళకులాగు, నడుమునకు బిగియించు వస్త్రము ఇది యాపీరుల వేషమై యుండెను క్రొత్తగా వీరిని సైన్యములోనికిఁ జేర్చుకొనునప్పుడు వీరికి జీతముక్రింద నెలకింత ధాన్య మని యేర్పాటు చేయుచుండిరి కాని వారి తెలివితేటలను ననుసరించి వారికి నొక ఘోష (రమారమి మూడున్నర రూపాయి) మొదలుకొని మూడు ఘోషములవఱకును నెలకేతము లేర్పఱచు చుండిరి సంవత్సరమునకు జామలేదాదనకు నూలు ఘోషలు, హజారీకి నైదు వందల ఘోషలు జీతముండెను పంచహజారీ యను నధికారికి సంవత్సరమునకు రెండువేల యైదవందలు జీతము ఇ యుగ్రాక యాతనికి నాందోళికాది గౌరవవాహనములు సర్కారువారి ఖర్చుతోనే యిచ్చుచుండిరి

గుఱ్ఱపు బలముయొక్క వ్యవస్థయుఁ గల్పలమువలెనే యుండును గాని దానికిఁ దగినటులఁ గొన్ని మార్పులు గల్గింపఁబడియె ఇరువది యైదగురు గుఱ్ఱపురౌతులపై యధికారి హవాల్దారుఁడు, నూట యిరువది యైదగురు పైగోఁడు జామలేదారుఁడు అటువందల యిరువదియైదుగురుపై నుండు నిధికారి సుబేదారుఁడు, పదిమంది సుబేదారులు చేతికిందఁ గల వాఁడు పంచహజారి, పంచహజారి పైవాఁడు అష్టప్రధానులలో నైదవ వాఁడగు సర్నోబత్ అనునధికారి ప్రతి సుబేదారుని చేతిక్రిందను నిద్దరు గుమస్తా లుండిరి ఒకఁడు లెక్కలు వ్రాయుటకు, మఱియొకఁడా లెక్కను దిద్దుటకు, పంచహజారీ చేతిక్రిందఁ బై పనులు చేయుటకు నై మజిమ్ దార్ అనియు అమీన్ అనియు నిద్దఱధికారు లుండిరి ఇట్టి వ్రాతఁపని చేయు గుమస్తా లందఱును బ్రాహ్మణజాతివారును పరభూ జాతివారును నై యుండిరి గుఱ్ఱపు సైనికులలోను రెండు దెఱఁగులవా రుండిరి ౧ శిలేదారులు ౨ బార్గిర్లు శిలేదారు ముచిస్థితి కలవారలు వాండ్ర యొద్ద వారి సౌత గుఱ్ఱములు శస్త్రాస్త్రములు ముందగుండు నుండును సంవత్సరమునకుఁ గొంత ధనము పుచ్చుకొని పీండ్రు యుద్ధమునకుఁ

బోవుచుండిరి సంచత్సరమునకు నేర్పరఱచిన ధనము తక్కు వీరికి మఱి యేమియు నిచ్చుటలేదు కొందఱు మహాధనికులైన శిలేదార్లు వేలకొలఁది గుఱ్ఱముల వెంటఁ దీసికొని యుద్ధమునకుఁ బోవుచుండిరి. బార్ గిర్ ఆను వాండ్రు సైన్యమునం చెప్పు డుండునటుల శివాజీచే నేర్పఱువఁ బడిన సైనికులు వారికి గుఱ్ఱములును శస్త్రాస్త్రాంబులును శివాజీవలన దొఱకు చుండెను ఇది శివాజీయొక్క సొంత సైన్యము, శివాజీ యీ సైన్యమునే విశేషముగా నమ్మియుండెను. శిలేదారుల సైన్యములోఁ గలిపి కొందఱు బార్ గిర్ లను శివాజీ యుంచుచుండెను ఇందుచే శిలేదా ర్లేమైన దురుద్దేశముతో రాజద్రోహముఁ జేయ నెంచినయెడల వెంటనే యా సమాచారము శివాజీకిఁ దెలియుచుండెను వారు దాలు బల్లెము—ఇవి వీరి యాయుధములు కొందఱయొద్ద తుపాకులును ఉండెను గుఱ్ఱపుసవారి చేయుటయందును బల్లెముతో దూరపు శత్రువునైన వేయుటయందును నీ యాశ్వ సైనికు లనమాన ప్రజ్ఞ గలవారు. వీరి వేషము కాల్పలములోని బంటుల వేషమువలెనే యుండెనుగాని తలకుఁ బాగా చుట్టునప్పుడు నది గుఱ్ఱము మీద గూర్చున్నప్పుడు గ్రిందఁ బడఁగూడదని గద్దము క్రిందినుండి త్రిప్పి కట్టుచుండిరి నడు మొక వస్త్రముచే బిగియించి కట్టి కత్తి నడుమున వ్రేలాడునటులఁ గట్టుచుండిరి. శిలేదారులకు నెలకు నాఱుపూనుల మొదలు పండ్రెండు పూనులవరకు జీతముండెను బార్ గిర్లకునైదు పూనులు మీదలు పది పూనులవఱకుండెను సంచత్సరమునకు జూమలే దారునకు రెండువందల యేఁబది పూనులును సుబేదారునకు నాలుగువందల పూనులును జీతముండెను శత్రు సైన్యములలో వృత్తాంతములు గనుఁగొని వచ్చుటకుఁ బ్రతి యధికారియొద్దను చారులుండిరి ఈ చారుల కందరకు బేహర్ జిన్నాయిక్ ఆనువాడు నాయకుఁడుగా నుండెను వార్తలు దెచ్చుటయందు వీఁ డనమాన ప్రజ్ఞ కలవాఁ డయినందున వీఁడు శివాజీకి ప్రీతిపాత్రుఁడై యుండెను “వార్త నిర్వహింపవలయుఁ బతికి” ననిన బార్తోపదేశముయొక్క మాహాత్మ్యము శివాజీకిఁ జక్కఁగాఁ దెలిసియుండె ననుటకు సందియము లేదు

సమయము దప్పకుండ సైన్యమునకు జీతములు పంచిపెట్టుటను గుఱించి శివాజి యెంతయు దక్షిణ యుండెను. ప్రతి సంవత్సరము యుద్ధమునకు వెళ్ళివచ్చినతోడనే లెక్కలన్నియుఁ బూర్తిచేయించి ఎవ్వ రెవ్వరికి నెంతెంత బాకీలు తేలునో యంతంత వారివారికి నిచ్చివేయి చుండెను బొక్కసములో డబ్బు లేనియెడలఁ బ్రాంతాధిపతులైన సుబే దార్ల పేరిట నంత ధన మియ్యమని యుత్తరము లిచ్చుచుండునే గాని సైన్యాధిపతులు స్వయముగా గ్రామాదులలోనికిఁ బోయి తమ జీతముల ధనము పోగుచేసుకొనుటకు శివాజి యెన్నఁడును నొప్పఁడయ్యె ప్రాంతాధికార మంతయు సుబేదారునిదే సైన్యములకు నచ్చట నెంతమాత్ర మును నధికారము లేదు, ఇందువలన రాజ్యములోని రయితులకు సేనల వలన నెంతమాత్రమును బాధ కలుగక వాండ్లు సుఖముగా నుండిరి వారి వారి యోగ్యతల ననుసరించి సైన్యములోనివారికి శివాజి జీతములు గాక వివాహాదికార్యములకు నై ధన సహాయము చేయుచుండెను గాని సైన్యము లోని యేబం టయినను ననావశ్యకముగా నాదాయముకంటె నధికవ్య యము చేసి యప్పులపా లయిన యెడల వానిని శివాజి వెంటనే యుద్ధో గమునుండి తొలఁగించు చుండెను సైన్యములు విడిచినచోటికి స్త్రీలుగాని మత్తు గలుకజేయునట్టి వదార్దముల దుకాణములుగాని రాఁగూడని యుగ్ర శాసనము చేసెను క్రొత్తఁగా బంటును సైన్యములోనికిఁ జేర్చుకొను నప్పుడు శివాజి స్వయముగాఁ జూచి యాతని సామర్థ్యమును బరీక్షించి యాతఁడు స్వామిభక్తితో సేవచేయునని తన సైన్యములోని యొకనొక ప్రాంత సైనికునివలన జామిను పుచ్చుకొని వానికిఁ బని యిచ్చుచుండెను జుమేదార్, హజారీ మొదలయిన పై యధికారులను నియమించునపుడు వారి కుల శీలములను బాగుగఁ గనుఁగొనును

శత్రువులపై దాడి వెడలుటను గుఱించియు శత్రు రాజ్యమునుండి ధనమును దెచ్చుటను గుఱించియు శివాజియొక్క ఎర్పాటు లిట్లుండెను వర్షాకాలము పోయినకరువాత విజయనగరము (దక్కా) రోజున సామం తులు, సరదార్లు, శిలేవార్లు మొదలైన వారందఱును శివాజిని దర్శించుటకై

వచ్చుచుండిరి ఆ రోజు గొప్ప దర్బారు జరిగి వచ్చినవారి క్షేమసమీక్ష
 వామలను రాజుగారు (ఇతమీద రాజుగారవంగా శివాజీ యని
 యును) గనుగొనుచుండిరి అటుమీద దండయాత్రకు సంబంధించిన
 ప్రయత్నము సాగును ఏ యే సైనికునియొద్ద నే యే గుఱ్ఱము శస్త్రాస్త్ర
 స్త్రములు నున్నవి కనుగొని లేవారల కిప్పించి, చెడిపోయినవాని
 బాగుచేయించి, వాని కిన్నిటికి నొక జాబితా వ్రాయఁబడును ఈసైన్యము
 అన్నియు దండయాత్రనుండి యింటికిఁ దిరిగి వచ్చినప్పు డీ జాబితాను
 బట్టి లెక్కలు సరిచూచుచుండిరి శత్రు దేశముల గొల్లగొట్టునప్పుడు
 బ్రాహ్మణుడు, గోవు, కాపు (బొలము దున్నుకొని జీవనము చేయు
 వాడు) ప్రి మొదలగువారిని నెంతమాత్రము బాధపెట్టఁగూడదని తన
 సైనికులను నాజ్ఞాపించి యుండెను ధనవంతులగు తురకలను దప్ప
 మఱి యెవరిని చెఱఁబెట్టఁ గూడదనియు నాజ్ఞాపించెను దోపిడిలో దొర
 కిన సొత్తులయు రాజుగారి స్వాధీనము చేయవలెను సొత్తు తెచ్చిన
 వానికి వాడు తెచ్చిన సొత్తు ననుసరించి బహుమానము దొరకును గాని
 చేతఁ జిక్కిన సొత్తులోఁ గొంత యే సైనికుడైన దాచినాఁడని గాని
 దొంగిలించినాఁడని గాని తెలిసిన రాజుగా రాతని దండించి యుద్యోగము
 నుండి తొలఁగించుచుండిరి యుద్ధరంగములలోఁ బాత్రము చూపిన
 వారికి సత్కరించుటకై యొక గొప్ప సభవేసి యందులో నందఱు
 చూడఁగా రాజుగా రాజుల సత్కరించుచుండెను. యుద్ధములలో గాయ
 పడినవారికి వస్త్ర వాహనాది పదార్థముల బహుమానముగా విచ్చి నంతోష
 పెట్టును యుద్ధములలో హతులైనవారి కుమారులకుఁగాని తమ్ములకుఁ
 గాని తగిన యుద్యోగము లొసఁగి వారిని బిరామర్పించునుగాని యుద్ధము
 నుండి పాటిపోయినవారిని, ధనము దాచినవారిని దయలేక శిక్షించును.
 శివాజీ దక్షిణై చారులవలన రహస్యము లన్నియుఁ గనుగొనుటవలన
 సైనికు లెవ్వరును నాతని మోసపుచ్చలేరైరి

పర్వత దుర్గములు శివాజీయొక్క ముఖ్యబలస్థానములని ఇదివరకు
 వర్ణింపఁబడిన చరిత్రభాగమువలన చదువరు చూహించియే యుదురు.

ఒక్కదుర్గము స్వాధీనమయినచో దానిచుట్టుపట్టున నుండు ప్రదేశముం
తయు స్వాధీనమయినదియె శత్రువులను గొల్లగొట్టి తెచ్చినధన
మంతయు నొక్కసారి కోటమీదికిఁ జేర్చిన నది పరుల కభేద్య మగు
చుండెను. ఇట్లు దుర్గములనేకకార్యములకు నుపయోగకరము లయినందున
వాని సంరక్షణమునందు శివాజి మిక్కిలి దక్షుడయి ప్రవర్తించుచుండెను.
దుర్గములను గుఱించి యాతఁడు మిగుల నుగ్రశాసనుడై యుండెను.
దుర్గన బంధమై యాతఁ డేర్పఱచిన నియమములలో నొక్కదానికైన
వ్యతిరేకముగాఁ బ్రవర్తించినవాఁ డెవ్వఁడయినను నాతని కఠినముగా
శిక్షించుచుండెను కోటపను నుండు నధికారిపేరు హవాల్దార్. దుర్గము
లోని వారికిఁ గావలసిన జీతబత్తెములు, మందు, గుండు మొదలయిన
వానిఁ దెప్పించుటయు, దుర్గమును సర్వవిధముల రక్షించుటయు నాతని
పనియై యుండెను సాయుధములము కోటతలుపుల యొద్దకు స్వయముగా
వెళ్ళి మూయుచి తాళుఁజెసి తన యొద్ద ఉంచుకొని ప్రాతఃకాలమున
తలుపులు తెఱపించుట హవాల్దారుని పని కోటసంబంధ మయిన
యుత్తరప్రత్యుత్తరము లన్నియు హవాల్దారునిపేరిట నాతనిమొహరుతో
జరుగుచుండెను. ఆతని చేతికింద సర్నోబత్ అనునధికారు లుండిరి
పురందర్ రాయగడ్, పనవాళ, మొదలయిన గొప్పదుర్గములమీద
నొక్కొక్క త్రోవకు నొక్కొక సర్నోబత్ ఉండెను వీరుగాక హవాల్
దారు చేతికింద నబుసీన్ అబ్రహ్మాణ యధికారియు, కార్థానసీన్ అను
పరభూయధికారియు నుండిరి. ప్రతిదినము దుర్గములోనిభటులను గుఱిం
చిన లెక్కలు వ్రాయుట యుండునని పని. ధన్యము. యుద్ధసామగ్రి మొద
లయినవి తెప్పించి వానిలెక్కయుంచుట కారఖాసీయని పని ఈసన్నిధి
కొక ప్రతికోటమీద మాంకరంగ వచ్చెడి గుమాస్తా బ్రాహ్మణులను,
మరాఠాపాయుధము రామోషియనుభూమి, మాచిగలు మొదలయిన వెట్టి

† రామోషి యన యన దేశములోని యెఱుకు, ఎనాచుంబటి దొంగ
కొలము. వీర్లను జీతమునకు నేర్పఱచి దొంగిలకు గుంపులై
యజమానునికి బాల సహాయము చేయుదురు.

వాండ్రును నుండిరి. వీరికందఱకు దుర్గముక్రింద మాన్యము లుండెను రామోపేలు చారులపని చేయుచుండిరి శత్రుసమాచారము తెచ్చుట, శత్రు చారులు తమ రాజ్యములోనికి వచ్చినయెడల వారిని మోసపుచ్చి వెడలఁ గొట్టుట, వారు వెడలరేని పీలుకొలఁదిఁ జంపుట, మొదలయిన పనులు చేయుచుండిరి. దుర్గముమీఁద నుండువారి కందఱకు గడకరీ లని పేరు. గడకరులకు వంశవరంపర వచ్చుమాన్యము లుండినందున వారు దుర్గ మునకయి ప్రాణములఁ గూడఁ బరిత్యజించుటకు సిద్ధులయ్యుండిరి. దుర్గములోని యే యే పని యెవ్వరెవ్వ రెల్లెట్లు చేయవలయునో యావిధి యంతయు శివాజి మిక్కిలి కౌశలముతో నిర్ణయించి యుండెను దుర్గ ములో ననాపిశ్యక మయినఖర్చు జరగకుండు నటుల నియమించెను.

యుద్ధసంబంధమయిన గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, లొట్టిపిట్టలు, ఆవులు, మొదలయిన పశువుల సంరక్షణ నిమిత్తమై తగిన యేర్పాటులు చేయఁబడెను దాడివెడలిన యెనిమిది నెలలు గుఱ్ఱములమేత మొదలయినవి ఖర్చు లేకయే శత్రువుల దేశములో గొరకుచుండెను. వరాకాలము దాడినుండి యింటికి వచ్చినప్పుడు పశువుల బోషణ చక్కఁగా జరగ వలయు నని యక్కడక్కడ నిలిపి యుంచిన గడ్డిబీళ్ళయొద్ద గుఱ్ఱముల నిలిపియుంచును ఇదియుఁ గాక కొందఱు సేవకులు పశువులు దాడినుండి తిరిగివచ్చువఱకు గడ్డివాములు దాణామొదలయినవి సిద్ధముగానుంపుదురు. ఈ పనికయి వారికిఁ గొన్నిమాన్యము లియ్యఁబడును. గుఱ్ఱములకుఁ బది యైదుదినముల కొకసారి నాడెలు కట్టినపఁబడును. ప్రతిగుఱ్ఱమున గుఱ్ఱం చిన లెక్క చక్కఁగా నుంచుటకు వీలు కలుగవలయు నని ప్రతిగుఱ్ఱ మున కొకిసంఖ్య యేర్పాటుచేసి యాసంఖ్య యగుఱ్ఱము కాలుపై ముద్రిం పఁబడును గుఱ్ఱములవలెనే యేనుఁగులు మొదలయినవి సంరక్షింపఁ బడును. శివాజియొక్క గజశాలలో మున్నూటయేఁబది గజము లుండెను. బంటులసంఖ్య ౧౫౦౦ లను మించియుండెను. అందుఁ గొందఱు యుద్ధమున కయి మఱికొందఱు బప్పానిమిత్తమై యుపయోగించు

చుండిరి ఫిరంగులు మందుగుండ్లు మొదలయినవి మోయుటకై మిక్కిలి బలముగల యెద్దులు సైన్యములో నుండెను

ఇట్లు సైన్యము, దుర్గములు, టాడి మొదలయినవానిఁ గుఱించి శివాజి చేసిన యేర్పాటు వర్ణించి, యాతఁడు సొంత రాజ్యములో భూమిని గుఱించి చేసిన కట్టడిట్టములను వర్ణించెద మొట్టమొదట భూమికొల్పించి తర మేర్పఱుచుచు నుండెను తరమేర్పఱుచుటయందు దాదోజి కొండ దేవుఁడు చేసిన వియమములనే శివాజి యనుసరించుచుండెను పండిన పంటలో రెండువంతులు కాను దీసికొని మూఁడువంతులు భూమిస్వామి కిచ్చును. క్రొత్తదేశము తనకు లోబడినతోడనే యచ్చటి రయిలల నేమియు బాధపెట్టక తన రయితులవలె నెంచుకొని వారియొద్ద నుండి భూమిసిస్తు మాత్రము గయికొనుచుండెను శిస్తు పనులుచేయుపవి సైన్యములోవివారికి నెన్నఁడుఁ జెప్పడు ఆ పనికొఱకయి వేఱు అధికారుల వియమించును ప్రతి గ్రామమునకు నొకపఠేలు ఒకకరణము నుండిరి పాటీలు (పఠేల్), మరారాజాతివాఁడుకరణము బ్రాహ్మణుఁడు రెండు మూఁడు గ్రామములకు నొక కారకూన్ అధికారిగా నుండును కొందఱు కారకూనుల పయివి తాలూకుదారుఁ డుండెను, ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడయినను పరభూజాతివాఁడయినను అయియుండును, ఈతనికి సహాయముగా మరారాజాతివాఁడయిన హవాలదారుఁ డుండును వీరిద్దఱు పయివాఁడు సుబేదారుఁడు ఈతనికి మామరేదారుఁ డని పేరు ఇతని చేతిక్రింద రెండు, మూడు దుర్గములుండును వచ్చిన ధనమంతయు వీతఁడా దుర్గము లలో సురక్షితముగా నుంచును ఈ యధికారులందఱుఁ బ్రజలను సన్న్యా యముగాఁ గష్టపెట్టెదరేమో యవి శివాజి మిగుల దఱిఁదై పరీక్షించు చుండును ఈ యధికారులందఱకు నెలజీతములే కాని మడిమాన్యము లేమియు వియ్యఁడయ్యె అట్లు మాన్యములిచ్చినయెడల నధికారులు బిఠిసి ప్రజలను బాధపెట్టెద రనియు విజాపూరురాజ్యములోఁ జేసినటుల రాజు ద్రోహముఁ జేసెద రనియు నాతని యభిప్రాయము.

శ్రీ రివాజీ చరిత్రము

దేశముఖ దేశపాండ్యాలు తమ హక్కు-ధనము రయితులయొద్ద నుండి స్వయముగా వసూలుచేసిన యెడల రయితులకు మిగుల బాధ కలుగఁగలదని యెఱిగి శివాజి, దేశముఖ దేశపాండ్యాలు తమకు రావలసిన ధనము రయితులయొద్ద నుండి వసూలుచేయఁ గూడ దనియు, ఆ ధనముతాలాకాదారుల యొద్దనుండి తీసికొనవలయు ననియు నాజ్ఞాపించెను అక్కడక్కడ దేశముఖ దేశపాండ్యాలు కట్టించిన ఘట్టకోటలను బడఁగొట్టించి క్రొత్తవి కట్టవల దని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్లు వారిని బల సీనులఁ జేసెను ఇట్లు చేసినందులకు వారు తనమీఁదఁ దీరుగఁబడకుండ వారికి దననైస్వములో గొప్ప యుద్యోగము లిచ్చి సత్కరించుచుండెను.

రాజ్యములోని న్యాయవిచారణ యంతయు న్యాయాధీశుఁ డను నధికారి చేయుచుండెనని వెనుకనే వ్రాసియున్నాము గ్రామములోని దీవాని (Civil వ్యవహార సంబంధమైన) వ్యాజ్యము లన్నియు గ్రామము లోనే పంచాయతీ యనఁబడు పూర్వపద్ధతి ననుసరించి విర్తయింపఁబడు చుండెను పౌజుదారి (Criminal అపరాధ సంబంధమైన) వ్యాజ్యములు న్యాయాధీశుఁడు స్వయముగా విచారించి యపరాధులకు హిందూధర్మశాస్త్ర మునందు విధించిన శిక్షలనే విధించు చుండెను. అయినను కురకల ప్రభుత్వమునందు నేర్పడి రూఢములైన పద్ధతులు మాత్రము మార్చినవాఁడు కాఁడు.

తురుష్కులచే నుచ్చేదించఁబడినట్టియు, హిందూమతమువకు
నాద్యము లయినట్టియు వేదాదివిద్యల నక్షిప్తచేయవలయు నని కృత
శక్త్యుండైన శివాజి యొకయష్టకముంజదివిన బ్రాహ్మణునకు నొక
మడుగుఁగూఢాస్య విచ్చేద ననియు, రెండష్టకములు చదివినవారికి రెండు
మడుగుఁగూఢాస్య మిచ్చెననియుఁ నెనిమిదిజదివినవారికి నెనిమిది విచ్చేద
ననియుఁ బ్రతిజ్ఞఁజేసెను. దాస్యము నిచ్చుటకుఁ బూర్వము విద్యను
జూర్తియైఁబడినట్టిందనమ్ముట బ్రాహ్మణులయందుఁ బరమేశ్వరుఁ డయినయెడల
వానికి నేఁబది మొదలుజరిపింపరాదు. రుచియగుచుండుకొవ్వొండుచేయఁగల

నైదికవిద్యవలనే శాస్త్రవిద్య వలివృద్ధిఁ జేయఁచుదెను ఇట్లు రాజసాహాయ్యముచేఁ బురాతన విద్యలన్నియు వలివృద్ధిఁ జెందసాగెను. శివాజీ విద్వాంసులను నక్కరించినటులనే లలితకళల యందుఁ బ్రవీణులయిన వారినిఁగూడ నక్కరించుచుదెను ఆ రాజనభయందు సంగీతపాఠకులు, వాద్యవిద్వాంశికారులు, కవులు మొదలయిన వారందఱును మన్నన వడయుచుండిరి భూజానుఁ డనువాఁడు ఆస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. కావి సుహారాష్ట్రకవి యొక్కఁడును వాస్థానమునందు లేఁడయ్యె ఇందు లకుఁ గారణ మప్పటి తుకారాము, రామదాసు మొదలయిన కవులందఱును నైహికచింతలేని విరక్తసాధువు లయి యుండుటయే గొప్పమహా రాష్ట్రకవి లెవరును నభిలో లేకపోయినను పోవడా అనుకవిత్వముఁ జెప్పు భట్టురాజులవంటి కవులు కొంది యుండిరి పోవడా అనగాఁ దెనుంగుసీమలోఁ బాడఁబడు బొబ్బిలిఃపిఠవంటి పీఠచరిత్ర వర్ణనపరమగు గీతవిశేషము. అభజాల్ భానునినద దీర్ఘప్రయాణము మొదలయిన ప్రసంగములను గుఱించి మరారికావలో ననేకపోవడా లయియున్నవి. ఇవి వీర రసపరిష్కృతములు ఇట్టి యుత్తమోత్తమ గీతములను నొకయాంగ్లేయుఁ డెంతయుఁ గొనియాడి ఇట్టి యనేకగీతములును ప్రోగుచేసి ప్రచురపఱిచి యున్నాఁడు శివాజికాలమున నిర్మింపఁబడిన యీ పోవడా గీతములు క్రమముగా వృద్ధిఁజెంది వేలకొలఁదియై మహారాష్ట్రులకు వారి పూర్వల శార్యచరిత్రము విత్యమును వివిపించుచున్నవి

పదునొక డంప ప్రకరణము

మోగలులతో మరల యుద్ధము

సుల్తాన్ మొలజిమ్ ద్వారా ఔరంగజేబుతో శివాజీ క్రీ.శ.౧౬౬౦లోఁ జేసిన సంధి నశునరించి రెండు సంవత్సరముల వఱకు మోగలులు మరాటావారితో యుద్ధము చేయకయుండిరి ఈ ఐక్యవధికాలములో శివాజీ పైని వర్జింపఁబడి నేటులఁ దనరాజ్యములోని యంతర్వ్యవస్థ చక్కఁ బఱచు కొనెను శివాజీతో సంధిచేయుట ఔరంగజేబు పాదుషహాకు విష్ణుములేక పోయినను దప్పని సరియని యాతఁడు రెండు సంవత్సరముల వఱకును మరాటావారితోఁ బోరాట మానియుండెను శివాజీ విజాపూరురాజ్యములో ననేకముగా దోచుకొనుచు కొటలను సాధించుచుఁ దనకు నేమియు నియ్యఁడనియుఁ దనకు మారుఁడైన నవాబ్ మొలజీమ్, యశవంతసింగు శివాజీని దమవలలో జేసికొనక తామె యతని వలలోఁ బడియుండెద రనియు నాతఁడు ముందుచుండెను ఇట్టి తలంపుతో ఔరంగజేబు సులతాన్ మొలజిమున కిట్లు వార్తసంపెను “నీవు శివాజీని ఆతని సరదారుఁ డయిన ప్రతాపరావుగుజరను ఇంక వితర మరాటసరదార్లను నొక్కసారి చెఱపట్టి వారిస్వాధీనములో నున్న దుర్గములను రాజ్యమును స్వాధీనపఱచుకొనవలసినది ఇట్లు చేయనియెడల నీవు మా నిగ్రహము వకుఁ బాత్రుఁడవయ్యెదవు సుల్తాన్ మొలజిమ్ తండ్రియగు ఔరంగజేబునివలె మోసగాఁడు కానందున ఈ యాజ్ఞ యతనికి రుచించినదికాదు దిల్లీలో జరగు వృత్తాంతము లన్నియుఁ దెలుపు చారులు రాజపుత్రుని (మొలజీమ్) యొద్ద సున్నందునఁ బైనినర్జించినయాజ్ఞ పచ్చి చేరక మునుపే యిట్టియుత్తరపులు వచ్చుచున్న వని యాతనికిఁ దెలిసెను సంధి వియమముల ననుసరించి తనకు సాయము చేయుటకై తనయొద్దనున్న

మహారాష్ట్ర సైన్యాధిపతుల రహస్యముగాఁ బిలిపించి మోఱజిమ్ వారితో నిట్లని చెప్పెను “మిమ్మును జేఱఁబట్టుమని బాదుషహాగారి యుత్తరువులు వచ్చుచున్నవి అవి రెపోమాపో వచ్చి చేరఁగలవు. ఉత్తరువులు వచ్చిన తరువాత మేము మిమ్ము విడుచుటకు వీలులేదు కాన వీలోగా మీరు ఏదో యొకసాకు చెప్పి మీ మీ విలయములకుఁ బొందు” ఈ వార్త విని గానే సర్నోబత్, పండితరాయ యను మరాఠావీరు లేవియో సాకులు కల్పించుకొని తమ సైన్యములతో మోగలుల శిబిరములు వెడిలిరి వారు వెడలిన తరువాత రెండుమూఁడు దినములకు దిల్లీనుండి యుత్తరువులు వచ్చెను రాఁగానే రాజపుత్రుఁడు తన సైన్యములతో మరాఠావారి సైన్యముల వెంటఁబడి నట్టుల నటించెఁ గాని యింకలో వారు సురక్షితముగా పూర్వాపట్టణము చేరిరి

క్రీ శ. ౧౬౬౮-౧౬౬౯ ఈ రెండు సంవత్సరములు శివాజి యుద్ధము లేవియు జేయక యే నైపులను దాడి వెడలకయున్నందున జను లందఱు శివాజియొక్క పరాక్రమమునకిదియే సీమ యనియు ఏక మీఁద మోగలులతోఁ బోరాడుట దుర్లభ మని తలఁచి శివాజి తన పర్యత ప్రదేశము వెడలిరాఁడనియు వింతవింతలుగా ననుకొన సాగిరి కాని యాకల్పనలన్నియు ననత్యము లని మాపుప్రసంగ మిప్పుడు వచ్చెను ఇట్టి ప్రసంగము సంధినిపాటించక మిత్రద్రోహముచేసిన ఔరంగజేబు వల్లనే కలిగినందున శివాజి యొక్క † భవానిఖడ్గముమిగులఁ బ్రకాశింపఁజొచ్చె

శివాజియొక్క రాజ్యములోని సింహగఢము, రాయగఢము అను రెండు ముఖ్యదుర్గములు జయసింగుఁడు జయించినప్పటినుండియు మోగలుల స్వాధీనములోనే యుండెను, అందుచే చాకణ్ దుర్గమునుండి పూనాకు వచ్చునప్పుడు శివాజికి మిక్కిలి యిబ్బంది కలుగుచుండెను. అందుచే వానిని సాధింపవలె నని యెంచి శివాజి యొకరోజు గొప్ప సభ చేసి తన సరదారుల నందఱను బిలిపించి “సింహగఢ మెవ్వరు గెల్చెదరు?” అని

† శివాజి చేతిలోని ఖడ్గమునకు “భవాని” యని నామము.

యడుగఁగా తానాజీమాలసురే యనుకూరాగ్రేసరుఁడు “నేను సింహగడమును సాధించెదను” అని ప్రతిజ్ఞ చెసెను అప్పు డాతనికిఁ దాంబూరి వస్త్రాధిరణంబులును వేయి మానశేఖరులును విచ్చి శివాజీ యుద్ధమునకుఁ బంపించి సిద్ధమైన తన కుమారుని వివాహము మానుకొని యా తానాజీ యను నప్రతిమ స్వామిభక్తుఁడు, “నేను బ్రతికివచ్చిన నేనే వివాహము చేయఁగలను నేను యుద్ధములో హతుఁడ నగుచునేని మీరె నాకుమారుని వివాహము చేయవలయును అని శివాజితో విన్నవించి మాఘబహుళ నవమి (ప్రజేవరీ)రోజున బయలుదేఱెను

సింహగడ మతి భయంకరమైన పర్వత శిఖరముపై నున్నదుర్గము దాని సాధించుట సాధారణముగా సరాధ్య మనియె చెప్పవచ్చును. పర్వతము గగన చుంబితముగా నత్యంతస్పృత్యము కలదియై దాని పూర్వవశ్యమ దిక్కుల ప్రచండమైన పురుందర పర్వత మున్నది చక్షిణోత్తర దిశలందు నరమైన ఉన్నతము గల శిలలు పెట్టిన నున్నటి గోతవరె నున్నవి ఇది యెక్కి పైకిఁ బోయిన నలుబది యంగుళముల పైపుగల కృష్ణశిలామయ మైన ప్రచండప్రదేశము కలదు దానిచుట్టు రాతితో గోడ పెట్టఁబడి త్రికోణాకృతిగాదుర్గము నిర్మింపబడినది కోణ కోణ మురకు గొప్ప బురుజులు కలవు, దుర్గముయొక్క చుట్టుపరిఘ కొల్చి చూచినఁ గ్రోలు మించి యుండును దాని బాహ్య స్వరూప మత్యంత భయంకరమై దుర్గ ద్వారము తప్ప వేఱు మార్గమే లేఁటులఁ గానివించును. దుర్గముపై నుండి చూచినఁ దూపున నిర్మల జలపూరితమై విశాలముగాఁ బుట్టిట మైనందున నిచ్చటనుండి శత్రువు లెన్నిఁగును రారని తలఁచి కోటమీది వా రావైపున నంతగాఁ గాపుడల చేయకైరి. కనుక అప్పటియొకివేయి జనముతో నెంతయుఁ గష్టమున కోర్చి కొంతపైకి వచ్చి యచ్చట సైన్యమును నెదైదు వందల భటులుగా రెండుభాగములు చేసి యొక భాగము నకుఁ దన తమ్ముడైన సూర్యాజీని నధిపతిని జేసి వారిని నక్కడనే యుండ నియమించి, తాను నైదువందల భటులతోఁ బైకి నెక్కడ

నవియుఁ దనకు సాయంబు గావలసినయెడలఁ గ్రిందివారుపైకి రావలసిన దనియుఁ జెప్పెను. ఒక వీరుఁడు మిక్కిలి కష్టముతోఁ బైకిఁ బ్రాకి యక్కడినుండి యొక గొప్పమోతుక్రిందికి దిగవలెను దానిని బట్టి కొవి తానాజియుఁ దత్సైన్యంబులును బైకెక్కసాగిరి. ఎక్కినవారు కోటసిమలోనికి వెళ్ళి చప్పుడు చేయక చీకటిలోఁ గ్రిందఁ బరుండి యుండిరి మూఁడువందల సైనికులు పైకి నెక్కినతరువాత నేదయో పదార్థము క్రిందఁబడి ధ్వనియైనందునఁ గోటమీఁద సైనికులలో నొక్కఁ డది యేమి యైనది కనుఁగొనుటకు వచ్చి శత్రువులచే హతుఁడయ్యెను. అది చూచి రాజపుత్రపీఠు లందఱును నడుములు బిగించి యుద్ధసన్నద్ధు లైరి ఈ సంగతిచూచి తానాజి మిగిలిన సైన్యము వచ్చుటకుఁ బూర్వమే తన వెంట నున్న మున్నూఱు సైన్యముతోనే కోటను సాధింప నెంచి మొట్టమొదటఁ దానే శత్రువులపైఁ బడెను ఉభయసైన్యములను పోర ముగాఁ బోరాడఁ దొడఁగె మరాటాసైన్యము షార్తిగాఁ బైకి రాక పోయినను వారు వారికింబై నెన్నియో రెట్లధికిముగా నున్న రాజపుత్ర సైన్యముతో సమానముగాఁ బోరాడు చుండిరి ప్రాణముంపై నాశపడిచి మరాటాలు పోరాడుచున్నందునఁ ద్వరలోనే కోట మరాటావారి చేతఁ బడునని యందఱుకుఁ దోషసాగె కాని యింతలోఁ దానాజీ గాయపడి కీతిన్ శేషుఁడయ్యె. † సైన్యాధిపుని గతియట్లులగుట చూచి మరాటా వీరులందఱు భయమంది నలుదిక్కులకుఁ బాటుజొచ్చిరి కాని యింత లోఁ గ్రిందనున్న సైనికు లందఱును దీసికొని సూర్యాజీ (తానాజీ తమ్ముఁడు) పైకి వచ్చి చేరెను తనయన్న పడుటచే సైనికులు భీతులై పాఠిపోవుచున్నారని చూచి వారికి “నోడకుఁ దోడకుఁడ” అని దైర్యము చెప్పి యెఱుంగెత్తి యిట్లయి “రణ హితుల నిట్లెప్పుట విడచి పోవుట మికు ధర్మమే” వారి పవిత్రదేహములఁ దురకలు మాదిగలచే నీడ్చింపరే.

† క్విబెల్ యుద్ధములో జనరల్ ఊల్పు ఈప్రకారమే రాత్రు దొంగలప ముగాఁ బైకెక్కి యుద్ధము జయించి యుద్ధములోఁ బడెను

మీరెవ్వటికీ బాటిపోయెదరు? నేను బైకి వచ్చినతోడనే మోకులన్నియుఁ దెగఁగోయిందినాఁడను ఇక శత్రువుల నెదిరించి శివాజీ మహారాజు నొక్కయు మీ యొక్కయుఁ గీర్తి రక్షించు కొనుటకంటె నొండు మార్గంబు లేదు” సూర్యాజీచే సుచ్చరింపఁబడిన యీ మాటలువిని కొంత దైర్యము తెచ్చుకొని సైనికులు తిరిగి శత్రువులతో ఘోరముగాఁ జోర సాగిరి రెండు గడియలవఱకు రామరావణయుద్ధ మయ్యె రాజపుత్ర సైన్యములు పిఠిగె రమారమి యేనుగ్గురు రాజపుత్ర సైనికులును వారి నాయకుడైన ఉదేఖనుఁడును బడిరి అసంఖ్యజనము పాటిపోవునను యంబునఁ గలజాతి కొండక్రిందఁబడి హతమయ్యె. అనేకు లక్కడక్కడ రాలక్రింద దాఁగియుండి ప్రాతఃకాల మైనతరువాత శరణుఁ జొచ్చిరి. మరాటావీరులలో మున్నూఱుగురు సైనికులు హతులైరి. కొట స్వాధీన మైనవెంటనే పూర్వసంకేతానుసారముగా నొక పెద్దమంట పెట్టి జయ వార్తకొఱకు రాయగడములో సింహగడము వైపుననే దృష్టి చాచి చూచుచున్న శివాజీకి నావార్త తెలిపిరి (౧౬౭౦)

గెలిచినార మనిన సంతోషముతో రెండవరోజు మరాఠాసైన్యము జయ ఘోషచేయుచు రాయగడమునకు వచ్చెను కాని శివాజీ యాసైన్యము లలోఁ దనసేనానాయకునిఁ గానఁడయ్యె. తానాజి యెక్కడనున్నాఁ డని యడుగఁగా నాతఁడు వీరమరణముఁ జెందె ననియు నాతవిప్రేతమును సూర్యాజీ పల్లకిలో వేసికొని వచ్చుచున్నాఁ డనియుఁ దెలిసెను. తానాజీ పడె ననినతోడనే దుర్గము సాధించిన సంతోష మంతయుఁ బోయి మిక్కిలి దుఃఖముతో జయించి వచ్చిన వీరులను జూచి “సింహగడము లోని సింహముపోయి కేవలగడము మనచేతఁ జిక్కినది సుమా,” యని పలికెను. తనకుఁ గుడిచేయివలెనున్న తానాజీ మృత్యుచెందినందులకు శివాజీ మిక్కిలి దుఃఖించె అప్పజార్ఖానువి వధనమయమందును, దిల్లీప్రయాణ సమయమందును తానాజీ శివాజీవెంటనే యుండి యెన్నియో కష్టముల కోర్చి స్వామిసేవ చేసెను అందుచే నాతని మరణమువలన శివాజీకి నమితదుఃఖము కలుగుట యాశ్చర్యముకాదు. సూర్యాజీనిఁ బిలిచి “కౌర్య

మున అన్న పేరు విలిపితి"వని కొనియాడి యాతఁడు గెలిచిన దుర్గము నకు నాతని నధిపతిఁజేసెను సింహగడము సాధించిన నెలరోజులకు పురందరదుర్గంబును మరాటాల స్వాధీన మయ్యెను ఈకోటను సాధించినవాఁడు సూర్యాజియే (౧౬౭౦ మార్చి)

కొంకణములో మోరోపంతుపింగళే పేష్వా మాహాశి యను కోటను ముట్టడించెను. కోటలోనివారు హోరాహోరిగాఁ బోరాడి పేయి మంది మరాటాపీఠలఁ బడవైచి వారినిఁ బాటుదఱిమిరి పేష్వామరలఁ దనసైన్యములఁ గూర్చుకొని కోటమీఁదికివచ్చి మరలఁ దఱుముఁబడియె ఆయినను పేష్వా యా కోటను ముట్టడించి రెండు నెలలవఱకు విడిచి యున్నందునను దుర్గములోనివారి కెక్కడినుండియు సాయమురానందునఁ గోటలోనివారు కోట పేష్వాని కిచ్చివేసి వెడలిపోవలసినవారైరి తరువాత పేష్వా కరనాథ యనుదుర్గమును సాధించెను. ఇట్లు జూన్ నెల ఆఖరు వఱకు కొంకణములోని కిక్యాణప్రాంత మంతయు మరాటావారికి లోఁబడియె.

జింజిరా యనుదుర్గమును సాధింపవలయు నని ౧౬౬౫ వ సంవత్సరము నుండి శివాజి యాలోచన చేయుచు దెను ప్రతి సంవత్సరము నా దుర్గమును ముట్టడించి కోటలోని శిద్దివాఁడు నేఁడు శరణునచ్చును, రేపు శరణునచ్చు ననుకొనుచునె కాలము గడిపెను గాని శిద్ది స్వాధీనము కాఁడయ్యె. ౧౬౭౦ వ సంవత్సరములో శివాజి శిద్దీని నెట్లయిన సాధింపవలయు నని యాతనివయి గొప్పసైన్యమంపెను వీవు మమ్ము శరణుఁ జొచ్చిన వీ కిదియిచ్చెద మది యిచ్చెద మని యాశయుఁజూపెను తుదకు దుర్గాధిపతియైన ఫత్తేఖానుఁడు మరాటాలకు దుర్గమిచ్చి వేయుటకు సిద్ధపడెను. కాని యాతని చేతిక్రింది ముగ్గురు సైన్యాధిపతులీమాటకు నొప్పుకొనక, దుర్గము శత్రువుల కిచ్చి వేయునేమో యను భయముచేత ఫత్తేఖానునిఁ జెఱఁబట్టి మఱియొకని నధిపతిగా నేర్పఱుచుకొని ఔరంగజేబున కిట్లు వర్తమాన మందిరి "జింజిరామీకు విచ్చివేసెదము. ఇదివఱకు విజాపూరివారి చేతిక్రింద సామంతుఁడగా నున్నటుల నింకమీఁద మీయెద

శ్రీ శివాజీ చరిత్రము

సామంతులముగా నుండుదుము. మా సముద్ర సైన్యమును మీపేనలోనే యుంచుకొనవలసినది " యెరంగజేలు వారిమాటలు అంగీకరించి యా దుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఇట్లు మరాటీవా రెంతయత్నము చేసినను జింజిరా వారిస్వాధీనము కాక మొగలలస్వాధీనమయ్యెను. ఇటు లనే శివాజీ జన్మస్థానమైన శివనేరదుర్గము సాధించుటకు నెంతయో ప్రయత్నము చేసియు మరాటావారు విఫలమనోరథులు గావలసినవారైరి.

క్రి. శ (౬౭౦ వ ఆక్టోబరు నెలలో శివాజీ ధనముచే విజ్ఞప్తిగా యున్న సూరత్ పట్టణము రెండవసారి దోచికొనెను పదునైదువేల మహారాష్ట్రపీరులతో శివాజీ సూరత్ పట్టణమునకు వెళ్ళునప్పటికి నచ్చట నెదిరించుటకు వేయిభటు లయినను లేకయుండిరి. అందుచే మరాటా దండ భయమువిడిచి నెమ్మదిగా మూఁడుదినములవఱకుఁ బట్టణమును గొల్లగొట్టెను ఆచ్చటనున్న ఐరోపీయవర్తకులలో వింగ్లీషు వర్తకులు మాత్రము స్వసంరక్షణము చేసికొనిరి డచ్చివారి వర్తకశాల దూరముగా నున్నందున మరాటావారు వారిజోలికిఁ బోరయిరి పరాసు లనఁబడు ఫ్రెంచివారు మరాటావారికి త్రోవయిచ్చి క్రొత్తగా మక్కానుండి వచ్చి యా పట్టణములో విడిసిన్న కాస్కరుపట్టణపు పదభ్రష్టుడైన యొక రాజు విడిదికిఁ బోవచ్చినందున వారివర్తకశాల బందిపోటువారి పాలు కాదయ్యె ఆ పట్టణములో శివాజీకి నమితధనము దొరకె నని చదువరులు గ్రహించియేయుండురు.

బహ్మణపురమునుండి తన మీదికి నొక్క ప్రబంధమైన మోగల సైన్యము వచ్చుచున్న దని మూఁడవరోజు శివాజీకిఁ దెలిసినందున నాతఁడు తన సైన్యములను దీసికొని తనరాజ్యమునకుఁ బయలుదేఱెను. యలుదేరునప్పుడాతఁడు సూరత్ పట్టణవాసుల కిట్లు వర్తమానమంపెను, "మీరు ప్రతి సంవత్సరము పండ్రెండులక్షల రూపాయలు కప్పము కట్టు చుండవలసినది లేనియెడల మేము ప్రతి సంవత్సర మెప్పుడో యొక నారి మీ పట్టణ మిట్టులనే కొల్లకొట్టుచుండెదము" శివాజీ దొరకనసొత్తం

తయుఁ దీసికొని కంచనమంచన మనఁబడు పఞ్చతమ మీఁదినుండిపోవు చుండఁగా, దాక్షిణ్యం అను మోగల సరదారుఁ డైదువేల సైన్యముతో దనవెనుక వచ్చుచున్నాఁడనియుఁగొఁ కడదేశములోనికి దిగునప్పుడనా సక పట్టణమునొద్దఁదగులు తనమలయొద్ద మరియొకమోగలల గొప్పసైన్యము విడిసి యున్నదనియు వినెను సూర్యపట్టణములో నంపాదించిన యపార ధన మీ యుభయ సైన్యములచేలఁ బడఁపఁడఁ దప్పించుకొనుట కెద్ది యుపాయంబని యోజించి శివాజి ౬౭ సైన్యమున నాలుగయిదు భాగము లుగ విభజించి యొక భాగమున శత్రువుల గొప్ప సైన్యముతోఁ బోరా డుచు వీలకానప్పుడుఁ బాఠిపోవుచు శత్రువులకుఁ బని కల్పించుచుండు నట్లును మఱి రెండు భాగము లిటునుండి కొంతసేపు, నటునుండి కొంత సేపు, శత్రువులపైఁ బడునటుల నటించు ॥ శత్రుసైన్యములను నిటునటు తొలఁగించు చుండునటులను, ఇంకొక భాగము ౬౭నుంతుండుఁ దీసికొని యెవరికిఁ దెలియకుండఁ దాఁట నట్లును నియమించెను ఇట్లు తన యసా మాన్య ప్రజ్ఞచేత ధనమంతయు ముందు తన దేశము చేరునట్లుచేసి శివాజి వెనుక చిక్కిన సైన్యములతో వచ్చుచుండఁగా మోగల సరదారుఁ డగు దావుద్దాను అతనిని నమ్మించెను కాని శివాజి అకర్మాత్ముగా వెనుకకుఁ దిరిగి శత్రుసైన్యములపైఁ బడుగు పడునటులఁ బడినతోడనే యాతఁడు వెనుకకుఁ బాటవలసినవాఁడాయెను తరువాత శివాజి తన సైన్యముల నన్నిటిని గూర్చికొని కొంతదూరము పోయి తనతోఁ బోరాడటకై విడిచి యున్న మోగలల సైన్యముపైఁ బడినను ఉభయ సైన్యములు మోర ముగాఁ బోరాడె తుదకు మోగలలకే యపజయము ప్రాప్తించె ఈ యుద్ధములో మాహూర్ పట్టణమునకు దేశముఖ్యమైన రాయగఖీజ్ అను శూరవనిత మోగలల పక్షవలంబనముచేసి శివాజితోఁ బోరాడెను తుదకు నా బిడ శరణుజొచ్చినందున నామెను సన్మానించి శివాజి యామె గ్రామ మునకుఁ బంపెను.

శివాజి స్వస్థానమునకు వచ్చిజేరిన తరువాత ప్రతాపరావుగుజర్ అనువానికిఁ బదివేల గుఱ్ఱంబులును, పేష్వామైన మోరోపంతుపింగళేకు

విరువదీవేల కల్పలమును విచ్చి వారిని సుత్తరమునకుఁ బంపెను మొదట నముద్రితరమున నున్న భదోచ్ఛ పట్టణమును దోఁపవలయు నని వారి యప్రాయమై యుండెను నముద్రముమీఁది నుండియుఁ బట్టణమునకు భీతికలుగఁ జేయఁజయునని శివాజీ తన మాట యఱుపదీ యోడలను ఆ పట్టణము వైపునకుఁ బంపెను. కాని కొన్ని దినములకు నే హేతువు చేకినోగాని వారి యుద్దేశము మాని శివాజీ తన యోడలను మరలఁ బిలిపించుకొనెను ఓడలు తిరిగివచ్చునప్పుడు దమజీ అను రేవులోఁ గొన్ని పోర్చుగీజువారి యోడ లుండెను ఆ యోడలను బట్టి మరాటా యోడల వారు తీసికొనివచ్చిరి కాని దీనికి బదులుగా పోర్చుగీజువారు మరాటా వారి కొన్ని యోడలను బట్టుకొనిపోయిరి (౧౬౭౧)

భదోచ్ఛ పట్టణమువైపున నున్న సైన్యములను బిలిపించి శివాజీ వానిని † ఖాసదేశమునకుఁ బంపెను ఆట మోగలుల సైన్యములు లేనందున ప్రతాపరావు గౌర్ దేశముఁ కయుఁ గొల్లగొట్టచు ప్రతి పట్టణము నుండి యప్పనఁబులు గొనుచు విశేషముగా ధనరసము జేసెను. ప్రతి గ్రామపు పకేల్ కిరణముఁ యొద్దనుండి వేము మోగలులకిచ్చు కిరళారములో నాల్గవ వంతు శివాజీకి సైన్యగలవార మని వ్రాయించుకొనెను. ఈనాల్గవ వంతుచ్చినవారికిఁ దాను రసీదిచ్చెద ననియు, ఎవరియొద్ద రకీదుండునో వారిని మరాటావారు బాధపెట్టి రనియు గ్రామస్థులతోఁ జెప్పుచు వచ్చెను మోగలుల రాజ్యములో మరాటావారు చౌథ్ అను పన్నువసూలు జేయుటకుఁ బ్రారంభించిన కాల మిదియే ఆట మోరోవంతులు పేషవా అవధా, పట్టా, సారేర్ మొదలయిన దుర్గములను సాధించిరి. (౧౬౭౧ జ్యేష్ఠ అరి)

ఇట్లు దక్షిణమున శివాజీ మోగలరాజ్యమును గొల్లకొట్టట విని

† దొంబాయి రాజధానిలోని కొంతభాగము

బౌరంగజేబు తన కుమారుఁ డయిన మోహజిమ్ అనువాఁడును యశవంత
సింగును శివాజిలోఁ గలిసి యున్నారని సంశయించి యశవంతసింగును
నుత్తరమునకుఁ బిలిపించుకొని మోహజిత్ ఖాన్ అనువానిని నలుబదివేల
సైన్యముతో దక్షిణమునకుఁ బంపెను. మోహజిత్ ఖానుఁడు రాజపుత్రుని
లక్ష్యపెట్టక స్వతంత్రించి మరారావారితో యుద్ధములు చేయసాగెను.
(౧౬౩౧) వర్షాకాలము వచ్చునఱకు నాతఁడు రెండు దుర్గములను
సాధించెను. పూర్వమువలెనే దిలేర్ ఖానుఁడు సైన్యములో రెండవ యధి
కారియై యుండెను ఈతఁడు తన సైన్యములను రెండు భాగములుగ విభ
జించి యొక్క సైన్యముతో చాకణ్ దుర్గమును, మఱియొక సైన్యముతో
సాలేర్ దుర్గమును ముట్టడించెను. సాలేర్ దుర్గమునకు ఖానదేశముయొక్క
ద్వారముని పేరు ఆ సంవత్సరమునందు వీ దుర్గములో మరారావారు
వలయునంత సామగ్రి సంగ్రహించి యుంపరైరి. ఆ దుర్గమునకు నమీ
వమునం దుంపఁబడిన రెండువేల గుఱ్ఱములను దురుష్కు లొక్కసారి
నాశనముజేసిరి. ఈ సమాచారము తెలిసినతోడనే శివాజి సాలేర్ దుర్గ
సంరక్షణాథన్ మై యిరుదివవేల గుఱ్ఱపు సిబ్బంది నిచ్చి ప్రతాపరావు
గుజర్ ను, పేష్వామోరోపంతుపింగళేను బంపెను మరారాగుఱ్ఱము తమ
మీఁదికి దండు వచ్చుచున్నదనివిని వారిని త్రోవలోనే ఎదిరించుటకై తన
సైన్యమంతయు నిచ్చి యఖిలానఖానుని బంపెను ప్రతాపరావు మరాటా
సైన్యమునకు మొనగాఁడై నడచుచున్నందునఁ దురకల రాక చూచి వారిని
మోసపుప్పఁ దలంచి శత్రువులు పైఁబడినప్పుడు పాఠిపోయినటుల
నటించవలసినదని దన సైన్యములకుఁ జెప్పియుండెను యఖిలానఖా
నుఁడు యుద్ధము ప్రారంభించిన వెంటనే మరాటావీరులు పాఱఁజూచిరి.
తురకలు వారివెంటఁ దగిలి తఱుమునప్పుడు దట్టముగా నుండక యక్క
డక్క దొక్కొక్కరుగా నిల్చిరి అదిచూచి పాఠిపోవు మరాటా సైని
కులు మరలి శత్రువులపైఁ బడి చెండాడసాగిరి అటు ప్రతాపరావు సైన్య
ములు ఇటు పేష్వాల సైన్యము చెండాడఁగాఁ దురకల సైన్యములు తాళ
లేక పాఱఁజొచ్చెను. మోగల సైన్యాధిపతులు పాఠిపోవు సైనికులను

శ్రీ శివశిచిరిత్రము

బోగుజేసి మరల మరల మరాటావారితోఁ బోరాడ యత్నించిరి. కాని మరాటావారి శౌర్యమునకుఁ దాళలేక చెడఁచి మోగలుల సేనానాయకు లలో నిరుపది యుద్ధము హతులైరి కొందఱు గాయపడి మరాటావారి చేతిఁ జిక్కిరి మరాటావారి సేనదారి లనేకులు హతులైరి నిహతు లయినవారిలో సురేరావ్ అనువాఁడు విశేష విఖ్యాతుఁడై యుండెను. యాతఁడు శివాజీకి బాల్యస్నేహితుఁడు. శివాజీచే నియమించఁ బడిన పనులు చక్కఁగా నెఱవేర్చు చున్నందున పంచహజారీ యను పదవిఁ జెందియుండె గాయపడినవారిను, వివాతులైనవారును గూడి యొద్దవందల మరాట వీరు లీ యుద్ధమునకు బలియైరి ఈ యుద్ధము బహు ఘోరముగా జరిగినదిని చెప్పెదరు యుద్ధస్థలమందుఁ గ్రోవెడు దూరమువఱకు ధూళి యెగిరి యెదుటి భయండు శత్రుఁడైనది మిత్రుఁడైనది పీరులకుఁ దెలియకుండె రక్తము వఱదలుగాఁ బాతినది ఈ యుద్ధాంతమున మరాటావారికి నూటయిరువది యేనుగులును ఆఱు వేల యోధులును, ఆఱువేల గుఱ్ఱములును దొరకెను. ఇవిగాక నాణెము లును, రత్నములును, విలువఁగల ఁట్టలును అనేకముగా దొరకెను

గాయపడి మరాటావారిచేతఁ జిక్కిన తురక సరదారులను శివాజీ యొద్దకుఁ దీసికొనిపోఁగా నాతఁడు వారిని గౌరవించి వారికి నౌషధోప వారములు చేయించి బాగయిన పిదప వారిని వారివారి దేశములకుఁ బంపి వేసెను. వారిలో నిష్టమున్న కొందఱును దన సైన్యములో నుంచుకొనెను.

బాటులేని పటాంగముమీఁద శత్రువులను నెదిరించి వారి మరాటావారు వరాజయవఱకుట మొదట నీ యుద్ధమునందే యని చరిత్ర కారులు చెప్పెదరు. ఈ యుద్ధమైనప్పటినుండియు మరాటావారి శౌర్య విఖ్యాతి దిగంతవిశ్రాంత మయ్యెను

మరాటావారి వలనఁ దన సైన్యమున కిట్లు పరాభవము కలుగుట విని బెరచిగజేచు బాదుషహా తన కుమారుఁడయిన మొఱజీమును, మోహ

బత్ ఖానుని దక్షిణము నుండి దిల్లీకి విలిబిందకొని, గుజరాత్ దేశపు సుబేదారుడగు ఖాన్ జహాన్ బహద్దర్ అనువానిని దక్షిణమునకు సుబేదారునిగా బంపెను. కాని వానిచేతిక్రిందఁ బూర్వపు దిలేర్ ఖానునే రెండవ యధికారిగా నుంచెను తనయొద్ద సైన్యము విశేషముగా లేనందున శత్రువుల రాజ్యములోనికి వెళ్ళి బోరాడుట మంచిదికాదనియు, శత్రువులు మన రాజ్యములోనికి రాకుండఁ గాపాడుకొనినఁ జాలుననియుఁ దలంచి సుబేదారుఁడు మరాటావారు కొంకణమునుండి వయికి వచ్చు కనుమలన్నియు మఱి ఇతర త్రోవ లన్నియు సంరక్షించుటకుఁ దనభటులను వియమించెను ఇటులఁ జేసిన లాభము లేదనియు, వారి దుర్గములను సాధించినఁ గాని శత్రువులు లొంగరనియు దిలేర్ ఖానుఁ దెలిపెను. తనయొద్దనున్న సుబేదారుఁడు వినఁడయ్యె ఇటు మరాటావారు కనుమల నుండి ఖాన్ దేశమునకు వెళ్ళఁగా బెరంగాబాదు మొదలయిన ప్రదేశములకు దాడివెళ్ళి గ్రామములు కొల్లగొట్టసాగిరి వారి నెదిరించుటకై యనేకదిక్కులనుండి యనేక స్వల్పసైన్యములను సుబేదారుఁ డంపెను కాని మరాటావారి యుద్దేశము తురకలతోఁ బోరాడుట కాక తురకలరాజ్యమును గొల్లగొట్టి వీలయినంత ధనము తీసికొని పోవుటయే యైనందున వాంఛ్రు శత్రువులతోఁ బోరాట తప్పించుకొని పెక్కుసారులు పాఠిపోవుచుండిరి. కాని తమచేతఁ జిక్కిన ధనముమాత్రము శత్రువుల చేతిలో నెన్నఁడును దొరకనిచ్చిన వారు కారు ఇంతలో వర్షాలము నారంభ మయినందున సుబేదారుఁడు యుద్ధము మాని భీమానదీ తీరమునం దున్న యొక గ్రామమున నాదుగు నెలలు విడియవలసిన వాఁడాయెను. అతఁ డక్కడనొక దుర్గము నిర్మించి దానికిఁ దనపేరిట బహాదుర్ గఠ మని పేరుపెట్టెను అప్పటినుండి నలు బది సంవత్సరములవఱకును మోగలుల సైన్యమునకు బహాదుర్ గఠమే ముఖ్యమైన విడిదియై యుండెను.

౧౬౭౨ లో శివాజి గోలగొండపై దాడివెడలి యచ్చటి స్థుల్తాను నొద్దనుండి యనేకధనం బిప్పనంబుగాఁ గొనియె. అటు శివాజి వెళ్లుట

చూచి భారంగజేటు జిగిసిద్ది ఈయిద్దఱుచూచి వడవ లనేకములు పోగు చేసికొని సముద్రము మీదినుండి కొగతణదేశముపైకి వచ్చి శివాజి రాజ్యములోని యనేక గ్రామములను గాల్చి కొల్లఁగొట్టెరి. ధుండిరాజపురములో నున్న శివాజియొక్క సముద్రపైన్యమంతయు నాశముచేసిరి ఈ యుద్ధములో రాఘోబల్లాలుఁడను నొక వృద్ధమరాటవీరుఁడు వడెను

విజాపూరు నవాబు కాలముచేసి యచ్చటిమంత్రుల పరస్పర కలహములవలన నరాజక మైనందున సమయ మిదియే యని తలఁచి శివాజి పైన్యమును విశాల గతిముపైఁ జేర్చి యందుఁగొందఱును పన్నాకాదుర్గముపైకిఁ బంపి దానిని నాధించెను కొందఱకు అజ్ఞాతదత్తో యను, పేనా నాయకునిగా పిచ్చి హుబలీ పట్టణముపైకిఁ బంపెను మరాటావా రాపట్టణమును టఁచుకొని సూరత్ పట్టణములో దొరకిన ధనముకంటె నధిక ధనమును సంపాదించిరి అచ్చట ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచు, డచ్, మొదలైన పాశ్చాత్యుల దుకాణము లుండెను వారందఱయొద్ద నుండియు మరాటా వారు ధనముఁగైకొనిరి ఇంగ్లీషువారి దుకాణములలో ౨౦౯౪ వరహాలు మరాటావారికి గొట్టెను (౧౬౭౩ మార్చి)

ఇట్లు విజాపూరున రికో యుద్ధము పెట్టుకొన్నందున విటు మోగ లులతో నటు విజాపూరివారితో నొక్కసారి పోరాడుట మిగుల కష్టమని తలఁచి శివాజి మోగలులతో "మేము మీరాజ్యముజోలికి రాము, మీరు మా రాజ్యముజోలికి రావలదు" అని సంధిచేసికొనెను

మరల సముద్రపైన్యముఁ గూర్చుకొని కార్వార్, ఆంకోలా మొదలైన సముద్ర తీరమునందున్న విజాపూరువారి గ్రామములపైకి నాపైన్యమును పంపెను ఆ ప్రాంతక లోని దేశముఖ దేశపాండ్యాలను వెళవఱుచుకొని వారు విజాపూరు వారిపైఁ దిరుగఁ బడునటుల జేపెను. తురకరాజేంద్రుల నందఱును వెడలఁ గొట్టించసాగెను. ఈ యాగమంతయుఁ జూచి పేదనూరు రాజా యధికారి భయపడి శివాజికి పరుఁడై ప్రతిసంవత్సరము కప్పము కట్టుటకు నొప్పుకొనెను.

(౬౭౩ లోనే పరశీ, సాతారా, చందనపందన్, పాండుగడ్, సాందగిరీ, టాలోరా మొదలైన శత్రుదుర్గములను శివాజి సాధించెను ఇట్లు శివాజి విజాపూరి వారి కైశములోని కోటలను నెడుదులేక జయించుట చూచి విజాపూరువారు భయపడి అబ్దుల్ కరీమ్, బహిలోల్లాన్ అనువానిని పండ్రిండువేల సైన్యముతో బస్తూర్ కోటవైపునకు బంపిరి ఆ ప్రాంతమునందు మరాటాలచే స్వాధీనపఱచుకొనఁబడిన నన్ని దుర్గములను వాడు మరల సాధించెను. ఈ సంగతి తెలియఁగానే శివాజి గొప్ప సైన్య మిచ్చి ప్రతాపరావు సర్ నోబల్ అనువానిని వారిమీదికి బంపెను. ప్రతాప రావు విజాపూరు రాజ్యములోనికి జొరఁబడి విజాపూరుపక్షకు పట్టణాలను గల్చిపెల్చి దోచుకొనసాగెను అతని నెదిరించుటకై విజాపూరు సైన్యములు తిరిగి వచ్చుచుండిగా మరాఠా యొద్ద నుభయ సైన్యముల కలసి రెండుజాముల పఱకు హోరాహోరీగా టోరాడెను మరాటావరు తురక సైన్యములను నలుదిక్కులనుండి చుట్టుకొని వారికి త్రాగుటకు నీళ్లు దొరకకుండఁ జేసిరి ఇంతలో బ్రొద్దుగుంకె ఆప్పుడు ఓరుపులు విరుపాయులై మేషిక మీ రాజ్యములోకి రాము మమ్మూవ్వడు పోవియ్యవలసినది అని వేడుకొనిరి ప్రతాపరావు సదయచిత్తుఁడయి నందున శత్రుప్రార్థన నంగీకరించి వారిని బోవిచ్చెను శత్రువుఁడట్లు చేతఁజిక్కినప్పుడు వారి వింత సులభముగా విడిచిపెట్టినందులకు శివాజి ప్రతాపరావును విష్ణురములాడఁగా నాతఁడు కోరిగించి దూరముగా విదర్భదేశమునకు దాడివెడలి పోయెను

ప్రతాపరావు దూరదేశమునకు వెడలిపోవుట చూచి విజాపూరు సైన్యము పస్తూర్ దుర్గమును సాధించుటకై తిరిగి వచ్చెను శివాజి కీపసన మానము తెలిపెను గాని ప్రతాపరావు దూరదేశమునుండినందున, వేలు సైన్య మొద్దలేనందున నాతఁ డీతురుష్క సైన్యమును నెదిరి ప లేక పోయెను ఇంతలో నీ వృత్తాంతమెట్లులనో తెలిసి ప్రతాపరావు పస్తూర్ దుర్గమునకు వచ్చి తురుష్కుల నెదిరించెను అప్పుడు శివాజి యాతని కిట్లు పతన్ మాన మంపెను “వెనుక నీ సైన్యములు మీచేతఁ

జిక్కునప్పుడు వీరిని నాశనము చేయక వదలినందులకు వీరిప్పుడు మరల మరల మనలను బాధపెట్టవచ్చినారు ఇతనయివను వీరినందఱను నశింపఁ జేయక నాకు ముఖము చూప నక్కరలేదు " యుద్ధము చేయుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పు డిట్టివార్త వచ్చినందున ప్రతాపరావు రోషద్వేషాంధుఁడయి తగినవ్యూహము నేర్పాటుచేసికొనక, తగిన కాలమును నపేక్షింపక యొక్కసారి శత్రునైత్యముపైఁ బడెను అట్లవ్యవస్థగా యుద్ధమునకు వెడలినందున నాతఁడు ఘోరముగాఁ బోరాడినను రణరంగమునఁ దోడిభటులతోఁ దెగవలసిన వాఁడాయెను సేనాధిపతి తెగినతోడనే ఇతర భటులు వారికి బుద్ధి చెప్పిరి ఇట్లు మరాటాబలములుః టిగి పాటుచుండ నక్కడికిఁ గొంతదూరమున నున్న హంసాజిమోహితే యను పంచ హజారీ సరదారుఁడు దేవునివలె నడ్డపడి, మరాటాలకు "ఓడకుఁడి ఓడకుఁడి" అని దైర్యమిచ్చి అది వఱకు మరాటాలను దఱుముకొని వచ్చుచున్నందునఁ జెడరియున్న తురుష్క నైత్యముపైఁబడి చెందెను. అది చూచి పాటిపోష చున్న మరాటాపీఠులు దిరిగి తురుష్కులతో యుద్ధము చేయసాగిరి అందువలన మరాటాలను దఱుముచువచ్చిన తురుష్కులు మరాటాలచేఁ దఱుమఁబడి, వ్రారెరిః ఈ యుద్ధము జేసరిగ్రామము నొద్ద జరిగెను ఈ యుద్ధవార్త తెలియఁగా బికాపరావు తెగుటకు శివాజి మిగులఁ జింతించి యాతని కటంబము రక్షించుభారము తానువహించి యతని కొమాతగోను దన రెండవ కుమారుఁడయిన రాజారామునకు వివాహము జేసికొనెను పరాజయమును జరుముగా మార్చిన హంసాజిమోహితే యను వీరునికి హంసీరావు అను బిరుదునొసంగి మృతిఁజెందెన ప్రతాపరావుయొక్క వర్నోనోత్ అనువధికారము వచ్చెను అటులనే పంకాజి ఘోషదే, ధినాజిజిడివ్ అను పీఠు లీయుద్ధమునందు మిగుల శౌర్యమును చూపిరిగాన వారిని జుట్లదారు అను నధికారమునుండి యంతకు పైయది కారిషుగు సరదారుల వర్గములోఁ జేర్చెను (౧౬౭౪ ఏప్రిల్)

పండ్లెండవ ప్రకరణము

రాజ్యాభిషేకమహోత్సవము

ఎవ్వడైనను రాజ్యాభిషేకవిధి జరగదేని “రాజ” పదమున కర్హుడు కానేరఁదనియు, ఆ విధి జరుగువఱకు నాఁడొకపాశెగారు లేక జమీందారుతో సమానఁడనియు హిందూధర్మశాస్త్రముయొక్క యభిప్రాయమై యున్నది పూర్వపు మూర్ధాభిషిక్తులైన రాజులవలెనే శివాజి రాజ్యమునందు న్యాయవిచారణయు, అష్టప్రదానమును, చతురంగసేనయు, జలస్థల పర్యవ దుర్గంబులును మొదలైన యన్ని రాజ్యాంగము లందెను. గోల్కొండ విజాపూరువారు లొంగి యప్పవంబు లెచ్చుచుండిరి దిల్లీళ్ళ రువితో సాటిదొరవలెఁ బోరుచుండె తన పేరిట నాజెములను దేశములోఁ జెల్లుచుండె ఇట్లు రాజలక్షణము లన్నియు నుండి ముఖ్యమైన మూర్ధాభిషేకము లేకపోవుట యశాశ్రీయ మనియెంచి శివాజి యభిషేక పీఠియు, సింహాసనారూఢవిధియు సశాశ్రీయముగాఁ జేయఁదలచె ఒక గొప్ప సభ చేసి తన సరదారులందఱును రావించి వారిఁ దనమనోభీష్టము తెలియఁ జెప్పె వారందఱును నందులకు నంతసించి సమ్మతించిరి రామదావ స్వామిలవారును ననుజ్ఞయిచ్చిరి

గొప్ప విద్వాంసులను బండితులను బంపించి రాజ్యాభిషేక విధి యెట్టిదియో యవి చర్చింపఁజొచ్చిరి ఒకరొక విధముగాను మఱియొకరు మఱియొక విధముగాను జెప్పసాగిరి హిందూరాజ్యము, సింహాసనము చక్రచిహ్నములు అభిషేకవిధి మొదలైన సంగతులన్నియు విదివఱకే నాఁగునందల సంతృప్తములు పూర్వము లోపించినందున దాని గుఠించిన శాస్త్రములును లోపించియుండె. అందుచే నప్పటి పండితులకు రాజ్యాభిషేకం బనఁజునఁ నృప్తియయ్యె. అప్పు డప్పటిపండితులు చెప్పగా

నా లగు వేదములును పట్టాభ్రుంబులును బూర్తిగాఁ జూచిన గాగభట్టమ
 బ్రాహ్మణుని గఱినుండి వఱికోడలు పండితులతోఁ బిలిపించిరి వారం
 డలును నొకనభద్రేసి శస్త్రోక్తముగా రాజ్యాధిపేకవిధి యంతయు నిర్ణ
 యించిరి అభిషేక మహూర్తము అనందినామ సంవత్సర జ్యేష్ఠశుద్ధ
 త్రయోదశీ గురవారమునాఁ దేర్పఱచిరి (౧౬౩౪ జూన్ ౯)

సిద్ధత యంకియు నై నపిదప బ్రాహ్మణులకు నొక సంశయము
 కలిగెను మూర్ధాభిషేకము క్షత్రియులకేగని యతరులకు లేదు శివాజీ
 ఉత్తరయంశ సంజాతిఁడని విశ్వయముగాఁ దెలిసినఁగాని యభిషేకము
 చేయుటకు వీలలేదని వృద్ధగాగా భట్టులవారు స్పష్టముగాఁ నచ్చజెప్పిరి.
 అప్పుడు శివాజీ ఉదయపురమునకుఁ జూడఁబంపి యచ్చటివంశవృక్షము
 లను దెప్పింఁ యచ్చటి రాజపుత్రుల మదనును నొక్కవంశమువార మని
 నిర్ణయించి గాగభట్టను మెప్పింపఁను ఇట్లే సంశయము తీసిన తరువాత
 వఱియొక సంశయము కలిగెను శివాజీ కప్పటికి నిద్దఱు పుత్రులుగలిగి
 నలుబది యేడు సంవత్సరముల వయస్సుఁడెను. బ్రాహ్మణునకుఁ బదు
 నాలు సంవత్సరముల వఱికను క్షత్రియులకు నిరువది నాలుగేండ్ల వఱి
 కును ఉపనయనము కానియెడల వారు వర్ణక్షుద్ధులై వ్రాత్యు లనఁ బడు
 దురు. అందుచే నుపనయనమున ముడిపెట్టుక లేని శివాజీ ధర్మశాస్త్రాను
 సారము వ్రాత్యుఁ డయ్యెను వ్రాత్యునకు మూర్ధాభిషేక మెక్కడిది :
 అప్పుడు పండితులు శాస్త్రములను వెదకి శివాజీచేత వ్రాత్యస్త్రోమ యజ్ఞ
 మును చేయించి యాతని వ్రాత్యత్వదోషమును తాపి యాతనికి నలుబది
 యేడవ యేట మౌంజిబంధనము చేసిరి జ్యేష్ఠ శుద్ధమందు చరిత్ర మప
 నయన పైని పిదప పట్టినాటి వఱకు పదిబంధనవిధి పూర్తియై మఖ్య
 యజ్ఞమునకు ప్రారంభమాయెను ఆ యజ్ఞ మేడు దినముల వఱకు జరి
 గెను. నిత్యము నేఁబదివేల బ్రాహ్మణులకు నన్నదానము జరుగుచుండెను

శివాజియు ఋత్విజులును మాత్రము ఘృతము, వయస్సు, ఫలములు భక్షించుచు నేడు దినముల వఱకు వ్రతస్థులయి యుండిరి

కుష్ఠత్రయోపశోధన శివాజి మంగళస్నానము లాచరించి భవానీ దేవి, తల్లి, కుంగురువు, ఋత్విజులు మొదలయిన వారి కందఱకు ననుస్కరించి యనుజ్ఞాతుఁడయి యభిషేకముఁ జేయించుకొనుటకు సుముహూతనోమున సింహాసన మెక్కెను. భార్య లిద్దఱును బటబంధన మాచరించి వట్టమహిమలుగా నభిషిక్త లగుటకు శివాజి యొద్దకు వచ్చి కూర్చుండిరి కొమ్మల్లిద్దఱును వచ్చి మఱియొకవ్రక్కఁ గూర్చుండిరి ఎవిమిది దిక్కులను అష్టప్రధానులు నొక్కరు చత్త్రమును, నొక్కరు చామరమును, నొక్కరు సువర్ణ కలశమును, నొక్కరు రౌప్యకలశమును బట్టుకొని సింహాసనమునకుఁ జుట్టు విలిచియుండిరి వైదిక బృందమంతయు పేదఘోషవేయుచు మంత్రోదకములను రాజుపైఁ జల్లుచు నిలిచిరి. మంగళ వాద్యములు, భేరీ మృదంగములు, నృత్యగానములు, వందిమాగధ జయశబ్దంబులు, ఫిరంగిమోకలు మొదలయిన వానితో నందికుక్కలు ఘూర్జిలై అప్పుడు మూర్ఛాభిషిక్తుఁడయినరాజు తులాపురుష దానముచేసి వదునాటువేల వరహాలు బ్రాహ్మణులకుఁ బంచిపెట్టెను గాగాభట్టునకు లక్షరూపాయల దక్షిణ యొసంగె ఋత్విజున కొక్కొక్కనికి నయిదు వేల రూపాయలు సంభావనగావించెను ఇతర విద్వాంసుల వారివారి యోగ్యతానుసారము గౌరవించె తన మంత్రులకు వితర పేదకులకు నేనుంగులు, గుఱ్ఱంబులు, వల్లకులు, బంగారు కింబెలు బహుమతిగా నొసంగె. రాజ్యాభిషేక సమయమున శివాజి తన యష్ట ప్రధానులకు నది వఱకున్న తురుష్కు నామములను దీసి సాంస్కృత నామములుగా మార్చెను పూర్వము సరనోబత్, న్యాయాధీశుఁడు అను పేరుగల అధికారు లిద్దఱుండిరి వారిని నొక్కొక్కరిగా మార్చెను

అష్టప్రధానుల వార్షిక వేతనములను వృద్ధిచేసెను.

అధికారి పేరు.		అధికారముయొక్క	క్రొత్తగాబెట్టఁ	వేతనము
పూర్వపు పేరు		బడిన పేరు	హోను	
౧	మోరోవంతుపింగళేపేషవా	ముఖ్యప్రధాన్	15000	
౨	రామచంద్రవంత్ ముజుందార్	వంత్ అమాత్య	12000	
౩	అట్టాజిదత్తో సురపీస్	వంత్ సచీవు	10000	
౪	దత్తాజివంత్ వాకపీస్	మంత్రి	10000	
౫	హంబీరరావుమోహితే సర్నోత్	సేనాపతి	10000	
౬	జనార్దనవంత్ డిబీర్	సుమంత్	10000	
౭	బాళాజివంత్ న్యాయాధీశుడు	న్యాయాధీశుడు	10000	
౮	రఘునాథవంత్ న్యాయశాస్త్రి	పండితరావు	10000	

రాజ్యాభిషేక మయినప్పటి నుండియు శివాజీ రాజ్యాభిషేకవశమిది తన పేరిట క్రొత్తశకమును ప్రారంభించెను అన్ని వ్యవహారములందును దన్ను “క్షత్రియ కులావతంస శ్రీ రాజా శివచ్ఛత్రపతి” అని సందోధించవలయునని యాజ్ఞాపించెను

ఈ రాజ్యాభిషేక మహోత్సవమునకు గోలకొండ నవాబు తన మంత్రులను బింపి ధన కనక వస్తు వాహనంబు లనేకములు శివాజీకి గానుక యిచ్చెను. ఇతర మాండలిక రాజులును, పాకెగారులును, ఇంగ్లీషు, పోర్చుగీజు మొదలయిన పరదేశీయ వర్తకులును ఈ మహోత్సవ సమయమున శివాజీకి ననేక కట్నంబులిచ్చిరి ఇంగ్లీషువారు శివాజీతో నుండి చేయుట కయి వంపిన హిసరి ఆక్సెసరీస్ అను దూక ఈ యుక్తవ సమయమున రాధుగడము మీదికి యు దెను. ఇంగ్లీషువారెట్లుశివాజీతో నుండి చేయఁ దలచిరో యటులనే శివాజీయు ఇంగ్లీషువారితో నుండి చేయ నొప్పుకునెను. రాజాపూరు పట్టణము ౧౬౬౧లో శివాజీ దోచి

నప్పుడు ఇంగ్లీషువారి యొద్దనుండి వదివేల హోనుల వెలగల వస్తువులు తీసికొనెను ఆ ధనము త్రిప్పియిమ్మని ఇంగ్లీషు వారడుగుచుండిరి మీరు నాకు జింజిరా సాదించుటకు నహాయము చేసిన మీ ధనము మికిచ్చెదనని చెప్పమండెను అప్పుడింగ్లీషువారు కేవల వర్తకు లయినందున యొద్దములు చేయనొల్లక మాకు యొద్దములతోఁ బ్రయోజనము లేదని తప్పించు నుచుండిరి ఇట్లుభయములకును గొన్ని రోజులు నంది విషయక చర్య జరిగి రాజ్యాధిపేకమునకుఁ గొన్నిరోజుల పూర్వము వారికిట్లు నంది కలిగెను -

1. రాజాపురములోని ఇంగ్లీషువారి దుకాణములోఁ దీసికొనిన సొత్తంతయు శివాజి ఇంగ్లీషువారికిఁ ద్రిప్పి యియ్యవలయును రాజాపురము, దాథోక్, కళ్యాడ్, పట్టణములలో వర్తకమున కయి ఇంగ్లీషువారి దుకాణము లుంచుకొన వచ్చును

2. శివాజీ రాజ్యములో నిష్టము వచ్చినచోట నిష్టము వచ్చిన ధరలకు ఇంగ్లీషువర్తకులు నరకు లమ్ముకొనవచ్చును.

3. ఇంగ్లీషువారు శివాజికి నూటికి రెండు రూపాయల చొప్పున వన్ను నియ్యవలయును.

4. ఉభయుల నాణెములు భయుల రాజ్యములలోఁ జెల్లవలయును.

• ఇంగ్లీషువారి యొరలు వగిలి రేవునకు వచ్చిన యెరల నందలి నరకులను నవహరించక ఇంగ్లీషువారికిఁ ద్రిప్పి యియ్యవలయును.

రాజ్యాధిపేకమయిన పదునైదుదినములకు శివాజి ఉల్లియైర జిజ్ఞాసాయి పరలోకగత యయ్యెను. తనులారఁ గొమారుచి పట్టాధిపేకముఁ జూచి యావీరమాత సంతోషముతో దేహమును ద్యజింపచే ధన్యత్యలగు వీరమాతలో నీమె యొక్కత యనుటకు నందే గానులేదు.

పదమూడవ ప్రకరణము

కర్ణాటద్రావిడ దేశములపై దాడివెడలుట

మోగలులు మరాటావారితోఁ జేసినసంధికి విరుద్ధముగా శివాజి యొక్క రాజ్యములోని కొన్ని గ్రామములు కొల్లగొట్టినందున మోగలుల తోఁ బోరాడుటకు శివాజికి నడు దొరకెను ముఖ్య ప్రధానియైన మోరో పత్పింగళి మోగలుల రెండు దుర్గములను సాధించెను. శివాజి జన్మ భూమి యయిన శివనెరీ దుర్గము సాధింప యత్నించెను గాని విఫలప్రయత్నముఁడయ్యె హంబీరావు సూరత్పట్టణమునొద్ద నున్న కనుమలద్వారా ఉత్తరదేశమునకు వెళ్లి తన గుఱ్ఱపురైతులను నలుదిక్కులకుఁ బంపి బరహాపురము వఱకు దేశమును కొల్లగొట్టెను. భదోచ్ఛ పరగణా లోనికిఁ జొరఁబడి అక్కడివారిచే నప్పగింపులుగొనియె మరాటావారు నర్మదానది దాటి యుత్తర హిందూ దేశమునకు దాడివెడలిన ప్రథమ ప్రసంగ మిదియే మోగలులు హంబీరావు సైన్యమును తఱుముకొని వచ్చిరి గాని మరాటావారు వారిచేతఁ జిక్కక నర్మదానది దాటి తమ దేశమునకు సంపాదించిన ధనమంతయుఁ గొని బోయిరి ఇందులకు బదులుగా మోగలులు శివాజియొక్క కల్యాణ ప్రాంతమును గొల్లకొట్టెరి. (౧౬౭౫)

శివాజికిఁ గొంకణదేశములో నున్న రెండు రాజ్యములకు నడుమ “పొండ” అను మోగలుల దుర్గమొకటి యుండెను ఆ దుర్గమును సాధించుట యత్యావశ్యక మైనందున మరాటావారు మూడు సంవత్సరముల వఱకు దానిని సాధింప యత్నించిరి నూరకు పట్టణములో నున్న ప్రేంచువారి యొద్దనుండి యందు కొఱకు శివాజి కొన్ని ఫిరంగులును మందుగుండును గొనెను గాని ఫిరంగిదెబ్బ లక్ష్యమునకు సూటిగాఁ

దగుల నందున గుండ్లు దుర్గముపైఁ బడవయ్యె అప్పుడు శివాజి వ్యయముగా దాడివెడలి దుర్గనమీవమున నున్నదేశము గెలిచి దుర్గమును నలుదిక్కులఁ జొట్టుకొని యుద్ధము చేసెను దుర్గముయొక్క యొకబురుజుకు సొరంగముచేసి యందు “దుపాకిమందు వింపి విప్పుముట్టించి దానిని పడవైచి త్రోవచేసికొని లోపలికిఁ జోయెను మూడు సంవత్సరముల పఱకును శౌర్యముతోఁ జోరాడి తుదకు విదిలేక దుర్గముకొని వాండ్రు దుర్గమును శత్రుస్వాధీనము చేసిరి ఇట్లు దుర్గమును నాధించి శత్రురాజ్యమును దోచుకొని యపరిమిత ధనముతో శివాజి రాయగడము చేరెను. (౧౬౩౫)

వస్తానా దుర్గమునొద్దనున్న తనరాజ్యమునకు విజాపూరివారి పరివమిగుల వష్టము కలుగుచున్నందున నటువైపుల శివాజి వర్ధనగడము, భూషణగడము, సదాశివగడము, మర్చందరగడము అను నాలుగు దుర్గముల విరివించెను. ఈ దుర్గవిర్రాజు నమయమున శివాజికి గొప్ప వ్యాధి సంభవించెను అనేక వాసములపఱకును శివాజి వ్యాధిగ్రస్తుడై సాతారా దుర్గములోనే యుండెను ఇట్టి వ్యాధిలో నుండిన కాలముననే శివాజి దక్షిణ దిగ్విజయమునకుఁ గావలసిన సిద్ధతయంతయుఁ జేసెను

శివాజి తండ్రియైన శహాజికి తంజావూరులో జాగీరున్న సంగతి చదువరులకు జ్ఞాపకముండవచ్చును నారోపంతు హనుమంతే యను బ్రాహ్మణుడు శహాజియొద్ద మంత్రిగా నుండి యాజాగీరు వస చూచుచుండె అతడు ౧౬౫౩ లో గతించఁగా నాతని కుమారుడైన రఘునాథ నారాయణ అనువాడు మంత్రిత్వమును వహించె ఈతఁడు వైదికలోకకవ్యవహారములందుఁ బ్రవీణుడు శహాజి మరణానంతరము అతనిద్వితీయ భార్యపుత్రుడైన వెంకాజియను నాతఁడజాగీరునకు నధిపతియయ్యెను గాని శివాజివలె నాతని తమ్ముడైన వెంకాజి తెలివి తేటలు గలవాడు కానందునను నీచులమాటలు విని ప్రమత్తుడై యుండువాఁడైనందునను

మంత్రియైన రఘునాథ నారాయణనకుమ నాతివికివి మనస్పర్థ కలిగెను మంత్రి చెప్పిన మంచి యాలోచనలు వినక రాజాతని నవమానపఱచుచున్నందున నవమానమును నహింపలేవి బ్రాహ్మణతేజస్సు గల యా మంత్రి రాజుపైఁ బగసాదింప విశ్వయించెను కాని చుట్టుపట్టున నున్న పాశేగాదల నాశ్రయించి వారిచేఁ దనదొరను భంగపఱిపించినది స్వామి ద్రోహాపగ నని యెంచి తనరాజునకు నన్నయైన శివాజీని నాశ్రయించి యాతనిచేఁ దమ్మునికి బుద్ధి చెప్పింపవలయునని విశ్వయించెను. తన వంటి సరదారుఁడు శివాజీవంటి మహారాజును జూడఁబోవునప్పుడు రిక్త హస్తములతో వెళ్ళఁగూడ దని తలఁచి జింజీమొదలైన కొన్ని దుర్గవలముల యధిపతులతో శివాజీఁ బోరాటగలుగు కారణంబులఁ గొన్నిటిని యోచించుకొని గోలకొండకుఁ బోయె అప్పుడక్కడ నాంద్రదేశమునఁ దమ యుజ్జ్వలకీర్తి కాశ్వతముగా నిలిపినవారును ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి మొదలయిన పరదేశస్థు లప్పనంబులతోఁ దమ్ము నాశ్రయించు సంత యోగ్యత గలవారును ఆశ్వినేయులవలె నెల్లప్పుడును దంఢగా నామ ముచ్చరింపఁబడు నద్వితీయానుకరణీయులను నన్నదమ్ములను నగు అక్కన్న మాదన్నగార్లు ముఖ్యమంత్రిత్వమును నిహించి యుండిరి

గోలకొండ నవాబు ౬౩౨ లో గతిపఁగా నాతని యల్లుడైన అబూహుసేన్ † అనువాఁడు నవాబయ్యెను. పూర్వవయస్సునం దీతఁడు పత్రప్రసక్తన దప్పినవాఁ డయినను రాజ్యము వచ్చినప్పటినుండియు జిన్నాంతర మెత్తినటుల సజ్జనుఁడయ్యెను తనయొద్దనున్న వారి గుణమును పరీక్షించుటయందు నీతఁడు ప్రజ్ఞావిధి యైనందున దుర్మార్గ ప్రవర్తనగల వారిని తొలగించి బుద్ధియుఁడు బృహస్పతిఁబోలిన అక్కన్న మాదన్న గార్లకు మంత్రిత్వమిచ్చె. సాధారణముగా నుభయులపేర్లు వాడుకలో

† ఈతనికే 'తాన్-ఎ-హా' అని నామాంతరియి "తానీషా" అని ఆంధ్ర దేశమున వాడుక

నన్ను మాదన్నపంజరవారే ముఖ్యప్రదాని యై యుండె ఆయన మాట "కానీషా" జనదాటఁ దయ్యె

తంజావూరు నుండి బయలుదేటి గోలకొండకువచ్చి రఘునాథ నారాయణ అను మంత్రిపుంగవుఁడు మాదన్నగారిని చూచి, తన యప్రతిమ పొండిత్యమును అసమాన రాజ్యతంత్రచాతుర్యమున జూపి యాతనిని వశపఱచుకొనియె శివాజియు గోలకొండ నవాబును గలసి దాడివెడలినఁ గర్ణాట ద్రావిడదేశములోని ఓజాపూరువారి రాజ్య మంతయు పొందిన వచ్చునని యక్కన్నగారికి నమ్మికపట్టునటులఁ జెప్పి యాతనిచేత నవాబునకుఁ జెప్పించె అందులకు నమ్మతించి నవాబు రఘునాథనారాయణుని తననభకు రావించి గౌరవించి కర్ణాటముపై శివాజితో దాడివెడలుటకుఁ దన కిష్టమున్నది యని తెలిపెను ఇట్లు రఘునాథనారాయణుఁడు యుద్ధము చేసి రాజ్యము గెలిచెదపు రమ్మన శివాజిని పిలుచుటయే గాక గోలకొండ పైన్యముల నీకు నహాయపిచ్చెదఁ ట్టు మనుచు శివాజి యొద్దకు వచ్చెను. అందులచే నాతని యసామాన్య ప్రజ్ఞకు మెచ్చి శివాజి యాతఁడు రాయగడమునకు రాఁగానే యాతనికిఁ దన యమాత్యుని పని యిచ్చెను

కర్ణాటద్రావిడ దేశములపై దాడి వెడలుటకుఁ గారణ మెద్దియని వెల్లడిచేయవలయునో యని యాలోచింపఁగా తండ్రి యైన శహాజి యొక్క జాగీ రంతయునాతని ద్వితీయపుత్రుఁడగు వెంకాజి యనుభవింపఁచున్నఁ దనియు జ్యేష్ఠపుత్రుఁడైన శివాజికి నేమియు నిచ్చుట లేదనియు నందులకు శివాజి తన సగముభాగము తమ్ముని యొద్దనుండి తీసికొనుటకుఁ దంజావూరుకుఁ బోవుచున్నఁడను మిషపెట్టుకొని దాడిఁ బయలుదేరినప్పు ననియు నిర్ణయించిరి

తాను దూరదేశమునకుఁ బోయినప్పుడు మోగలులు తన రాజ్యము ఖీఁదికి యుద్ధమునకు వచ్చెద రేమో యని తలచి శివాజి మెగలపేనాథి పతిని వశపఱచుకొని తాను దిల్లీశ్వరునికి సామంతునిగా మండుదుననియుఁ

గొంత కప్పము కట్టెద ననియు వర్తమాన మాతవిద్వారా బెరంగజేయన కంపి మోగయలతోఁ గొంత ప్నేహభావము కుదుర్చుకొనెను జింజిరాకు నధిపతి యైన సిద్దివాడు తన కొంతజ పాంతముకు బాధ కలుగజేయ కుండ నక్కడ నొక గొప్పపైన్యముంచెను దీర్ఘికఁ బయన మయినప్పుడు చేసినటుల విప్పుడును రాజ్యమంతయు ముఖ్యప్రధానియైన మోరోవంతు పింగళేగారి స్వాధీనము చేసెను

ఇట్లు స్వరాజ్య సంరక్షణమునకుఁ గావలసిన కట్టుదిట్టములన్నియు తేర్పఱచి ముప్పదివేల యశ్వపైఱికులను, నేఁబదివేల కల్పలములను దీసికొని రాదీవెడలెను తాను వెచ్చుచున్న సమాచారము గోలకొండ నవా బయిన తాపీషాకుఁ దెల్పట కై చారులఁబంపెను గోలకొండ రాజ్యము లోని ప్రజలకు నేమీ శము బాధ కలుగఁజేయఁగూడ దనియు పైఱికు లకుఁ గావలసిన వస్తువులన్నియు డబ్బు పెట్టి కొనవలసిన దనియు వాజ్ఞాపించెను గోలకొండ నమీవమునకు రాఁగానె మాదన్నగారెదురుగా వచ్చి శివాజిని తీసికొనిపోయి నవాబుదర్శనము చేయించిరి నవాబునకును శివాజిని మైత్రిగలిగి శివాజి నెలరోజుల వఱకును గోలకొండలోనే యుండెను, దీర్ఘపతియు పిజాపురు నవాబురుగూడి మనల విద్వఱును నాశము చేయ యత్నించుచున్నారనియు, మనమిద్వఱముసఖ్యముతో నుండి స్వసం రక్షణము చేసికొనవలయు ననియు శివాజి నవాబునకుఁ జెప్పఁగా వారికిద్వ ఱకు నిట్లు ఒడంబడికలు జరగెను ద్రావిడి కర్ణాటకదేశ యుద్ధమునకై శివాజి తన సొంతపైన్యమును నవాబుయొక్క ఫిరంగులను దీసికొని పోవలయును మోగయలు గోలకొండమీఁదికిఁ గాని శివాజిరాజ్యము మీఁదికిఁగాని దండెత్తి వచ్చినయెడల వారిని నవాబు ఎదిరింపవలయును. క్రొత్తగా శివాజి సంపాదించు రాజ్యములో సగభాగము గోలకొండ నవాబు నకు నియ్యవలయును వీలయినప్పుడు విజాపురము తురక దివానును తొలఁగించి అక్కన్నగారికి అ దివానిగిరి యప్పింపవలయును ఇట్లొ ఱ్ఱంబడిక తేర్పఱచుకొని శివాజి కర్ణాట ద్రావిడదేశములపై దండు వెడ రెను (౧౬౭౩ మార్చి)

గోలొండ బయలుదేలి కడవ కర్నూల్ మొదలయిన ప్రదేశములలో నప్పనంబులు గొనుచు వివృత్తి సంగమక్షేత్రమున స్నానముచేసి తన సైన్యముల నన్నింటిని జింజిమార్గమున తిన్నతిన్నగా బోవుచుండు మని యాజ్ఞాపించి తాను కొలఁది సేవకుల వెంటఁదీసికొని శ్రీశైలము నకుఁబోయి మల్లిఖార్జుని సేవించెను ఆ రమ్యమైన పర్వతప్రదేశములను జూచి యచ్చటనే జన్మమంతయు నుండి తపస్సు చేసికొనవలయు నని శివాజీకిఁ దలంపు గలిగెను అచ్చటి భవానీదేవికిఁ దనశిరఃకమలము నమర్పించి ముక్తివి జెందవలయు నని విశ్వయించె నఁట; కాని, శరీరమందు దేవి ప్రవేశించి నీవీపని చేయవలదు నీవు చేయవలసిన కార్యము లనేకము లున్నవి. నీవు యుద్ధమునకు వెళ్ళుము అని యాజ్ఞాపించె నఁట; అతఁ డచ్చటినుండి బయలుదేలి చెన్నఁబట్టణము మీఁదుగా జిఁజీకిఁబోయి యాదుర్గము సాధించి యచ్చట రామకీలగె అను పరి హవలుదారుగా నేర్పఱచెను. తరువాత ఆ ప్రాంతములోని దుర్గములు గోటలు, రాజాలు మొదలయిన వన్నియు గెలిచి యచ్చటఁ దన ముదేదారునించె మహారాష్ట్ర ప్రదేశము వందలి దుర్గములను గాపాడుటకుఁ జేసిన వియమముల నిచ్చటి దుర్గముల రక్షణార్థమై యేర్పఱచెను తనదేశములోని జమాబందీ పద్ధతుల ననుసరించియే క్రొత్త రాజ్యములోని భూమి యమరకము గుఱించి కట్టు దిట్టము లేర్పఱచెను

ద్రావిడదేశములోని తమ రాజ్యము మరాటావారి చేతిలోఁ బడుచున్నదని చూచి విజాపూరువారు గొప్ప సైన్యమును శివాజీమీదికిఁ బంపిరి. శివాజీ యా సైన్యమును వోడించి సైన్యాధిపతిని ననేక ధనధాన్య వస్తువాహనములతోఁ జెఱఁబఱచెను. శివాజీ వెంటనున్న సరహరిబిల్లాలుఁ డను నొక సేనాని వేలూరు పట్టణమును ముట్టడించి, సమీపమం దున్న రెండు గుట్టలమీదికి ఫిరంగుల నెక్కించి అచ్చటినుండి పట్టణము మీదికి వచ్చి గోళములఁ జల్లుచుఁ గొన్ని రోజులకుఁ బట్టణమును సాధించెను

శివాజీ తండ్రియగు శహాజీకి దాసీపుత్రుఁడగు సంతాజి రాఁగా నాశని గొరవించి యాతనియందుఁ దనతండ్రి గుణంబు లనేకము లున్న

నా చూచి శివాజీ యాతని జింజీకి నధికారిగా నియమించెను తరువాత శివాజీ తన సాపత్నసోదరుఁ డైన వెంకోజికి నిట్లు వర్తమాన ముపెను, "ఎవరంద్రుగారు గతించి వదుముఁడు సంస్కారములు అయినవి పూర్వార్థిత మైన తంజావూరు మొదలయిన జాగీర్లును నగలు నాచెములను నీవె యనుభవించుచున్నావు. మా నగపాలు మాకియ్య వయితివి. ప్రస్తుతము మే మీటువైపులకు వచ్చియున్నాము గాన మా భాగముమాకియ్యవలసినది తిరువేదీయొద్ద వచ్చి మమ్మును గలిసికొన వలసినది "

శివాజీ తన రాజ్యములోని నగభాగము తీసికొనుటకు వచ్చినాఁడని వెంకాజికిని విదీపఱకే తెలిసినందున నాతఁడు యుద్ధమునకు సిద్ధముగా నుండెను గాని యాతనికి సహాయముగా వచ్చెదమనిన పాళేగారులు కొందఱు శివాజీకి లోఁబడి నందున వెంకోజి యన్నను జూడఁబోవలసిన వాఁడయ్యెను. వచ్చిన తనతమ్ముని శివాజీ గొంపించి కొన్నిరోజులు తనయొద్ద నుంచుకొనెను వెంకోజి పైకి సమ్రభావమును జూపినను భాగమిచ్చుటకు సమ్మతించఁడయ్యె. తమ్ముని జెఱఁబెట్టి యర్ధరాజ్యమా తీసికొనవలయునని శివాజీ యోజించెను కాని తాను పలువఁగా నమ్మి వచ్చినవానిని మోసపుప్పఁగూడ దని తలఁపు ఆతనిని పోషిచ్చెను. పోయినపిదప నొకదూతను నాతనియొద్దికిఁ బంపి గృహకల్లోలము పెంచినందున లాభములేదు గాన ధర్మమును స్మరించి పితృధనము యొక్క యుతిపాలు మాకిమ్ము ఈచిన్నిజాగీరు వారాజ్యములో నూతన వంతయననులేదు అయినను పూర్వార్థితమునైన భూమిని బోగొట్టు కొనుట తెలివిమాలినతనము అపఁబడును" అని వార్త ముపెను కాని వెంకోజి యందులకు సమ్మతించఁడయ్యె త్రివేదీనుండి శివాజీ వేఁడు మీఁదుగా మహారాజగడము కర్ణాటకగడము అనుచుర్గముల మీఁదికిఁ బోయి వానిని సాధించి కొలార్ బాలాపురము మొదలయిన ప్రాంతముల భోధి పాళేగారులను పశ్చిముఖమున ఆర్జీకి వెళ్లెను. వేదోభిషక్తుల ఆను

శ్రాహ్మణ సరదారుఁ డచ్చటిదుర్గమునకు అధిపతిగా నుండెను. ఈతఁడు ఓక్కిలి తెలివితేటలుగలవాఁడు. శివాజి తండ్రియగు శహాజికి నీ సరదారుఁ డచ్చట విలువఁబడియె అతఁడు శివాజికి శఁఖురా గా నాతని వధికార మాతనికే యుంపఁబడియె అతని సిద్ధులుకుమారులకు శివాజి తనయొద్ద నుద్యోగముల విచ్చె ఇట్లు శివాజితనతండ్రియైన శహాజికి సంపాదించఁబడిన జాగీరులోని కొలార్ బనీసకోట, బెంగుళూరు, బాలాపురము సేర, మొదలయినప్రాంతములను గొంది విజాపూరువారి రాజ్యములోనప్పునంబులుగైకొనుచుఁ గరభారమియ్యని గ్రామములను గాల్పుఁజేల్పదొడంగె (౧౬౭౭ డిశంబరు)

శివాజీ యటుకర్ణాటదేశమునకు వెళ్ళినాఁడని చూచియిదియె నమయమని యెంచి మోగలులను విజాపూరువారును గూడి గోలకొండ మీఁది దండువెడలిరి ముంచి టగునని డీర్ఘాలోచనమునఁ గనుగొనినవాఁ డగుటచే మాదన్నగారచివలకే శత్రువులను నెదిరించుటకు సిద్ధముగా నుండిరి. అందుచే శత్రువులకు వస్తుసామగ్రిచొరకకుండఁ జేసి యెన్నియోవాధుని పెట్టి శత్రువులను బాటుఁగొట్టిరి.

విజాపూర సైన్యములోని కొందఱు సైనికులకు ముట్టవలసిన జీతము ముట్టనందున వాండు అలిగి మె రోంట్ పిగిశేమొద్దకువచ్చి మరాటావారి సైన్యములో జీతమున కుండిరి.

గోలకొండమీఁదికి మోగలులుదండె తివచ్చినా రన్న వృత్తాంతము విని శివాజి ద్రావిడదేశమునుండి బయటదెలు వెళ్ళుముచె క్రొత్తగా సంపాదించిన జింజిరాజ్య మంతయుఁ దనఁజెమ్మఁదయిన సంతాజి (శహాజి దాసీపుత్రుఁడు) కిని రిమునాథ నారాయణులకిని ఎప్పవెప్పి వారికి సహాయముగా గొప్ప సైన్యముతో హంబీరరావును బ్రాంత మంతయు కాంతి పొందువఱకు నిచ్చి మిగిలిన సైన్యముతోఁ దాను న్నదేశమునకు రాలొగ్గెను. బల్లారిలో మఁటా ఈడేసాఁజి అను దేశమున శివాజితో

హైరముగాఁ బోరాడి యిరువదియేడు దినములవఱకును దుర్గములోనికి మరాటావారిని రానియ్యఁదయ్యె; తుదకు మరాటావారు దుర్గమును సాధించిరి. తరువాత కోల్ బహదుర్ వెండా అను పట్టణముల గెలిచిరి. ఈ ప్రాంతముల కన్నిటికిని జనార్దనసంత్ అనువానిని నధిపునిగా నేర్పఱచి శివాజీ తురగళ పట్టణములో విడిసియుఁడఁగా గర్హటక ద్రవిడదేశములలోని తన సైన్యాధిపతులతోఁ దనదమ్ముడైన వెంకోజి యుద్ధముచేసి పరాజితుఁ డయ్యె ననినవార్త శివాజీకిఁ దెలిసె. అప్పు డాతఁడు తన తమ్మున కిట్లు వార్తపంపెను. “మీరు మాకు పితృధనములోని పాలియ్య నందున మీ రాజ్యములోని కొంత భాగము మేము గెలువవలసివచ్చెను. మీరుమాపైనికులతోఁ బోరాడితిరి గనుక మా సైనికులును మీతోఁ బోరాడవలసిన వారైరి మీరు దుష్టులమాటలు విని నన్యార్థమును వదిలి దుర్గార్థమునఁ బోవుట మంచిదికాదు మీకును మాకును జరగిన యుద్ధములోఁ బడిన తురకలను గుఱించి నాకేమియుఁ జింతలేదు. కాని ప్రాతాపజీరాజా భీమాజీరాజా శివాజీసంత్ డిబీర్ మొదలయిన మా తూర మరాటావీరులు వదినందులకు మేమెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాము ఇట్లు చేయక మీరు మేము కలసి మెలసియుండినసుభయులకు క్షేమమే. మేము చెప్పినటుల మీరు విని కర్ణాటకములోని రాజ్యమంతయు మాకిచ్చిపేసిన యెడల మరల వింతరాజ్యము మీకు స్వల్పకాలముద్ద నివ్వగలవారము మీ కిష్టమున్న యెడలఁ గుతువుకాపా (గోలకొండ) రాజ్యములో మూడు లక్షల హోనుల రాజ్యమిప్పింపఁగలము.” ఈ వార్త యందిన తరువాత వెంకోజి తెలివితెచ్చుకొని తా నపరాధము చేసినను సమర్థుఁ డయ్యును దనయన్న తన్ను నన్యాయముచేయక కొంతరాజ్య మిచ్చెద నని యనుచున్నందులకు సంతసించి, సంధిచేసికొనుట కిదియే మంచిసమయమని తలచి రఘునాథనారాయణుని ద్వారా తంజావూరును శహాజి జాగీరును దనస్వాధీనములోనే యుండునట్లును దాచు బ్రతిసంవత్సరము శివాజీకిఁజాగీ

వదనూరవ ప్రకరణము

రులో వచ్చు నాదాయములో సగము నట్లును శహజినంపాదించి, రూపకమయిన యాస్తియంతయు నుభయులు సమకూను నట్లును నొప్పు కొని శివాజితో సంధిచే నొనెను.

విజాపూరు సైన్యము శివాజిరాజ్యములోని భాగమైన వన్నాప్రాంతము, విక్రి జొచ్చి గ్రామములను గొల్లగొల్పెను. ఈవాతన్ స్వదేశము వకుఁ దిరిగివచ్చుచున్న శివాజికిఁ దెలియఁగా నాతఁడు విరోళిగటకర్ అను నాతనికి సైన్యమిచ్చి శత్రువుల మీఁదికిఁ బంపెను. వాఁడు శత్రువుల నోడించి వారు దోచుకొని పోవుచున్న ధన మంతయుఁ దెచ్చి శివాజికి సమర్పించెను. శివాజి యాధనమెవ్వరిది యైనది గనఁగొని యెవ్వరిదనము వారికి విప్పించి తన న్యాయప్రియత్వమును వెల్లడి పఱచెను.

బిల్లారి ప్రాంతమునకు జనార్దనపంత్ అను వానిని నధికారిగా నేర్పఱచినట్లు వెనుక వ్రాసియున్నాము. ఆ జనార్దనపంతులు మీఁదికి విజాపూరసరిదారు లిద్దఱు దండెత్తినప్పుడు ౧౬౪౫ శివాజికిఁ దెలిసినందున దవసేనలోఁ గొంతభాగము జనార్దనుని సాయమునకుఁ బంపెను మిగిలిన సైన్యములతోఁ దాను బయలుదేరిన పడనెఁమిది నెలలకుఁ దిరిగి రాయగడము చేరెను. అటు జనార్దనపంతును హుమీర్ నావును గూడి విజాపూరు నరదారుల గీటదంచి వారిని జెఱఁబట్టిరి మరాటావారికి నైదునూర్ల గుఱ్ఱంబులు నైదు ఏనుఁగులును దొఱకె తరువాత జనార్దనపంతు చుట్టు పట్టున నున్న పాళేగారుల నందఱును గెలిచి శివాజి సామంతుల మని వారిచే నొప్పించెను మరాటావారిని నెదిరించు శక్తిలేక విజాపూరువారు రకుండిరి

శివాజి దక్షిణదిగ్విజయము చేసి రాఁగానే మాదన్నగారు రాయగడమునకుఁ జారులద్వారా వస్త్రభూషణ రత్నమాణిక్యాదులు కానుక లంపిరి.

కాను క్రొత్తగా సంపాదించురాజ్యములో సగపాలు గోలకొండ నవాబున కిచ్చెన నని శివాజీనందిచేయు నన్నదొప్పుకానె నని చతువరు లకు జ్ఞాపక ముండవచ్చును. శివాజీ కర్ణాటదేశములో సంపాదించిన క్రొత్తరాజ్యములోని యర్థభాగము ఆ నంది ననుసరించి గోలకొండనవాబు విచ్చినటులఁ గానరాదు. ఇందులకుఁ గారణమేమో తెలియదు. మఱి యే విధముననో నవాబును మాదన్నగారిని సమాధానపఱచి యుండను అట్లు సమాధానపఱునవియెడల నవాబును మాదన్నగారును శివాజీతో వాతని మరణమునఱకును సఖ్యముతో నుండుట సంభవించదు. ఈ సంగతి యాలోచింపక యింగ్లీషు చరిత్రకారులు శివాజీ నవాబును పవ్వియముగా మోసపుచ్చెనని వ్రాసియిన్నారు కాని వారివ్రాత లెంత మాత్రము నమ్ముఁదగినవి కావు.

పదునాలుగవ ప్రకరణము

అస్తమయము

ఓ రంగజేబు విజాపురమువారితో మైత్రి చేసిదేసి తుదకు వారి రాజ్యమును నపహరింపవలయు ననిన దుర్బుద్ధి కలవాడై శత్రుభావమును వహించి దిలేర్ ఖానుడను సైన్యాధిపతిని విజాపురముమీదికిఁ బంపెను. విజాపురరాజ్యమునకు మంత్రియైన మసాపుద్ ఖానునకు ఈ వృత్తాంతము తెలిసినందున నేమియుఁ జేయుటకుఁ దోషక యాతఁడు శివాజియొద్దకు దూతను బంపి సహాయము పేడెను అందులకు శివాజి ఇట్లు ప్రత్యుత్తర మంపెను. “మేము మోగలులతో ప్రత్యేకముగాఁ బోరాడిగాని లేక వారిరాజ్యమునో గ్రామాదులను కొల్లకొట్టిగాని వారు మీతో యుద్ధముచేయుట మాని తిరిగి వచ్చునటులఁ జేసి మీకు సహాయము చేయుదుము మీరు భయపడవలదు ”

వెంటనే శివాజి పన్నాణి యొద్ద గొప్ప సైన్యమును గూర్చుకొని విజాపురమునకుఁ బయలుదెరెను. గాని అతఁడూరము పోయిన తరువాత మోగలుల ప్రచండసైన్యముతోడన చిన్నిసైన్యము నిలిచి పోరాడిఁ జాలదని తలచి దొలకాబాద్ బాతనా మొదలయిన గ్రామాదులను దోచుకొనఁ బోయిన మోగలులు విజాపూరు ముట్టడి విడిచి స్వరాజ్య రక్షణార్థమై వచ్చెద రని యెంచి శివాజి యటు తిరిగెను భీమావది దాటి గోదావరినదివఱకు మోగలులరాజ్య మంతయుఁగొల్లగొట్టసాగెను ఈ వాతన్ మోగలుల పేనాధిపతి యగు దిలేరుఖానునకుఁ దెలిసినను నాతఁడు విజాపూర్ ముట్టడి విడిచి రాఁడయ్యె. అందుపై శివాజి గోదావరినది దాటి తూర్ నాకుఁబోయి యాపట్టణనపీఠమందున్న బెరంగ జాట్తో బాదుషా కొమారుఁ డయిన మో ఆజిం ఉన్నప్పటికి భయము

లేక యా పట్టణమును మూడదినములవఱకును దోచుకొనెను. పట్టణములోని ధనము గల స్థలము లన్నియుఁ ద్రవ్వించి యపార వంపత్తిని వదలెను. ఆ దనముఁగియుఁ దీసికొని పోవుచుండగాఁ మొలజిం పదివేల సైన్యమును మరాటావారిమీఁదికిఁబంపెను. సంగిమనెరవద్ద నుభయ సైన్యములకు మోరయద్దఁబు జరిగె. సంతాజి మోరపడె. అను సేనాని తొందరపడి మె గలుల మీఁదికి నూలముననె పోయినందునఁరాజితఁడై వెనకకు రావలసిన వాఁడాయెను. తన సైన్యములు వెనుకకు వచ్చుట చూచి శివాజి “యోరకుఁడిఁడకుఁడి” అని పలుకుచు తనయొద్దనున్న సైనికులను వెంటఁ దీసికొని వెనుక నుండి ముందవచ్చి మోలజిం వచ్చుచున్న కిషమయొక్క ద్వారము నొద్ద గొప్ప సైన్యముతో వేచి యుండెను. శత్రుసైన్య మెచ్చుటఁ జూచిసను చిన్న చిన్న గుంపులు గుంపులు కూడి యడికము గాఁ జొచ్చెను. ఇత శత్రువుల చేతినుండి తప్పించుకొనుట యెఱులనని శివాజి పిదపించుచుండఁగా నా పర్వత ప్రదేశములు బాగుగ నెరింగిన యొక మార్గదర్శి మరాటా సైన్యములను మాటు త్రోవఁ దీసికొనిపోయి శత్రువులకుఁ దెలియకుండ పటాయను దుర్గమునకుఁ జేరెను. చేతఁ జిక్కిన పులి దప్పించుకొనిపోయెనుగదా యని హతాశులై మోగలులు బొరంగబాదుకు మరలి పోయిరి. అంత శివాజి మోరోఁకు షేషవాను బిలిపించి పటాఁమీ మున నున్న యితర దుర్గములను సాధింపుమని చెప్పఁగా నాతఁడు విరువదియాలు క్రొత్తదుర్గములను సంపాదించెను.

శివాజి పటా దుర్గముమీఁద నుండఁగా విజాపూర్ మంత్రియగు మసాకద్ ఖానుని యొద్ది నుండి ఇట్లు వతన్ మానము వచ్చెను “మా పట్టణ మింకను దిలైదఖానుఁడు మట్టదించి యున్నాఁడు. పతము వేసికొని మట్టదీ లేఁడయ్యె. ఇప్పుడు మీ రన్యవిచారము చేయక వచ్చి మమ్ము గాపాడవలయును” ఈ వార్తయందినతోడనే శివాజి విజాపూరమునకు బయలుదేఱెను. కాని త్రోవలో నాతనికిఁ దనకుమారుడైన సంభాజి పాఠిపోయి మోగలుల సైన్యములోనికి వెళ్ళి దిలైర్ ఖానుని

నాశ్రయించి యున్నాడనిన దుఃఖవారతన్ తెలిసినందున నాతఁడు పైన్యమిచ్చి హంబీరరాక్షసు విజారపుమునకు బంపి తాను పన్నాఁడుర్గమునఁ బోయెను

శివాజికి విద్వంసుభార్యవలన విద్వంసు పుత్రులుపట్టిరి. పెద్దభార్యయగు నయ్యాబాయివలన సంభాజి, చిన్నభార్యయగుసోయేరాబాయి వలన రాజారాము వీరిద్దఱు తాను స్థాపించిన మహారాష్ట్ర రాజ్యమునుగాపాడి గోబ్రాహ్మణసంరక్షణముచేసి హిందూమతమును స్థాపింపవలయు ననిన యిచ్చగలవడై శివాజి తనకుమారులకు నద్విత్యగఱవ యత్నించెను. వ్రాతయుఁ జమవును, మల్లపిద్యయు నశ్వారోహణంబును, బాణసంధానప్రకారంబులు శస్త్రయుద్ధంబును వారికి నేర్పెను ఉత్తమపుద్గలేవకులయొక్కయు, శ్రేష్ఠపండితులయొక్కయు సహవాసముతో వారిని నుంచెను సజ్జనసహవాసమే చేయవలయును నీచులను దుష్టులను దుర్వ్యసనము గలవారిని నొద్దఁచేరనియ్యఁ గూడదు వాండ్రవలనఁ గులమును రాజ్యంబును నాశముఁ జెందునని జోధించుచు రావణ దుర్యోధనాది కుల కథలను గుమారులకుఁ జెప్పు చుండెను. వారికి వ్యవహారము తెలియవలయు నని వారినిఁ దనవెంటఁ జేరోలగమునకుఁ దీసికొనిపోవుచుండెను కాని ఈపరిశ్రమయంతయు పెద్దకుమారుడైన సంభాజియందు నిరర్థకం బయ్యె ఈ రాజపుత్రుఁడు పుట్టినప్పటినుండియు క్రూరుఁడు మూర్ఖుఁడును నయియుండె. ఈతఁడు రెండుపంపత్పరములవయస్సుగల వాడై యున్న పృథీతవిత్తల్లి ౧౬౨౯ లో మృతి జెందినందునఁ జిన్న నాటినుండియు నొకరియొక్కలో నుండక తుదకుఁ దండ్రినిగూడ నతిక్రమింపఁ జొచ్చె ఒకనాఁడు రాజభవనమందు పేరంటమునకు ననేకప్రీతి రాగా సంభాజి యొక బ్రాహ్మణవనితను బలాత్కారముగా స్పృశించెను. బ్రాహ్మణులను దేవతల వలెను, పరప్రీతి తల్లివలెను జూచునట్టి శివాజికి ఈ వార్త తెలియఁగా నాతడు మిక్కిలి కోపగించి “పూర్వజన్మమున నేమి పాపము చేసినందుననో యిట్టిపుత్రుఁడు గలిగెను. పుత్రుడైన నేమి కఠినముగా శిక్షించెద”నని పటకెను

తండ్రి తన్నుఁ గరినముగా శిక్షించు ననియించి సంభాజి - 'ందఱు
 పీపికులను వెంటఁ దీసికొని మోగలుల పై న్యాదిపతియైన దిలేరుఖానుని
 యొద్దకు వెడలిపోయెను. తమశత్రువైన శివాజీయొక్క కుమారుడు
 తండ్రితోఁ బోరాడి తనయొద్దకు వచ్చినందులకు దిలేరుఖాన్ సంతసించి
 న. భాజిని గౌరవించి యాతనికి గొప్పవెతన మేర్పఱచి తనయొద్ద నుంచు
 కొనెను. సంభాజిని మరాటావారికి రాజుగా నేర్పఱచి మరాటా వారిలో
 వారికి సంతకలహములు కలుగునటులఁ జేసి శివాజీ నోడింపనియె
 నని యా దిలేరుఖాను తలచి సంభాజికి మరాటావారి రాజుని పేరుఁబెట్టి
 కొంతపైన్యమిచ్చి సంభాజిని మరాటావారిదుర్గమును భూపాలగడము
 గెల్పుటకుఁబంపి యీ వార్త ఔరంగజేబునకుఁ దెలిపెను. సంభాజి
 భూపాలగడమును ముట్టడించి యుద్ధము చేసుకొని పోరాటకువచ్చిన
 సంభాజి తమరాజునకుఁ బెద్దకొడుతై నంచున నాతనితోఁ బోరాడియాతని
 నొప్పించిన శివాజీ నేమి కోపము వచ్చుకొనిన తలచి దుర్గముమీఁది
 వారు దుర్గమును విడిచివెళ్ళిరి రెండవసారియు సంభాజి దుర్గముమీఁదికి
 నెక్కి యెక్కిడ నున్న కొలఁదిజనములఁబట్టి కొలదితాళ్ళు గొందఱు
 చేతులును నఱికించెను. ఇట్లు దుర్గము స్వాధీని మైన తరువాతఁగూడఁదవ
 ప్రూరత్వమునఁజూపి సంభాజి దిలేరుఖానుని యొద్దకుఁ బోయెను అటు
 శివాజీ పన్నాళగడము చేరి యొకదూతను దన పుత్రునియొద్దకుఁబంపి
 యిట్లు చెప్పించెను. నేను జన్మమంతయుఁ గష్టపడి సంపాదించిన
 రాజ్యమంతయు మీ కొఱకుఁ గాక మఱి యెవరికొఱకుఁ మాకు దివ
 దినము వార్ధక్యము వచ్చుచున్నది. ఈ రాజ్య మంతయుఁ బాలించు
 భారము మీఁది. అటులఁ జేయక శత్రువులలోఁ గలసి మనరాజ్యము
 శత్రువుల కియ్యవచ్చునా? మోగలులను ఎదివినచ్చినయెడల మీ ఖర్చు
 విమితము మీ రడిగిన తాలూకా యియ్యగలము."

అటు విజాపురమువారికి నహాయముచేయుటకు హుబ్లీరగావు వెళ్లు
 చుండఁగా నాతనిని మోగలసరదారుఁ డగు రిజసు స్తఖాన్ తొమ్మిదివేల
 గొల్లపురొతులతో నెదిరించెను మరాటా వారిచేఁ బరాభూతులై మోగ

యన నలుదిక్కులకుఁ బాటికి అంక హంబీరరావు దిలేర్ఖానుని నైస్యమునకు నెప్పటినుండియు నల్లుసామగ్గి చేరకుండఁ జేసెను. అందుచే మోగలు శిబిరమున రూమానికి సరసేను ధాన్య మెనెను దొరకకపోయెను. గుఱ్ఱములు ఏరుగురు మేలలేక చావఁజొచ్చెను. అయినను దిలేర్ఖానుఁడు ముట్టడిలేవఁడయ్యె, తుదకు ధాన్యపుగొజ యొకటియు లేవనెత్తెనని దిలేర్ఖానుఁడు ముట్టడిలేవ దేశము దొఁచుకొనుటకుఁ గిర్జాజమునకు వెళ్లెను. కని కిర్జాజములో శివాజి యుచివచ్చిన జనార్దన్‌పాతు దిలేర్ఖానుని పరాభవముగా నాతఁడు తన వానస్థలమునకుఁ బోవలసినవాడాయెను (౧౬౭౯)

మరాఠావారికి దక్షిణమున నెక్కడిజూచిన నక్కడ జయము కలిగినటుల నుత్తరమునకు గలగెను భూదేశమునో మోహించుకు పేష్వా అనేకపిర్కములను సాధించెను

తండ్రిదేఁ బంపఁబడిన చావఁజొచ్చిన హుజురవరన బుద్ధితెచ్చుకొని సంభాజి మోగలుల శిబిరముననుండి గుప్తముగా వెదలి తండ్రి యొద్దకు వచ్చెను వచ్చిన తుమారునకు శివాజి యిన్నియో బద్ధుడవై యాని నెక్కడికిఁ బోవయ్యకుండ ఎన్దాకా మర్గముపై బిచ్చముగా నుంచి తాను రాయగదమునకు వెళ్లెను (౧౬౭౯)

మోగలులు ఎఱ్ఱావుములు ముట్టడించినవఁడు శివాజిదేసిన సహాయమునకై మసాశివ్‌పావ్ శివాజి కౌనిల ప్రాంతమును బల్తా ప్రాంతములు సచ్చివేపెను ఒఱియు ద్రువదదేశ మిలోని తలఱావును ప్రాంతమునకును శివాజి సంచరించు జాగీరులును స్వామ్యము శివాజికి విచ్చెను శివాజిని ఎఱ్ఱావరమువారికిని నన్నును గొప్పొప్పుము జరిగి శివాజి ఎఱ్ఱావుముకు వెళ్ళి నన్నును మసాశివ్‌పావ్ స్వామ్యముగా నెదురుపచ్చి యెఱియు (౧౬౮౦)

తలఱావును ప్రాంతముయొక్క స్వామ్యము శివాజికిఁ గలిగి నందున నాతనితమ్ముఁ డగు తలఱావుయరా జును పెండ్లి శివాజికి

తరువాత మా రాజ్య మెవ్వరుకక్షింపగలర? పెద్దకుమారుడు దుష్టుడు, రెండవకుమారుడు చిన్నవాడు మేము పోయినతరువాత విజాపురము జింజీ మొదలయిన నవాబులు తల లెత్తగలరు బొంగజేబు దక్షిణము నందలి రాజులు అన్నియు గెలచుటకు యత్నించును అయినను ముందు జరగాఁజొవ్వనంతల స్పృహ చిఱింప నేవిఫలము? ఇన్నోరోజులు రక్షించినవనియె యింకముందు దక్షింపగలదు మీ రుదలు నేటిభావముతో నుండు రాజ్యమును స్వయమును రక్షింపఁగి శ్రీభవాప మికు జయము గడగఁజేయును" ఇట్లు చెప్పి పరాక్రమతేజో రాజ్యుగు శివభావిలము అ వా ము అయిన ఏప్రిల్ (1600, తేదీవి రెండు జాముల క నమించెను.

సృష్టితలను దు జన్మించి పతిభావరాక్రమకాలు లని పేరొంది కీర్తిశేషులైన చుహానాలో శివాజీయొక్కదని చెప్పుటకు నందే హాములేదు. అత్యంత హీనదశయం దుండిన మావశేషము మరాటావారికి శౌర్యధైర్యము (బట్టి) వారి సాహాయ్యము నుహరాష్ట్రరాజ్యంబును క్రొత్తరాజ్యంబు నిర్మించె ఇటు విజాపుర స్థానకొంది పావాబులను అటు దిల్లీకర్నూరులపై బొంగజేబును (దయ్యంబులవలె) నడపఱుకన్న హిందూరాజ్యంబులపే మ్రింగవలయు నని యత్నించుచుండ వారిని ముసరి నడుమనే క్రొత్తరాజ్యంబు నిర్మించె తన పైన్యంబు లోడిపాఱగాఁ జూచి తాను స్వయముగా ముందువచ్చి వాతెను వారికి ధైర్య మిచ్చి యవజయమును జయముగా మార్చె. తన బు బును నెదుటివలంబులజూచి తగరీతిగా మెలంగుటయందు దీనిది యనిపించుకొనియె. ఎంత గొప్పయావద వచ్చినను సైన్యవరక దానిఁజూచిననుక్రిని సేవించితప్పించుకొనియె దశము నడుపుట యందును వ్యూహము వస్తుటయందును శత్రువులను మోసపుచ్చుట యందును జయ . ప్రాప్తింపనప్పుడు శత్రువులను దఱుముటయందును విరాధవము కలిగినప్పుడు తనపైన్యమునను నధికనష్టము లేకుండఁజొరఁగించి తీసికొనిపోవుటయందును వనమానవ్రజ్ఞ కలవాడని ఖ్యాతివచ్చె అట్టి శివాజీ యద్వితీయశూరులత్నం బనుటకు నలయంబు లేదు

శివాజియొక్క మరణవార్త వినగానే యాతని జన్మ శత్రువైన భార్యగణే బిడ్డయై నటించి: "శివాజి గొప్పపేనా నాయకుఁ దనుటకు సందేహములేదు. మేము దక్షిణములో రాజ్యము లన్నియు ముంచు చుండిగా నాతం దొక్కఁడైమాత్ర మసామాన్యసాహసంబుఁ జూపి క్రొత్తరాజ్యంబును స్థాపించెను నేటికిఁ బందొమ్మిది సంవత్సరముల నుండి మూసెన్యము లాతనితోఁ బోరాడుచుండినను నాతనిరాజ్యము దినదిన మభివృద్ధియై యగుచున్నదెను."

అదెగ్గాండరు, సీజు, నెపోలియన్ మొదలైన పేనానాయకుల కంటె శివాజి యధికుఁ డని చెప్పటకు సందేహములేదు. అలెగ్జా డరు మొదలయినవారు శివాజికంటె వదికన్నెక్కుమూల నడపిరి అధికప్రదేశ ములను జయించిరి. కాని వాంత్రిపేనానాయకకము వహించుటకు దేశములను జయించుటకుఁ గావ సిన సాధనము లన్నియు సిద్ధముగా నమర్చియుండెను శివాజియొ క్రొత్తగా నన్ని సాధనములను సమకూర్చు కొని యుద్ధమునకుఁ బయలుదేరిన కుటిక గుడ్డను లేచి మాణిక్య లాతని పైవికులు, మహారాష్ట్రుల స్వాతంత్ర్య మదివఱకు న్యేయో వందల సంవత్సరముల క్రిందట నడుగుటి ఉరకలసేవ చేయుచుకొంటే తమ్ము పిళ్ళరుఁడు సృజియించె నని వారను కొనుచుండిరి శివాజియొక్క పొంతతండ్రియు నాతనికి ననుకూలుఁడు కాఁడయ్యె; ఇట్లు పండ్రి యంకియుఁ బ్రతికూలముగా నున్నను దనదైర్యసాహస ప్రభువై నూతన మరాటరాష్ట్రంబును సృజియించిన శివాజి ననమానపేనాని యనుటకు సందియంబులేదు.

వైదేశాభిమానంబును స్వయశాభిమానంబును పరస్పరయైత మాతృ భావము మొదలయిన యుత్కృష్ట నద్గుణంబులు శివాజియందు వాసము చేయుచుండెను.

ఇకఁ బరదేశస్థులైన చరిత్రకారులు శివాజియందున్న వనిన దుర్గుణములను గుఱించి కొంఁదిగా వ్రాసి ముగించెదము. మోసము, మోఢ

దైనికవిశ్వాసము నను రెండుదోషములు ముఖ్యముగా శివాజీయం దారోపింపఁబడును మోసముచేయుట దోషమని చెప్పఁటకు సందేహములేదు. కాని మోసగండ్రు మోసపుచ్చుట దోషమైనది దోషము కానిది యిదమిత్తమతి నీతికాప్తజ్ఞులు నిర్ణయించి యుండలేదు. ఇది యొకప్పుడైనను నిర్ణయించుటకు వని చెప్పఁటకు నీలలేదు. ఏలయన నిజోచ్చయెప్పుడు వచ్చినప్పటికి గొందఁ తొరయభిప్రాయమును సమర్థించుటయు మఱి కొందఱు తద్విరుద్ధభిప్రాయము నగుర్చి చదియుఁ జటస్థించును. ఈరుదోఁచుకొనుటకుఁ బోవుచున్న దొంగలగుంపుతో ననన్యమాది తప్పుత్రోవఁ జూపి వాని రిక్షకభటులకు నశ్శిగి చుట నీతియో యనీతియో యెవరు గట్టిగాఁజెప్పఁ గలరు? జనక్షేమ బే ముఖ్యముగాఁ దలఁచు వారు దీనిని నీతియనియే చెప్పుదురు. జనక్షయకరం బైనను రూక్షనక్కంటె వరమం బని యెంచు వారిది యనీతి యని వాదించుదురు. రాక్షసాధ్యక్షుండును వర్ణనీయదాతయు నగు బలివక్రవర్తి యిట్లు చెప్పెను.—

“క మేరువు తలక్రి దైనను,

బారావారింబులింఁ బాతిన లోలో,

ధారుణి రజమైపోయినఁ.

దారాద్వమూ బద్దమైనఁ దప్పక యిత్తున్”

నీతివికారదుండను రాజకార్యకుశలుండును నైన కృష్ణుఁ డిట్లు వియె ”

“అ. ప్రాజహాని వచ్చుచున్న వర్షధ,

వావహారవేళ యుడు నడపు

నత్య మనృతమం ద్రనక్కంబు సూనృత,

మని పరిగ్రహింతు రార్యజనులు ”

హింగూ దేశములోని యింగ్లిషరాజ్యమునకుఁ గూటప్తఁడనిచెప్పఁ దగు నైపు దొరగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు —

“ఓట్టు నత్యంబులను బత్యపెట్టని దుర్మార్గులతో వ్యవహరించు శత్రువు తుపము మాత్రము ఓట్టు నత్యములచేత మనలను ఇందించుకొని

వాండ్రకున్నది యున్నటులఁ బూనఁగుచ్చినటులఁ జెప్పుచుండుటయు
వాండ్రుమాత్ర మొకమాటయైనను మనకుఁ జెప్పక చేసెద మనిన పను
లలో నొక్కటియుఁ జేరుకుండినను మనము మాత్రము వాండ్రకిచ్చెద
మనిన వరంబు లన్నియు విచ్చుట యిట్టిప్రవర్తనముచే నే నెప్పుడును
శత్రువును జయింప నేరను "

మెకారే దొరవారు రాజకీయవ్యవహారమునం దేమి సామాన్యవ్యవ
హారమునం దేమి సత్యమే ప్రధానము అని శాసించిరి

ఇట్లు లోకుల పండితలోక్తియును విన్నవించుచు యున్నవారు.
సత్యవాదులతో సత్యవాదమును నొక యెవ్వరిని చెప్పిన నొకసత్య
వాదులతో సత్యమాదనించిన యు సత్య గ్రహ మొకటే యెచ్చ
న. యు గొందఱుసిద్ధాంతిలొచ్చెను. ఆ పండితుల నొకఱు సత్య
ప్రవీణులును సుసగాఢ ప్రజ్ఞయును జనుసిరి. కాని షాజా
పురపు మసాదదఖాన్ మొదలైన కాల ది యుండువాఁడు మాత్రము శివా
జీతో విష్ణువటముగాఁ బ్రవర్తించుచుండెను. వారో మరల శివాజీ కప
టములేకయే వర్తించుచుండెను. షాజాదఖాన్ చాడగజేటు మొదలైన
వాండ్రందఱును మోసగాఁడు. వాండ్రలో నటులనే ప్రవర్తించెను.
శివాజీయొక్క ప్రవర్తనంబులోని రహస్యం బిదియే.

ఇంక మూఠదైవిక విశ్వాసమును సురించి విచారించెదము శరీ
రమునందు భవానీదేవ ప్రవేశించి భుష్పత్తులు జెప్పునన్న సంగతుల
యందు శివాజీకి నమ్మకమున్న మాట నజమే కాని పురాతన కాలపు
వారిని మనము వారి ధర్మమతియు కై వి ది మట న్నాయముగాదు.
మనము నమ్మఁజాలని సంగతులొక్కొకటి నమ్మినంతమాత్రముచేత
నాతిఁడు విందఁగ జూడఁడు. కాని వేటువెలు పెరిసీతులలో నుండు
వారి నమ్మకమును వేటువెలుగు నుండిపప్పును ముకలన్ము పొలేరమ్మ
మొదలయిన జ్ఞుదేవతల బూజించువాఁడు శివతరపులఁ బూజించు
వారికిఁ బిచ్చివారుగా గావించుచుండు కైవలైష్ట్యవమతులును, ఏకేశ్వరుల

మను బ్రాహ్మసామాజికులకు విచిత్రంబుగనుండు. బ్రాహ్మసామాజికులవాఙ్మనసగోచరుడగు సృష్టియొక్కయోగికారణంబునందదయాదాక్షిణ్యము మొదలయిన మానవజీవ లాభోపింది తమచెప్పులకింపైన వాద్యముల విందిరములో నాయుచును నాటి ముగోవిసూత్రిధాదవివరిగానముచేసి ప్రార్థనచేయుట యస్మాదావిక మవియు విగ్రహోదనము చేసి పెద్దవిగ్రహారాధన మవియు స్పెర్సరీ (Herbert Spencer) మజ్జేయ వాదులు (Agnostics) చెప్పుచు ఇట్లొరిమింపు లొకరికి ననన్ముతంబు లగుట వ్యాభాసంబు ఇంతమాత్రమునే నొకరినొకరు విడిచివఁగూడదు. మైనస్సును బూజియుచారిలో నజ్జనులు లేరా? ఇంతయేల? నాస్తికులలోను నజ్జనులు లేరా? బ్రాహ్మణ మహాత్ముడగుదు గదా! కాని నందఱులు మతిద్వేషాభావంబు (Religious tolerance) ఉండివలయును నన మతివిశ్వాసమును గుఱియింపకవాజివిదూషించుటకు మనకు సధికారిములేదు.

సమాప్తము

